

ЗАПОРІЗЬКА ДЕРЖАВНА ІНЖЕНЕРНА АКАДЕМІЯ

На правах рукопису

Постол Анатолій Анатолійович

УДК 329.1/6

**ІДЕОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В
УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 23.00.03 – політична культура та ідеологія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник
Швець Олена Євгенівна,
кандидат політичних наук,
доцент

Запоріжжя – 2007

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА ІДЕОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ.....	12
1.1. Специфіка політичної ідеології.....	12
1.2. Методологічний потенціал політичної ідеології.....	22
1.3. Методологія аналізу ідеологічної діяльності політичних партій.....	53
Висновки до першого розділу.....	71
РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ.....	75
2.1. Співвідношення політичної і партійної ідеології.....	75
2.2. Причини ідеологічних деформацій в діяльності політичних партій.....	101
Висновки до другого розділу.....	114
РОЗДІЛ 3 ЗМІСТОВНІ ДОМІНАНТИ ОСНОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ ТА ЇХ ПАРТІЙНІ МОДИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	118
3.1. Ліберальна політична й партійна ідеологія.....	118
3.2. Політико-партійна ідеологія консерватизму.....	132
3.3. Ідеологія національно-демократичних політичних партій та їх комуністична альтернатива.....	151
3.4. Ідеологічні засади політичної діяльності соціал-демократії.....	172
Висновки до третього розділу.....	190
ВИСНОВКИ.....	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ПІ - політична ідеологія

ПІП - політико-партійна ідеологія

ПІ - політична партія

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Політичні суперечності, властиві українському суспільству періоду незалежності, зумовлені жорстким духовно-світоглядним монізмом: безроздільне панування принципів матеріалістичного розуміння історії суттєво звужувало прояви свободи мислення. Як наслідок, догматична свідомість неспроможна адекватно реагувати на бурхливий динамізм соціальних процесів. Подолання кризових явищ, пов'язаних із розпадом традиційних підвалин суспільного розвитку, вимагає пошуку нових підходів до вирішення проблем сьогодення. Головним має стати перехід від монопольного суб'єкта, яким була партократична держава, до формування багатосуб'єктності, включно до суб'єктної поведінки кожного громадянина, оскільки патерналістський тип суспільства змінюється на демократично-правовий. У практичному аспекті такий перехід супроводжується хаотичністю у визначенні напрямків подальшого розвитку, причиною чого є ідеологічна невизначеність свідомості політичних суб'єктів, які діють суб'єктивно, а не розумно-вольовим чином.

Особливою невизначеністю характеризується сфера політико-партійного життя суспільства. Існуючі партії фактично, попри декларації, не є суб'єктами політичних ідеологій. Між тим аксіомою цивілізаційного розвитку суспільства є проходження ним духовно-просвітницького етапу, коли розробляються концептуальні теоретичні підходи і формується провідна верства, здатна активною суспільно-політичною діяльністю їх реалізувати. Такого етапу в історії України, в тому числі сучасної, не було. Звідси надзвичайна *актуальність* для українського соціуму загалом, політичних партій зокрема аналізу теоретичних засад політичної ідеології, її модифікацій в українській дійсності та утвердження себе як суб'єктів свідомо здійснюваного політико-ідеологічного впливу на суспільну свідомість як духовну плюралістичну основу демократично-правового суспільства.

Філософські засади політичної ідеології та її суб'єкти всебічно

представлені вже давньокитайською школою легістів, творами Платона, Аристотеля, римськими істориками, в яких маємо, по-перше, визначення людини як політичної істоти, по-друге, класифікацію типів держави та форм правління, по-третє, понятійний апарат соціально-політичної сфери знання, по-четверте, обґрунтування філософії як основи політичного світогляду людини та методології самопізнавального способу життя. Духовний потенціал античності був затребуваний в добу Відродження, Гуманізму, Реформації та Просвітництва, що привело народи Європи до суспільного устрою, який ми нині називаємо цивілізаційним. В його основі глибоке розуміння необхідності розробки методів спрямування людської суб'єктивності в цілеспрямовану суб'єктивність, засобами якої вона стає політичною істотою.

Філософія того часу активно переймалась питаннями суспільно-політичними, політико-ідеологічними, що дозволило чітко визначити основні типи політичної ідеології – ліберальну, консервативну, національно-демократичну, соціал-демократичну, комуністичну і соціалістичну як похідні від останньої. Аналогічна проблематика всебічно розроблялась і представниками соціальної філософії та соціології доби розвиненого капіталізму, серед яких як західно-європейські, так і вітчизняні дослідники. Вони значно урізноманітнили політичну класику уявленнями про мотиваційні чинники поведінки людини, можливі напрямки розвитку суспільств, специфіку партійно-політичної діяльності, роль лідерів у масових політичних рухах, шляхи втілення політичної ідеології в масову свідомість, співвідношення цілей і засобів їх досягнення тощо.

Соціально-політична філософія, включаючи проблеми суб'єктів суспільно-політичного життя, активно розвивається в новітній українській історії впродовж останнього півторадесятилітнього періоду. Вона представлена працями В.Андрущенка, О.Бабкіної, В.Беха, І.Варзара, Г.Волинки, В.Горбатенка, Л.Губерського, О.Заздравної, О.Картунова, В.Корнієнка, В.Лаги, В.Лісового, М.Михальченка, Ю.Римаренка та інші. Ліберальна політична ідеологія представлена вченими, серед яких

С.Глушкова, В.Заблоцький, В.Мойсієнко, Є.Шаталін та ін. Консервативна ідеологія в політиці знаходить своє відображення в творчості О.Бабкіної, В.Воронкової, О.Голобуцького, О.Ситника, П.Ямчука. Національно-демократична політична ідеологія досліджується М.Кармазіною, О.Картуновим, В.Кафарським, І.Кресіною, М.Обушним, В.Панібудьласка, Ю.Римаренком, В.Тараном, Ф.Турченком, Л.Шклярком. Соціалістична та соціал-демократична політична ідеологія представлена творчими доробками Т.Бевз, І.Бегея, В.Головченко, В.Гошовської, В.Гура, О.Жерноклеєва, В.Медведчука, В.Федорченка, О.Чувардинського.

Досліджуються також проблеми, пов'язані з сутнісними засадами діяльності політичних партій, в тому числі під кутом зору здійснення ними політико-ідеологічної роботи. До вчених, які обрали для себе цей напрямок, можна віднести доробки С.Бабія, В.Базіва, В.Ковтуна, В.Мейтуса, М.Поповича, М.Примуша, Е.Пуфлера, Ю.Шайгородського, Ю.Шведи та ін.

Проте наявність потужної духовної спадщини не означає, що сучасні політичні партії в Україні діють згідно її вимог. Насамперед через, по-перше, дію стереотипів минулого, надто обтяженого духом ортодоксального догматизму панівних ідеологій – спочатку православної релігії, потім марксизму-ленінізму; по-друге, відсутність навичок оперативно-аналітичного мислення в умовах інтенсивного динамізму соціальних процесів; по-третє, низький рівень світоглядної свідомості як політичних лідерів, так і більшості населення, що проявляється в патерналізмі, а не формуванні суб'єктно спрямованої самосвідомості; по-четверте, необізнаність політично активних людей із плюралістичною спадщиною. Партійні модифікації основних типів політичних ідеологій, форми і методи їх втілення в емпіричну дійсність розроблені недостатньо, що дає підстави вважати обрану тему дослідження *актуальною* у теоретико-пізнавальному і суспільно-політичному аспектах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалась в рамках держбюджетної науково-дослідницької теми кафедри менеджменту організацій Запорізької державної інженерної академії 17-

1Д/2006 «Формування концепції сталого економічного розвитку як основи досягнення нової якості та стандартів життя в контексті Євроінтеграції» (державна реєстрація №0106U002916, наказ МОНУ №654 від 16.11.05).

Тем

ійно-політичний

модифікаціях.

Предмет дослідження – аналіз ідеологічних домінант як атрибутивних чинників діяльності політичних партій в умовах демократизації сучасного українського суспільства.

Мета дослідження полягає в розкритті змістовних ідеологічних домінант, властивих основним типам політичної ідеології та їх прояву в діяльності політичних партій. В якості вихідного було взяте протиріччя, взаємодіючими протилежностями якого є політична ідеологія, суттєвим моментом якої в партійному виконанні є суб'єктивність, здатна з корисливих міркувань набувати форм суб'єктивізму, і демократичні устремління народу, який об'єктивно тяжіє до позапартійного способу побудови суспільних відносин.

Для досягнення обраної мети потрібно вирішити наступні **завдання:**

- визначити специфіку ідеології загалом, політичної зокрема;
- обґрунтувати, виходячи з визначення людини як політичної істоти методологію аналізу політичної ідеології;
- обрати адекватну ідеологічній діяльності політичних партій методологію її аналізу;
- висвітлити співвідношення політичної та партійної ідеології і на цій основі дослідити причини ідеологічних деформацій в діяльності політичних

партій;

– здійснити порівняльний аналіз змістовних домінант основних політичних ідеологій (ліберальної, консервативної, національно-демократичної, соціал-демократичної, комуністичної) в їх партійному виконанні в умовах сучасної України;

– запропонувати шляхи досягнення органічної єдності політичних ідеологій та їх прояву в якості суверенної волі народу.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та загально-філософські методи. Це метод аналізу - знайомство з науковою, філософською, соціологічною, соціально-політичною літературою дозволило виявити специфічні домінанти політичної ідеології як органічної складової соціально-філософського знання і порівняти її з тими модифікаціями, яких вона зазнає в процесі практичного партійного застосування. Логічним наслідком аналітичної роботи став синтез, засобами якого відбувалось сходження пошукових зусиль мислення від особливих ознак кожного типу політичної ідеології до їх узагальнення як у їх власних межах, так і відносно сутнісних властивостей політичної ідеології. Разом із аналітико-синтетичною роботою реалізувався методологічний принцип сходження від абстрактного до конкретного засобами структуризації об'єкта дослідження.

Змістовний аналіз сутності політичної ідеології спирався на вимоги принципу єдності логічного та історичного, що зобов'язувало реалізувати принцип єдності соціальної теорії та суспільно-політичної практики. Пізнавальний пошук дисциплінувався використанням принципу монізму, який передбачає інтелектуальну дедукцію з літературних першоджерел, вихідних понять та визначень. Йдеться про те, що політична ідеологія та політико-партійна ідеологія досліджувались у тісному дедуктивному зв'язку зі змістом понять «політичне», «ідея», «партія». Суттєву роль відіграло визначення філософії як способу духовно-практичної самопізнавальної діяльності кожної людини: в політико-партійному сенсі це основний засіб її становлення як суб'єкта власної волі і власної долі.

Проведене дослідження, в якому ідеологічні домінанти діяльності політичних партій розглядались в контексті розуміння ідеї як найвищої форми об'єктивної знання, внаслідок чого максимальною мірою знімається суб'єктивізм у впровадженні програмних завдань в суспільне життя, дало можливість сформулювати положення, що можуть претендувати на **наукову новизну**. Вона полягає в наступному:

- стверджується, що політичну ідеологію слід визначати як світоглядно-вмотивовану сферу самосвідомості, що дозволяє відповідність об'єктивних знань про світ перевести в суспільно відповідальну діяльність, оскільки суспільство в такому випадку буде розглядатись як продовження природи, а не її антагоніст;

- розробляється положення про те, що ефективність ідеологічної діяльності сучасних українських політичних партій безпосередньо залежить від того, який метод – суб'єкт-об'єктний чи суб'єкт-суб'єктний – вони обирають у своїй роботі з народом, і чи самі вони організовані суб'єктно, а не за суб'єктивними симпатіями;

- зазначається, що політичні партії можуть претендувати на статус суб'єктів політичного життя за наявності в їх лавах ідеологічного ядра, однаковою мірою впливового і для партійців, і для суспільства в цілому;

- відмічається, що політико-партійні ідеології вражені суб'єктивністю і суб'єктивізмом за визначенням, оскільки сама форма організації її суб'єктів – політичних партій – не є репрезентативною формою суспільства, а тому породжує певні суспільні деформації;

- підкреслюється, що демократизація українського суспільства ускладнюється фактичною політико-ідеологічною несформованістю українського народу: будучи титульним за назвою, він в силу об'єктивних і суб'єктивних обставин не є таким у суб'єктній націєтворчій політико-державній функції, що суттєво впливає на цивілізаційний поступ країни;

- доводиться наявність об'єктивної тенденції, згідно якої існуючі класичні типи політичних ідеологій, будучи органічно вплетеними в тканину

соціально-політичної філософії, тяжіють до професійно-просвітницького, а не партійного впливу на свідомість суспільства, у зв'язку з чим об'єктивно визріває потреба розробки політико-партійних ідеологій на засадах філософського світоглядно-методологічного потенціалу, а не шкідливих для суспільства і самих політичних партій PR-технологіях, які експлуатують спрощене розуміння буденною свідомістю ідеології як сукупності ідей у вигляді гасел, лозунгів, кредо, закликів, зумовлених тривалим і багато в чому хибним розумінням мети діяльності політичних партій – завоювання влади;

- обстоюється думка, що побудова громадянського політико-правового суспільства в Україні потребує визначення комплексу ідеологічних домінант та концентрації ідеологічних зусиль на подоланні стереотипних ідеологем, які не дозволяють утвердити плюралізм і толерантність у взаємодії політичних партій, переносячи властиву їм конфліктність на суспільство.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що сучасні українські політичні партії мають всі можливості для формування ідеологічного активу на засадах тих політичних ідеологій, які є домінуючими в цивілізаційному поступі людства. Матеріал дисертації містить не лише теоретичні положення відносно їх змісту, але й практичні рекомендації по вдосконаленню змістовних засад політико-партійних ідеологій і напрямків агітаційно-пропагандистської та просвітницької роботи. Висновки роботи можуть стати методологічною основою для розробки соціологічних, соціально-політичних, соціально-психологічних прикладних досліджень і використовуватися для перспективного прогнозування й пошуку ефективних моделей побудови громадянського суспільства. Творчі доробки дослідження можуть бути використані в курсах соціальної філософії, політології, розробці суспільно-політичних доктрин.

Особистий внесок здобувача полягає у самостійному дослідженні сутності класичних політичних ідеологій, їх прояву в діяльності сучасних українських політичних партій і визначенні на цій основі комплексу ідеологічних домінант, що

сприятиме зняттю суб'єктивізму у політичній практиці та формуванню громадянського суспільства. Результати дослідження відображені у публікаціях, написаних одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідались і обговорювались на засіданнях кафедри менеджменту організацій, на спільних семінарах з кафедрою філософії та політології Запорізької державної інженерної академії, науково-практичних конференціях, а саме: Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Методологія соціального пізнання: здобутки й проблеми” (Запоріжжя, 2005); Міжнародній науково-практичній конференції “Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства, держави” (Запоріжжя, 2006); Міжнародній науково-практичній конференції “Концептуальні засади стратегії європейського вибору України” (Запоріжжя, 2006); Міжнародній науково-практичній конференції “Особливості євроінтеграційної політики України: політичні, економічні, соціальні, культурні, правові чинники” (Запоріжжя, 2006); XI науково-технічній конференції магістрів, аспірантів і викладачів Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, 2006); Науково-практичній конференції “Сучасна українська держава: історичні детермінанти становлення, тенденції та проблеми” (Київ, 2006); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми та перспективи викладання політології у вищій школі” (Львів, 2006).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 6 робіт, з них 3 статті у фахових виданнях ВАК України.

Структура дисертації зумовлена метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (228 позицій). Обсяг роботи – 215 сторінок, основна частина дисертації – 197 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА ІДЕОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

1.1. Специфіка політичної ідеології

Серед проблем, перед якими постає Україна за півтора десятиліття своєї державної незалежності, чи не головною в поясненні драматизму її буття є ідеологічна невизначеність курсу, властива всім суб'єктам суспільної дії. До них слід віднести політичних, громадських, державних діячів, політичні партії, громадські організації та рухи, народ в цілому як носій суверенної волі. Якщо виходити з науково-філософського визначення суб'єкта як істоти, здатної до цілеспрямованої пізнавально-пошукової діяльності в сфері об'єктивної дійсності, виявиться, що зазначені суб'єкти громадсько-політичного життя не мають чітких і виразних знань відносно того, що саме потрібно будувати. Це тим більш необхідно, що людина, за визначенням, є істотою, здатною до цілераціональної, цілепокладаючої діяльності. При цьому провідники здійснюваного курсу зобов'язані не лише уявляти образ майбутнього, але й уміти здійснювати те, як має бути не лише в логіко-понятійному науково-теоретичному вимірі, а в самій емпірично достовірній дійсності. Проте вони, не маючи чітко визначеної концепції розвитку, закликають найширші верстви населення до її здійснення. За таких обставин не завжди можливо досягти блага народу, тому виникає суб'єктивне бажання шукати винних. Хоча вони, як суб'єкти ПП, зобов'язані розуміти об'єктивний статус ідей, ідеї блага зокрема, адже ціль будь-якої ПП – благо народу. «На межі видимого, – за Платоном, – ідея блага ледве споглядається, але, ставши предметом споглядання, дає право стверджувати, що вона у всьому є причиною всього правого й прекрасного, що у видимому народила світло і його властителя, а в мислимому сама властительниця, що дає істину і розум, і

тому той, хто бажає бути мудрим у приватних і громадських справах, зобов'язаний бачити її» [5, 377].

Отже, драматизм короткої історії української державної незалежності якраз і пов'язаний із тим, що замість «побудови» держави на чітких, яasnих, зрозумілих, виразних теоретичних, а тому розумних і об'єктивних засадах, вона «розбудовується», фактично, демонтується. А це, в свою чергу, відбувається через те, що, насмілимося стверджувати, впродовж десятиліть існування СРСР, а ще раніше царської Росії, теорія держави, ідеологія її буття не були предметом серйозних досліджень, на такому рівні, як це відбувалось в Європі ще з часів античності. Звідси суб'єктивізм як основа політичної діяльності, коли суб'єктивна афективна воля окремих осіб визначала напрямки, цілі, функції, інститути громадського життя. Безперечно, немає підстав вважати, що теорія держави як її ПІ не досліджувалась у зазначені періоди нашої історії, включно до новітньої української. Проте ще тривалий час потрібно буде «починати з початку», щоб певні політичні доктрини не набули статусу загальноновизнаних, стереотипних, звичних, породжуючи небезпечну ситуацію, коли «мертвий хапає живого». Тому потрібно поступово позбуватись «ідолів театру», як радив Ф.Бекон [15,20]. Адже, згідно Р.Декарта, «людині, яка досліджує істину, необхідно хоча б один раз у житті засумніватись у всіх речах – наскільки вони можливі», оскільки в «їх достовірності ми маємо хоча б найменшу підозру» [56, 314].

Відомо, що нормальним станом будь-якої системи, і суспільство не виключення, є стан рівноваги. Якщо ж воно тривалий час невірноважене, потрібно встановлювати рівновагу адекватними його сутності методами – розробкою об'єктивних теоретичних моделей суспільного розвитку, в основі яких об'єктивні тенденції історії людства. Саме тому потрібно застосувати принцип єдності історичного й логічного, щоб пояснити, чому кризовий стан вітчизняного суспільства супроводжує його впродовж усього ХХ ст. і має тенденцію до продовження в столітті нинішньому.

Очевидно, що над змістом суспільної свідомості більшості населення

України, включно й свідомості дослідників суспільства в усіх його людських вимірах, домінує «привид» марксистсько-ленінського театру. Отже, потрібно долати монополію на істину відносно змісту всіх форм суспільної свідомості, в тому числі політичної. Тим більше, що суспільна свідомість являє собою сукупність індивідуальних свідомостей. Останні, в свою чергу, визначаються зовсім не значеннями, які їм надає абстрагована від емпірично достовірної сучасності історична свідомість. Її можна знати, але жити згідно тих значень, які формує сучасність – вона не відчужена від безпосереднього, отже, науково не осмисленого сприйняття. Між тим, людина, щоб діяти цілераціонально, зобов'язана формувати себе як суб'єкта осмисленої дії, адже колективний суб'єкт це також категорія теоретико-пізнавальна. Без усвідомлення індивідом себе в якості суб'єкта власної розумно-вольової дії не можна бути свідомим суб'єктом політичної дії, суб'єктом громадянського суспільства і носієм змісту П.

На нашу думку, перш ніж визначитись зі змістом П, потрібно чітко зафіксувати ті політичні ідеологеми, які закріпились в якості стійких стереотипів як масової свідомості, так і свідомості вчених, науковців, політичних діячів. Взяті в сукупності, вони заважають, по-перше, розумінню сутності П, по-друге, можливості втілити в суспільне життя ті ідеї, оволодіння масами змісту яких робить їх матеріальною силою, здатною реалізувати бажані для всіх уявлення про суспільство добробуту, яке є ціллю для кожного соціуму і для кожної людини як його члена в усі часи.

Об'єктивний підхід до проблеми сутнісного змісту П вимагає розгляду марксової концепції ідеології, оскільки марксизм визначав усі без винятку науково-теоретичні, світоглядні, методологічні підходи до аналізу суспільства в добу існування СРСР як авторитарно-тоталітарної монокультурної держави. Слід зазначити, що це не був «чистий» марксизм, а його інтерпретації з боку тих, хто вважав себе послідовниками його вчення, адже сам Маркс не зараховував себе до числа «марксистів», як і Ф.Енгельс, який неодноразово застерігав від апологетики марксового вчення різного роду адептами.

У праці «Німецька ідеологія» К.Маркс і Ф.Енгельс піддали критичному аналізу ідеологію у власне політико-державному сенсі. Для них ідеологія – це вчення про ідеї в їх об'єктивному логіко-понятійному пізнавально-категоріальному статусі. Ідеологія – це, в першу чергу, понятійна конструкція будь-якої системно-цілісної теоретичної моделі існування об'єкта в його історичному бутті, в історії його пізнання. Між тим, на їх переконання, багато німецьких теоретиків відривали історію пізнання об'єкта дослідження, яким було суспільство, від його емпірично достовірних форм, в яких і засобом яких діяли люди. Через це втрачалась об'єктивність досліджень, яким були характерні, по-перше, однобічність – історія була половинчатою: це – історія духу; по-друге, суб'єктивність дослідників і, таким чином, суб'єктивізм їх вчень в суспільному вимірі: будучи опублікованими, вони дезорієнтували публіку в світоглядних мотиваціях її свідомості й поведінки.

«Думки панівного класу, - писали вони, - є в кожен історичну епоху панівними думками. Це означає, що той клас, який являє собою панівну матеріальну силу суспільства, є разом із цим і його панівна духовна сила. ... Панівні думки суть ніщо інше, як ідеальне вираження панівних матеріальних відношень, як виражені у вигляді думок панівні матеріальні відношення; отже, це – вираження тих відношень, які якраз і роблять один цей клас панівним; це, таким чином, думки його панування» [128, 39]. Тобто в будь-який історичний час панівними ідеями в суспільстві є ідеї панівного класу як ідеї його панування. Оскільки об'єктивно це не так, адже є багато різних інших думок та ідей, які не мають змоги бути почутими суспільством, це і є ідеологія як хибне і однобічне вчення про нього. Застосовуючи філософську класифікацію, можна відзначити, що ідеологія, в зазначеному вигляді, є формою суб'єктивного ідеалізму, коли особливому погляду мислителя ним самим, або ж, як це має місце у сфері політичної свідомості й політичного життя, відповідними соціальними структурами, користуючись наявними владними можливостями, надається загально-необхідний характер. Такій формі світоглядного бачення характерний суб'єктивізм і суб'єктивна сліпота, коли

одиничне протистоїть загальному, оскільки в ньому вбачають адекватне втілення загального, яке ототожнюється із законом. Тому не випадково, що подібним чином суб'єктивність будь-якої людини піднімається до рівня суб'єктності. Оскільки суб'єктивність значною мірою визначена природно-фізіологічними душевними схильностями й інтересами, не культивованими аналітичною роботою науково-пізнавального мислення, вона в суспільній діяльності переростає в суб'єктивізм, відомий як волюнтаризм. Доречним є мудре твердження Платона: «правильна думка про те ж саме, але народжена без освіти (і виховання) – думка звірська і рабська» [5, 403].

Отже, на нашу думку, критичний погляд К.Маркса на ідеологію як на деформовану свідомість і відповідну їй практику політичної діяльності дає всі підстави для того, щоб чітко визначити властиве саме йому бачення сутності ідеології загалом, політичної зокрема. Це потрібно для того, щоб зняти дію на свідомість багатьох поколінь вчених в галузі філософії, соціології, політології, а через них і на масову свідомість, як показала історія існування СРСР і інших соціалістичних країн, фактично, псевдомарксистського розуміння ідеології.

Таким чином, об'єктивно справа полягає «в тому, що будь-який новий клас, що ставить себе на місце класу, панівного до нього, вже для досягнення своєї мети вимушений представляти свій інтерес як спільний інтерес усіх членів суспільства, або, висловлюючись абстрактно, надати своїм думкам форму всезагальності, зобразити їх як єдино розумні, загальнозначимі. Клас, який здійснює революцію, - вже через те, що протистоїть іншому класу, - з самого початку виступає не як клас, а як представник всього суспільства; він фігурує у вигляді всієї маси суспільства на противагу одному панівному класу» [128, 40-41]. У цьому причина того, що лише на початку свого існування нові класи та їх партії якоюсь мірою є виразниками загального суспільного інтересу. Але це також з самого початку хибна ідеологія, вірити змісту якої не повинні перш за все народні маси, щоб потім не відчувати розчарування.

Подібні міркування якраз і спонукали К.Маркса до різкої критики

класової ідеології як начебто істинної. Доти, доки індивіди будуть класовими індивідами, підхід будь-яких ідеологій до них буде як до «середніх індивідів», як до «членів класу». Цей підхід домінував у добу СРСР, тому зрозуміло, що індивіди не впізнавали себе в ідеологічних доктринах КПРС – вони не усвідомлювали себе такими, що і стало однією з причин розпаду країни. А нині, коли потрібна консолідація українського суспільства, ідеологічний плюралізм не сприяє виробленню об'єктивної ІІ через дію спотворених уявлень про її сутність у творах класиків марксизму, оскільки її науковість не корелювала, як ми це намагаємось показати, зі змістом їх творів. Хоча й вони, поза сумнівом, помилялись в оцінці самосвідомості «революційних пролетарів», здатних нібито поставити «під свій контроль як умови свого власного існування, так і умови існування всіх членів суспільства: в цій колективності індивіди присутні як індивіди» [128, 62]. У цьому вже принципово сумнівався В.І.Ленін, заявляючи про необхідність внесення у революційну свідомість робітничого класу свідомо розробленої для нього ідеології, яка б відображала його корінні інтереси.

Зважаючи на викладене, можна констатувати, чому історія вітчизняного суспільства демонструє собою, з одного боку, цікавий феномен розгортання суб'єктивної свідомості як народних мас, так і політичних лідерів, з іншого, певний «розквіт» суб'єктивізму, внаслідок чого вона не корелює з об'єктивними тенденціями загальнолюдського розвитку. Це відноситься і до власне української історії, і до спільної разом з іншими народами в межах Російської імперії та Радянського Союзу. Йдеться про те, що майже всі суспільно-політичні історичні зрушення відбувались, по-перше, в напрямку європейського вибору, по-друге, з ініціативи «верхівки». Це і примусове прийняття християнства Володимиром Хрестителем; примусова європеїзація реформатором Петром І; Лютнева та Жовтнева революцій 1917 р., оскільки їх ідеологією була соціал-демократична європейська доктрина, відома тільки партійній верхівці; перебудова, розгорнута М.Горбачовим, теж здійснювалась «згори». Що стосується референдумів 1991 року, то вони продемонстрували

повний суб'єктивізм і суб'єктивну розгубленість народних мас як носіїв суверенної волі: березнева воля була прихильною до збереження СРСР, а груднева в Україні й багатьох інших республіках виявилась протилежною. І хоча це був свідомий вибір, навряд чи можна говорити про те, що зміст політичної свідомості виборців був ідеологічно вивіреним і об'єктивним.

Неупереджений підхід до ситуації, яка склалась в українському суспільстві, вимагає констатації того, що значну долю відповідальності за неї слід покласти на народні маси. Адже мало хто за роки незалежності України може поскаржитись на недостатність інформації або на заборону заявляти про свої права й боротися за них. Безумовно, що перехід неупорядкованої суб'єктивності в цілераціональну суб'єктивну дію не відбувається швидко. Але тільки від самої людини залежить такий перехід, адже їй все тяжче посилається на незнання чи на «обставини». Саме на суб'єктивне невігластво і розумові лінощі звертали увагу великі просвітителі в усі часи, вбачаючи в них причини недолі, на яку постійно скаржаться, але яку не виправляють формуванням розумної волі. Так, Ж.-Ж.Руссо у праці «Суспільний договір», говорячи про те, що народ, який, створивши на референдумі засобами прояву власної суверенної волі новий політичний організм – республіку, чинить асоціально, наголошував: «Якщо ж будь-хто, визнавши публічно ці догмати («почуття соціальності, за відсутності яких не можна бути ані хорошим громадянином, ані вірнопідданим»), поводить себе як невіруючий у них, то він має бути покараний смертю: він здійснив найтяжчий злочин: він збрехав перед законом» [6, 573]. Саме тому, за висловом Вольтера, революції хоронять своїх героїв, оскільки воістину людський героїзм полягає не в штурмі Бастилії чи Зимового Палацу, а в штурмі власного невігластва, в його подоланні зусиллями цілеспрямованої волі, постійно формуючи яку, людина переводить знання ідей та ідею знання в ідеологію власної життєдіяльності, в основі якої ідея саморозвитку. Ігнорування цього упродовж останніх двох десятиліть української дійсності, є протиприродним, адже людина репресує своє життя, спрямовує його на смерть, вбиваючи в собі ті здібності, які вона має право і

тому зобов'язаний розвивати.

Аристотель, як загально визнаний світовий класик філософії і політики, яку він поєднував із етикою, відносив до рабів тих вільних людей, які не розвивали в собі здатність до пізнавального мислення, до розумової діяльності. «Хто за природою своєю не належить самому собі, а іншому, і є при цьому все ж таки людиною, той за природою своєю раб[7,382] ... Адже раб за природою – той, хто може належати іншому (тому він і належить іншому) і хто причетний до розсуду такою мірою, що здатний розуміти його накази, але сам розсудом не володіє» [8, 383].

Аналогічною є думка Ж.-Ж.Руссо: «Оскільки жодна людина не має природної влади над подібними собі та оскільки сила не створює ніякого права, то в якості основи всякої законної влади серед людей залишаються угоди. Відмовитись від своєї свободи – значить відмовитись від своєї людської гідності, від права людини, навіть від її обов'язків. Немає такої винагороди, яка б могла компенсувати відмову від усього. Така відмова несумісна з природою людини; відняти всяку свободу у своєї волі рівнозначно відняттю всяких моральних мотивів у своїх вчинків» [6, 568].

Досліджуючи ідеологічну проблематику програмних засад переважної більшості ПП України, потрібно намагатись позбутись будь-яких симпатій та антипатій як до народного загалу, який, зазвичай, побоюються критикувати за недостатній рівень політичної самосвідомості як головної для утворення громадянського суспільства – адже це електорат, який не можна ображати, так і до ПП та їх лідерів, тим більше, що вони взаємодіють у більшості випадків у режимі взаємних образ, від яких страждають не стільки вони самі, скільки моральний і політичний стан суспільства, його політична культура.

Виходячи з викладеного, зазначимо, що для визначення сутності ПП максимально важливий об'єктивно-науковий ефект може дати підхід до проблеми з тих позицій, що вона є категорією філософського світогляду і філософської методології пізнання. Це означає, що її потрібно дедукувати із родових, загальних внутрішніх засад, прийнятих у філософії, а не формувати її

значення методом індуктивних узагальнень від безпосередньо існуючого політичного життя та аналізу лише тієї політологічної літератури, яка реагує на «злобу дня», тому часто носить суб'єктивний характер в своїх висновках. Об'єктивно дослідити можна лише те, що, по-перше, є незмінним, усталеним, повторюваним у досить тривалому часі, по-друге, є таким, що знайшло відображення саме в такій формі в історико-філософських працях. Адже емпірична історія людства та її науково-теоретичне осмислення складають так званий причинно-наслідковий ланцюг, або ланцюг спричинення певних подій. Сприймаючи сучасні емпіричні дії, наслідки, саме філософія актуалізує дослідження минулого, оскільки причини – в ньому.

Потрібно зазначити, що в посттоталітарних умовах об'єктивності визначення ПІ заважають стійкі стереотипи, сформовані православ'ям, самодержавством і матеріалістичним розумінням історії як монопольними державними ідеологіями, згідно якого, ПІ сприймається як єдино вірне вчення про неї, а відповідно до останнього, адекватно втілити в життя її здатна тільки комуністична партія як уособлення народності. Такі обставини пояснюють спотворене уявлення про ПІ не тільки в суспільній свідомості, а й у свідомості багатьох вчених радянської доби. Разом з цим, такий патерналізм не допускав наявності людини як політичної істоти, тому не сприяв виробленню у них активної розумно-вольової суспільно-політичної позиції, яка є основою побудови громадянського суспільства, тому й не виробилась у людей потреба в самопізнавальному способі життєдіяльності, адже рішення приймалися за неї. Таким чином, ці фактори вітчизняної дійсності ускладнюють об'єктивність визначення сутності ПІ і надають їй специфічності. При цьому, в контексті завдань дослідження, специфіку ПІ доречно розглядати у двох аспектах: позитивному і негативному.

До безумовних позитивних змістовних надбань потрібно віднести такі:

- це системно-цілісне, понятійно-категоріально оформлене, логічно викладене об'єктивне бачення історії розвитку людського суспільства з часу набуття ним державних форм існування;

- суб'єктами розробки ПП є, насамперед, окремі філософи, або громадські діячі, які намагаються осмислити історію суспільства під кутом зору наявності в ній внутрішніх чинників його розвитку, виділяючи в ньому інститут держави як субстанційну першооснову, різні модифікації якої виступають тією центральною віссю, навколо якої обертається пізнавально-пошукова думка;

- засобами ПП обґрунтовується суспільно-громадська сутність людини як суб'єкта, перш за все, свідомої й відповідальної дії у взаємозв'язку з іншими учасниками й дійовими особами, що складають певне соціально-державне утворення.

Негативні особливості стають притаманними ПП в тих випадках, коли:

- суб'єктами політичного життя стають певні суспільно-громадські об'єднання – партії, які в основу своєї діяльності покладають суб'єктивні цілі, насамперед, прагнення до влади, а потім її завоювання, ігноруючи при цьому об'єктивні умови існування й розвитку суспільства і держави. Політичне кредо таких партій: мета (влада) виправдовує засоби;

- керуються уявленням про державу як виключно репресивним інструментом здійснення насильства над суспільством, розробляючи при цьому альтернативні концепції: або створення й укріплення деспотично-тиранічного її типу, або ж її відмирання взагалі;

- ігнорується управлінська природа виникнення держави, що логічно призводить до заперечення можливості демократичного устрою суспільства і обґрунтування різноманітних патерналістських політичних доктрин, включно з вченням про партію авангардного типу як партію монопольну.

Підсумовуючи, слід зазначити, ПП є вчення про: а) організаційні принципи побудови й функціонування суспільно-політичного життя та сутність людини як політичної істоти; б) державу як необхідний організаційно-управлінський політико-правовий інститут суспільства; в) ПП як суб'єкти суспільно-політичного життя; г) народ як носій суверенної політичної волі. Отже, ПП в її об'єктивному змістовному значенні являє собою

системно-цілісне теоретико-концептуальне бачення основних закономірностей історичного розвитку суспільства з того часу, як воно набуло державних форм розвитку, розроблюване людьми, свідомими власної соціально-громадської сутності.

1.2. Методологічний потенціал політичної ідеології

Філософія є світоглядно-методологічною основою для сфери наукового пізнання, насамперед, для сфери гуманітарного знання. Це зумовлено тим, що вона, проголошуючи своїм головним пізнавальним кредо максимум «пізнай самого себе», органічно трансформується в «процес мислення про мислення». Вона розглядає об'єкти пізнання під кутом зору знаходження в них закону їх буття, замінюючи лексично позначені образи зовнішньої предметно-речової дійсності на понятійні значення її внутрішньої сутності. Це якраз і означає, що філософія вказує людині метод, використовуючи який, вона, виявляється, пізнає себе, адже світосприйняття, оформлюючись в слова-образи, поступово трансформується в понятійно визначені дієслова – світопізнавальне і самопізнавальне мислення.

К.Ясперс, розробляючи вісьову концепцію історії, «виходив зі впевненості, що людство має єдині витoki і спільну мету» [228, 31], тому її пошук вважав завданням філософії. Вона, як наступниця міфології, яка одухотворила індивідуальну свідомість і вивела її за межі суто чуттєвого сприйняття людини і світу, сприяла тому, що «вперше появились філософи. Людина в якості окремого індивідуума відважилась на те, щоб шукати опору в самій собі. ... Людина може тепер внутрішньо протиставити себе всьому світу. Вона відкрила в собі джерела, які дозволили їй піднятися над світом і собою самою. У спекулятивному мисленні вона підноситься до самого буття, яке осягається без роздвоєння, у зникненні суб'єкта й об'єкта, у злитті протиріч. ... Це – справжня людина, яка, будучи пов'язана й покрита плоттю, скута

своїми *потягами*, лише невиразно усвідомлюючи саму себе, прагне до звільнення і спасіння і дійсно здатна зробити його уже в цьому світі в пориві піднесення до ідеї, в непорушному спокої душі, в медитації, в розумінні того, що вона сама і весь світ є атман, в стані нірвани, в єднанні з дао або в покірності волі Божій» [228, 34]. Тобто, такий стан свідомості, властивий окремим людям, породжує в них потребу в духовному спілкуванні, у створенні певних соціально зорієнтованих спільнот, до яких з часом притягуються інші люди. «І цей рух усвідомлюється – людське існування в якості історії стає тепер предметом міркувань. Люди відчувають, знають, що в їх час, у теперішньому сьогодні починається щось виняткове. А це, в свою чергу, веде до усвідомлення того, що даному теперішньому передувало безкінечне минуле» [228, 35].

Реальне (*realis* – речовий, дійсний) є таким не лише в предметно-речовій формі речей, але й позапредметній у вигляді дії закону, якому підпорядковані речі. Отже, статус дійсності мають не лише об'єкти сприйняття, але й об'єктивно діючі закони, які може відкрити мислення: людина, мислячи про об'єкти сприйняття, йде далі їх видимих форм, а саме – до понять як категорій світорозуміння і власного розуму. Сприймаючи світ, відчуваючи його в собі, вона поступово починає мислити про нього в собі, як і про себе в ньому. Саме тому аналіз будь-якої проблеми, особливо тієї, що стосується людини, потрібно здійснювати шляхом дослідження філософського знання, яке завжди здійснюється в гуманістично-гуманітарних координатах. Так, О.Шпенглер, який розробив метод «одночасних» духовних епох [224,189-200], досліджуючи історію людства, зазначив: «Ставало ясно, що політична проблема не може бути зрозуміла з самої політики, і що суттєві риси, приховані в глибині, дуже часто відчутно проявляються лише в сфері мистецтва, часто навіть тільки у формі вкрай віддалених наукових і суто філософських думок» [224,183]. При цьому слід зазначити, що політика і є мистецтво управління суспільством.

Отже, суть філософської методології пізнання III полягає в тому, що

вона, по-перше, постійно пов'язує сучасність із минулим пізнавально-пошуковим досвідом, по-друге, осмислює буття на рівні знання, змістом якого є принципи, закони, категорії, поняття, за допомогою яких воно стає надбанням свідомості кожного, хто використовує його як спосіб організації власної життєдіяльності. Це виглядає таким чином, що принципи, закони, категорії, поняття існують не заради того, щоб знати зміст їх визначень, а для того, щоб визначати напрямки розумно-вольових дій людини, бути їх методологічною і світоглядною основою. Якщо людина є політичною суспільною істотою, то вона повинна використовувати цей понятійно-категоріальний світ у своїй творчій життєдіяльності, оскільки її свідомість пов'язана з його змістом, він є для неї суспільним.

Дослідження, щоб бути об'єктивно-науковим, має будуватись на певних аксіоматичних основоположеннях, які, завдячуючи своїй безпосередньо-очевидній достовірності, можуть використовуватись без будь-яких доведень. Але це не достовірність сприйманих речей. Суть пізнання тут в тому, що пізнається щось незмінне, усталене, те, що може визнатись як закон. Те, що сприймається відчуттями, не відповідає цим вимогам, тому не повинно сприйматись за істину пізнання. Визначивши і прийнявши наявність непорушної сутності, можна досягнути сферу вічного, сферу пізнання, сферу загального, спільного, єдиного і необхідного знання, з якої (і з якого) ніщо чуттєве не випадає і якій воно підлягає, якою пояснюється і в якій прояснюється, просвітлюється чуттєва свідомість.

Начало, таким чином, не слід шукати в сфері мінливих речей. Воно є тим, для чого не слід шукати доказів. Проблема і помилка тих, хто шукає начала, в тому, що вони «шукають обґрунтування для того, для чого немає обґрунтування; адже начало доказу не є предмет доказу» [9, 139]. А це і є аксіома. Для того, щоб дослідити сутність ПІ, не потрібно надмірно описувати емпіричні суспільно-політичні процеси, проте вкрай необхідно не лише знати визначення сутності як категорії теорії пізнання, але діяти сутнісно і в пізнанні, і в практичній діяльності. Саме тому Аристотель серед чотирьох

першопричин на перше місце ставить «сутність, або суть буття речі (адже кожне «чому» зводиться в кінцевому результаті до визначення речі, а перше «чому» і є причина і начало)» [9,70]. «Отже, якщо перше сутність, то філософ, слід думати, зобов'язаний знати начала і причини сутності» [9,120]. Проеціюючи це на діяльність сучасних ПП, зазначимо, що тим більше зобов'язаний знати їх політичний лідер, який розробляє ПП партії і свідомо закликає людей діяти згідно її змістовних вимог. Адже поразки ПП у політичних владних змаганнях якраз і зумовлені тим, що в них відсутні ідеологічні засади, якими є субстанційні підвалини буття людини.

Оскільки йдеться про методологію, про вибір людьми ідейно-ідеологічного шляху розвитку, а не просто руху як переміщення з одного місця на інше, який не породжує чогось якісно нового, доцільно навести авторитетні думки видатних мислителів з цього приводу, тим більше, що політологія, ставши окремою галуззю суспільно-гуманітарних досліджень, об'єктивно відривається від сутнісної спорідненості з філософією, наповнюючись емпіризмом, який не завжди спрямовує на шлях об'єктивності.

Так, в основі даосизму принцип недіяння, оскільки природовідповідно діє закон дао, а не людина як до- і позапізнавальна істота. «Небо і земля не володіють людинолюбством і надають можливість усім істотам жити власним життям. Досконаломудрий не володіє людинолюбством і надає народу можливість жити власним життям» [63,116]. Важлива думка саме для партійної ідеології, яка хоче здійснювати благодіяння народу, але чомусь від цього йому більше шкоди.

Апологією пізнання і самопізнання просякнута філософська спадщина Конфуція. «Вчитель сказав: «Не турбуйся про те, що люди тебе не знають, а турбуйся про те, що ти не знаєш людей» [63,142]. Пізнаючи людей, пізнаєш себе. Лише таким чином можна впливати на них прикладом власної поведінки. Але для цього потрібно постійно вчитись, а не повчати, адже дія вчить тоді, коли душа органічно споріднена з розумом закону дао. «Вчитель сказав: «Той, хто повторюючи старе, пізнає нове може бути наставником

людей» [63,144]. Проте, згідно вчення, неприпустимо наставляти людей доти, доки самопізнання не відкриє людині волю неба і вона буде здатною розрізняти правду від неправди. Отже, той і ті, хто лише на шляху пошуку правди, не можуть бути наставниками людей, тим паче претендувати на партію авангардного типу. Українське суспільство сьогодні має стільки правд, скільки ПП, переважна більшість з яких демонструє агресивне невігластво своїх ідейних та ідеологічних засад.

Релігією без бога називають буддизм, адже це освячена філософська мудрість, яка пропонує людині шлях самопізнання як шлях світопізнання, шлях «просвітлення» душі. «Розумна людина завжди незалежна у своїх судженнях, вона ніколи не буде рабом думки натовпу людей; ... Той, хто не може досягнути незалежності, той довго не може визначити, до якого вчення йому пристати; мудра людина не відкидає і не приймає жодних вчень, вона довіряє лише собі й не піддається їх впливу» [26, 19-20].

Звичайно, що не йдеться про довіру до себе в тому вигляді, як це має місце для пересічної людини, яка не стає на шлях самопізнання і пізнання світу. Даючи визначення поняттям, які виникають в пізнавальному процесі, мудрі люди, вчені не стільки намагаються продемонструвати народу зміст самого вчення, скільки значення, які він має особисто для них на самопізнавальному шляху. Тобто, визначення понять мають першочергове методологічне значення як для самого пізнання, так і для діяльності на їх основі. Довіряти собі означає бути собою як суб'єктом пізнання, оскільки продукт останнього – знання. Але знання не про щось зовнішнє, те, в чому немає мислення, а про себе самого як мислячу істоту – актуальну, насамперед, у мисленні та лише потенційну без нього. Дії без мислення, без самопізнання актуальні також, але це дії суто природні, оскільки рух є способом існування природних тіл, їх атрибутивна властивість.

Достовірним є те, що достоту й істотно належить об'єкту, здатному стати суб'єктом. Таким об'єктом може бути лише людина, але за умови, що в ній має прокинутись духовне бажання до пізнання. Це дуже складно для

абсолютної більшості людей, але без цього вони помилково відносять себе до визначених в якості розумних істот. Це зовсім не образа з боку мудреців. Навпаки, вони, пропонуючи людству «найкращий шлях – восьмеричний, чотири слова – найкращу мудрість, найкращу істину – знищення бажань», стверджують, що «завжди кращий з людей той, хто є далекоглядним» [26, 104]. Далеко дивитись означає дивитись туди, де немає речей як об'єктів психофізіологічних бажань, але є об'єкт духовно-пізнавальний – закон буття. Якщо більшість не заглядає в далечінь, вона ображає себе сама, бо не лише не йме віри в мудрість мудреців, але й у себе, не йдучи шляхом актуалізації власних пізнавальних потенцій, не використовуючи запропоновані ними правила в якості методу самоорганізації праведного і правдивого життя згідно загальної істини.

Зазначені ідеї властиві також європейській історико-філософській традиції, яка чітко проголосила самопізнавальний спосіб життя як воістину людський. Причому, він також органічно перейшов від філософії до змісту релігійно-християнського віровчення. Як і до ісламського. Так, Сенека вважав, що люди за природною долею (сутністю) споріднені як зі Всесвітом, так і між собою: у них спільна матерія і спільна причина – розум. «Розум – ніщо інше, як частина божественного духу, вміщена в тіло людей» [5,506]. Звідси об'єктивно і логічно випливає суспільна сутність людини, яку якраз і проголошує філософія, яка вчить «нас поважати божества, любити людей, вірити, що у богів влада, а поміж людьми тісне співтовариство» [5,507]. Досить суттєве методологічне спостереження-застереження: не може бути співтовариства в суспільстві, якщо владу матимуть одні люди над іншими. Це можливо тоді, коли душа має суто тілесні потреби, задоволення яких потребує від неї постійної залежності від них. Як наслідок: залежність від таких потреб породжує залежність від тих людей, які дають можливість їх задовольнити, маючи право на власність і, отже, владу над людьми. Щоб позбутись рабського стану душі й духу, потрібно, по-перше, не йти за «вожаком стада», по-друге, за натовпом, по-третє, йти за велінням і волею обов'язку,

визначеного розумом, оскільки він об'єктивний, автономний і загальнородовий, а не просто спільний для значної більшості людей. Навпаки, «схвалення натовпу – доказ повної неспроможності. Предметом нашого дослідження має бути питання про те, який спосіб життя найбільш гідний людини, а не про те, який зустрічається найчастіше; про те, що робить нас здатними володіти вічним щастям, а не про те, що схвалюється черню, цією найгіршою тлумачницею істини... Про духовне достоїнство зобов'язаний судити дух» [5, 510].

На перший погляд здається, що такі міркування не є об'єктивними, адже вони принижують людську гідність і достоїнство, вилучають зі сфери дослідників істини народну більшість, яка, усвідомлює вона це чи ні, в усі часи залишається основою і фундаментом політичного життя як життя громадського, суспільного. Насправді ж, під черню розуміються люди, які, не йдучи шляхом самопізнання, а таких переважна більшість також у всі часи, включаючи сучасність, судять про те, що не було для неї предметом глибоких аналітико-синтетичних роздумів. Крім того, ідеї Сенеки щодо необхідності духовного самовдосконалення були взяті християнством в основу віровчення, яке являє собою освячену форму стоїцизму, засобами якої філософський заклик до самопізнання стає відомим кожному віруючому, хоча й під виглядом визнання ним вродженої йому провини за гріховність, яку можна й потрібно спокутувати, по-перше, практикою регулярно здійснюваного покаяння, яке з науково-пізнавальної точки зору являє собою метод самоаналізу, по-друге, любов'ю до всемилостивого Бога, присутнього в кожній людині як її власна розумна сутність. В такому контексті, для цілей нашого дослідження доречно звернутись до «Нового Заповіту», який своїм змістом вказує широкій народній масі метод постійно і щоденно самовдосконалюваної життєдіяльності вірою в існування боголюдини і як носія ідеї розумної любові (розуму любові й любові розуму), і як суб'єкта ідейного (ідеологічного) способу життя. Це вражає «простий» народ настільки, що він рекрутує зі свого середовища апостолів, проповідників

богоподібного (= цілераціонального) способу життя, а також соціалізує його як соборну духовну суспільну організацію.

Ми зупинились на християнстві як способі об'єднання різних народів в єдине політичне ціле, зважаючи на його яскраво виражене ідейне та ідеологічне (ідеї, пов'язані між собою, складають цілісне віровчення) спрямування. Автентичне, а не церковне, християнство, уособлене в Христі, є нічим іншим, як методом самопізнавального способу життя, демонструючи який, одна людина здатна подвигнути мільйони інших на власне людський, пізнавально-духовно, а не психофізіологічно, визначений спосіб життя. «Власне людський» і є суспільний, а не просто сумісний. В першому випадку маємо духовно об'єднаний соціум – вірою в благодатну силу розуму, тотожну любові до нього та його носіїв; у другому такої єдності духу немає, оскільки домінують суб'єктивні душевні схильності та устремління. Христос говорить такому сумісно-просторовому суспільному людському загалу: «Але Я знаю вас: ви не маєте в собі любові до Бога. Я прийшов в ім'я, Свого Отця, та ви не приймаєте Мене. Коли ж інший прийде в ім'я своє, його приймете. Як ви можете вірувати, коли один від одного славу приймаєте, а тієї слави, що від Єдиного Бога, не прагнете?» [65, Йоан, 5: 42-44].

Немає сумнівів у тому, що люди обманюються в політиках кожного разу, коли вірять їм на їх слово, яке, хоча й буває щирим, але все ж суб'єктивне, навіть якщо вони викладають певні ідеологічні програмні засади. Не читаючи їх, не можна перевірити, а люди в переважній більшості не читають програм, чи політичний партійний діяч не викривляє їх. Якщо ж довіряти їх словам, слава і безслав'я також дістаються їм, а розчарування народу, виборцям. Істинний шлях (метод) такий: слухати, читати, вивчати зміст об'єктивного розуму, оскільки він абстрагований від будь-яких форм суб'єктивності. Це розум історичний; це – об'єктивний дух історії, що відстоявся, усталився, сформувався у вигляді певних аксіоматичних положень, певних ідей, віра в які, знання яких з максимальною можливістю знімає з людини властиву їй від природи суб'єктивність. Об'єктивність

написаного в тому, що воно абстраговане від зовнішнього вигляду автора, який може викликати суто суб'єктивні враження, які будуть заважати розумінню кожного разу, як у тексті будуть виявлятися складні моменти. Так, не було довіри до Христа через його людський образ, тому він постійно апелював до того, хто послав його, кого, в свою чергу, побачити ні за яких обставин не можна, адже він – Розум, який можна пізнати за однієї умови: потрібно забути себе, вийти за межі свого тілесного буття та його потреб, щоб бути в безмежному просторі духу: «Дух животворить, тіло ж нічого не варте. Слова, які Я сказав вам, - то дух і життя» [65; Йоан, 6: 63]. Чому їм можна вірити? «Ісус, відповідаючи їм, сказав: «Моє вчення – не Моє, а Того, Хто послав Мене. Хто хоче виконувати волю Його, той дізнається про це вчення, чи від Бога воно, чи Я Сам від Себе говорю. Хто від себе говорить, той шукає слави для себе; а Хто шукає слави для Того, Хто послав Його, Той правдивий, і нема в Ньому неправди» [65, Йоан, 7: 16-18].

Йдучи до Європи, науковцям, і особливо політичній еліті, також варто уважно дослідити цивілізаційний поступ європейських народів, відтворений у філософських вченнях. Один із найвидатніших релігійних філософів і батьків церкви Августин зазначав, що статус буття має лише те, «що перебуває незмінно». Людина, таким чином, будучи тілесно тимчасовою, зобов'язана пізнавати себе у вимірах вічності, оскільки вона – незмінна. А це можливо лише за умови пізнавального способу життя, який творить її як істоту, свідому своєї розумно-вольової духовної сутності. Природний світ існує вічно, в ньому немає часу. Але людину творить і створює пізнання, коли вона починає розрізняти час у вічності й навпаки, але не в природному безкінечному просторі, а власній душі. Тільки на такому шляху, завдяки такій методології вона соціалізується на рівні всесвітнього й загальнолюдського історичного соціуму, який стає її полісом. Вона вже не громадянин земного полісу, а всесвітньо-політична істота. В ній постійно присутні теперішнє минулого – пам'ять, теперішнє нинішнього – споглядальне сприйняття світу, теперішнє майбутнього – надія і сподівання [5, 587]. Твориться, згідно Августина, не

природний світ, а людина творить себе як всесвітню істоту. А тому цілісну й гармонійну. Любов до мудрості, а не сама по собі мудрість, створює людину, адже вона складає субстанційну основу світобуття, прекрасного у своїй гармонійній поєднаності всіх його складових, у всій своїй органічній цілісності. Любов – сутність, що належить цілому як прекрасному самому по собі. Ненависть – відсутність бачення і розуміння цілого й гармонійного, шлях помилок і зла, оскільки він веде людину і людство від сутності, а не до неї. Саме це маємо в ППІ, властивих атеїстичним суспільствам.

Розкриваючи методологію наукового дослідження загалом, ПІ зокрема, треба виходити з того, що суб'єктом пізнання є людина. А її сутність і визначає її як істоту, здатну до розумно-вольових цілеспрямованих дій, позаяк лише такий спосіб (метод) життєдіяльності є природовідповідним, отже, об'єктивним. Ми якраз і наголошуємо на тому, що знання визначень, що народжуються в світо- і самопізнавальній діяльності людини, має для неї визначальне мотиваційне значення. Але це мають бути саме сутнісні визначення, а не знання поверхневі, отримані у вигляді образів зовнішніх речей і процесів без будь-яких цільових пізнавально-пошукових зусиль.

Люди в усі часи, включно до сучасного українського суспільства, ображаються на політичних і партійних діячів, на обман, який ті чинять відносно них. Звичайно, він має місце. Але метод його подолання не в добрій волі правителів, а в тому, щоб кожна людина усвідомлювала відповідальність за власну долю. Якщо є всі можливості для самопізнання, але вони не використовуються, то не можна і шкідливо для самих же людей виправдовувати в наукових дослідженнях властиву їм слабку волю. Ще у 1980р. філософ і політолог О.Ципко, відчуваючи неодмінний занепад соціалізму в СРСР і, як наслідок, розпад держави, зазначав, що «нова моральна установка до праці тільки тоді принесе практичний ефект, коли буде спиратись на розвинену волю людей. Вочевидь, ми ніколи не доб'ємось, щоб люди відносились до своєї праці як до покликання, як до моральної цінності життя, доки вони не будуть володіти розвиненою волею, високою культурою

самоволодіння» [210, 221]. А воля найбільшою мірою розвивається тільки шляхом пізнавальної діяльності.

Не можна, обґрунтовуючи філософську методологію пізнання і дослідження П, обійтись без посилання на працю С.Боеція «Розрада філософією», яка впродовж багатьох століть визначала розвиток останньої, будучи настільною книгою кожної освіченої людини [119, 355]. В ній він наголошує на хибності позицій більшості людей, згідно якої їх доля залежить від Фортуни, а не від Розуму. На жаль, зазначає він, в усі часи «судження більшості бере до уваги і ставить в заслугу не справи, а вдачу, і вважає гідним лише те, що приносить щастя. Звідси виходить, що добрі наміри відсутні насамперед у нещасних» [24, 198-199]. Думка більшості має негативні наслідки, оскільки вона не може мислити, аналізувати, пізнавати першооснови світоуправління. Вона не автономна у своїх діях, обертаючись навколо випадковостей – як суспільних, так і власних у вигляді непрогнозованих афективних душевних спонукань. Лише філософія дає розуміння та духовну розраду душі, зазначаючи: «У мене є засоби (методи), які зцілять тебе, - це, в першу чергу, твоє правильне судження про управління світом, яке, як ти вважаєш, підпорядковане не сліпій випадковості, а божественному розумові» [24, 203]. Життя людини, таким чином, отримує сенс не завдяки прихильності Фортуни, а завдячуючи власному вибору. Обравши Розум як цінність, як аксіому, фундамент, підґрунтя, основу, врешті, метод індивідуальної діяльності, життя починає належати самій людині як визначене нею самою на об'єктивній розумно-вольовій пізнавальній основі. Без набуття саме такого досвіду життя зрозуміти суще як Розум неможливо.

Філософія якраз і знаходить загальну основу сущого, яка підпорядковує собі не лише універсальні прояви природно-речового буття, але й дає можливість людській масі бути цілеспрямованою у своїх діях. Без знання цілі не існує цілісності суспільства – воно, в такому випадку, є сукупністю дурних людей, позбавлених будь-яких благодатних сил через безсилля сліпоти невігластва, яке підштовхує їх до порочної життєдіяльності. С.Боецій вважав,

що порочні люди, яких переважна більшість, взагалі не існують, тобто не мають буття в якості людей, «адже існує лише те, що дотримується загального порядку суцього і діє відповідно до своєї природи; те, що порушує ці принципи, зрікається своєї природи» [24, 255]. Проте порочна більшість нездатна знищити слави мудрих, яка, по-перше, зовсім іншої якості, по-друге, належить вічності.

Працювати на вічність означає працювати на наступні віки. Духовне, як вічне й незмінне, утверджується в мінливій свідомості людства досить повільно. Але воно ніколи не втрачає своєї актуальності, оскільки саме йому належить визначальна функція – бути акцією, а не потенцією. Від того, що людина чогось субстанційного у своїй незмінній вічності не знає, вічне нічого не втрачає – воно існує об'єктивно, незалежно від невігластва суб'єктивної свідомості. Обмеженість останньої закінчується тоді, коли невідоме їй стане відомим на такому рівні розуміння, коли потенційне стане актуальним, коли знання перейде в уміння діяти згідно їх змісту, який і є сутністю суцього.

Ще раз зауважимо, що детальний огляд філософії в її методологічній функціональній визначеності тісно пов'язаний з кризою ППІ. Остання, обираючи традиційну філософію діалектичного матеріалізму, попадає в пастку його схематизму. А саме: розглядаючи історію філософії як боротьбу матеріалізму та ідеалізму, вона вимушена підпорядковувати свій зміст основному її питанню в тому вигляді, який йому надав Ф.Енгельс і повністю апологетизував В.Ленін – це питання про співвідношення матерії і свідомості, природного і духовного. Насправді ж історія філософії свідчить про те, що завдання «пізнай самого себе» породжує основну проблему у вигляді співвідношення розуму й волі. Розум – основа світу і метод або спосіб його буття. Людина як мікрокосм подібна світу лише тоді, коли зусиллями волі стане на шлях світо- і самопізнання і відкриє в собі розум як світову і власну субстанцію. Без цього будь-яка апеляція до людини бути розумною (а саме розуміння цього немає в ППІ) не знайде у неї адекватного відгуку. Тому ППІ є кризовими ідеологіями.

Отже, власне людська «реальність» людини полягає в наявності в ній розумної волі як дієво-діяльної духовної субстанції світобуття. Розмірковуючи про філософію, освячуючи її як релігію, Еріугена ототожнював розум із Богом, а світотворчість викладав таким чином: «Бог є творець всього; спершу він за своєю милістю створив субстанції всесвіту, який належало створити; потім за своєю величчю вирішив наділити дарами кожен з них відповідно до їх стану. Із цих субстанцій саме природу людини він підпорядкував розумній волі. Адже не тому людина є воля, що вона є саме воля, а тому, що вона є розумна воля. Насправді, знищ розумну волю – і людини не буде. Але не навпаки, тому, якщо ти знищиш людину, то не буде й розумної волі; вона виявляється не тільки в людині, але і в ангелі, і в самому Богові» [208, 93]. Останні суб'єкти розумної волі не слід розуміти в персоніфікованому вигляді. Адже йдеться про міркування періоду вирішення проблеми універсалій в релігійно-філософських дискусіях Середньовіччя. «Реалісти» якраз і обстоювали дійсність розумової волі не лише в суто пізнавальному контексті, але й поза ним у вигляді об'єктивної волі світового закону як першооснови розуму.

Що стосується Ф.Аквінського, то його філософія релігії, або ж релігійність його філософії полягає в тому, що, доводячи буття Бога, людина доводить собі самій свою власну вольову розумність, актуалізуючи приховану в собі потенцію пізнавального мислення. Душа як субстанція належить всьому тілу, визначаючи всі його органи до відповідних дій. Лише два її відправлення є такими, що не мають тілесних відповідників, а тому актуалізують потенції, постійно перебувають у субстанційному тонусі та статусі, а не випадковому, акцидентальному. Це – мислення і воління. «І тому потенції, що складають начала цих відправлень, мають своїм субстратом душу» [5, 853]. Ці потенції актуалізуються в безтілесній сутності, якою є Бог: «Отже, першодвигун, яким є Бог, не має щонайменшої частини потенційності, але є чистий акт» [5, 859]. Людина, щоб стати богоподібною, повинна розвивати в собі волю до пізнавального мислення засобами самого мислення, яке актуалізує не лише

пізнавально спрямовану волю, але й практично-діяльну. Тому докази буття Бога не слід відносити до нього самого, а насамперед до людини, яка, врешті-решт, визначилась щодо природи універсалій (загальних ідей), оскільки побачила в них субстанційність своєї власної природи. І саме цим, очевидно, можна пояснити те, що вже понад сім століть філософія Аквіната є основою ідеологічної доктрини Ватикану, впливаючи своїм змістом на сотні мільйонів католиків у всьому світі.

Трипостасну сутність людини запропонував релігійний філософ Тертулліан, потім деталізував Плотін. Тобто: тіло – душа – дух. Якщо людина – соціально-політична істота, то потрібно, щоб її душевні схильності спрямовувались в бік духовних потреб, а тілесні мали підпорядковане значення. Якщо домінують душевно-тілесні потреби (а саме до них в основному апелюють партійні політики в Україні), людина асоціалізується. На це звертав увагу релігійний філософ ХІХст. Ф.Шлейєрмахер, зазначаючи: «всі поєднуючі ланки не тільки дійсно наявні в людстві, але і всі обіймаються спільним (загальним) зв'язком свідомості; і, таким чином, кожна окрема людина, незважаючи на те, що вона не може бути іншою, ніж вона є, все ж пізнає кожну іншу людину настільки ж виразно, як і себе саму, тому цілком осягає всі окремі форми людства. Але ті, хто стоїть на крайніх кінцях цього великого ряду, більш за все далекі від такого пізнання цілого» [222,50-51]. Тобто, асоціальними й аполітичними є як поглинуті споживацькою свідомістю, прикутою до володіння окремими речами, так і носії пустих загальних понять, які не з'єднують ні їх самих із життям, ні перших, оскільки речовий світ роз'єднує суспільство, витісняючи людей з тих місць, в яких вони мали б соціально-духовне політично сумісне життя.

Понад двохтисячолітній період розвитку філософії призвів до того, що в епоху Відродження вона набула яскраво вираженого гуманістичного спрямування, спричинивши швидке висунення органічно властивої їй методологічної проблематики на перший план, і позначила початок періоду Нового часу та Нової історії. «Новим» у філософських рефлексіях стало

дослідження правил, принципів, законів організації мислення як основи пізнавального процесу на індивідуальному рівні, оскільки суспільство почало формувати засади індустріально-економічного розвитку, неможливого без того, щоб кожна людина не була його суб'єктом. Зауважимо, що саме слово *industria* (лат.) означає діяльність, старанність, працелюбність, неможливі без розумно-вольових цілеспрямованих зусиль самої людини [187, 227].

Суб'єкт – це носій пізнавально-пошукової активності, метою якої є відкриття об'єктивного закону руху об'єкта. Тому суб'єктом може бути лише людина як істота, здатна до розумно-пізнавальної цілеспрямовано-вольової життєдіяльності. З іншого боку, статус об'єктивного суб'єкта належить самій природі, а саме: законам взаємодії всіх без винятку її об'єктів. Оскільки пізнання як духовно-практична діяльність властиве лише людині, об'єктивний статус суб'єкта природного буття надається Богові як носію розумно-вольової творчо-продуктивної дії, як Творцю Всесвіту. Саме це зумовило той факт, що філософія Нового часу набула форм пантеїзму – Бог розчинений у природі як її єдине начало у вигляді закону і деїзму – Бог створив природу, але не втручається в її існування, проте на правах творця може її знищити.

Ці міркування мають принципове методологічне значення, оскільки людина є суб'єктивним суб'єктом пізнавально-практичної дії, а закони природи об'єктивні. Це зумовлює суттєві протиріччя у взаємодії людини з природою, які набувають особливо гострого характеру у міжлюдській суспільній взаємодії. В їх основі суперечності між об'єктивними законами і суб'єктивними прагненнями людей бути в своїх взаєминах, в тому числі з природним довкіллям, максимально об'єктивними, законослухняними. Якщо в сфері матеріально-виробничої діяльності природа як об'єктивне стримує невігластво суб'єктивності й максималізм суб'єктивізму (хоча за багато століть все ж таки перемаг останній – екологічна криза набула загрозливих масштабів), то в сфері суспільно-політичного життя об'єктивна суб'єктність людей постійно зіштовхується з агресивно-войовничим невіглаством суб'єктивного суб'єктивізму, суб'єктність (цілераціональність) якого в

більшості випадків є проявом свавільно-афективної, а не розумної волі.

Суб'єктивність людини має, безумовно, об'єктивно-онтологічний статус: в мікрокосмі зосереджені всі потенції макрокосму. Впорядкувати їх, не нашкодивши собі й іншим, можна лише самопізнанням, яке дає афективним суб'єктивним устремлінням якість розумно-вольових прагнень, що в такому разі стають суб'єктно цілеспрямованими, гармонійно впорядкованими, соціальними і відносно природи, і відносно суспільства. А це і є покликання філософії. Доцільною з цього приводу є думка Монтеня, висловлена ним у зв'язку зі свавільним розумом в добу Відродження, коли тіло звільнили від церковних нарікань на його природну гріховність, але людина не впорядкувала тілесні пориви самопізнанням. Отже: «Філософія виконує своє покликання тоді, коли викриває в нас нашу самовпевненість і марнославство, коли щиро визнає свою нерішучість, своє безсилля і своє невігластво. І мені видається, що корінь найразючіших помилок, як суспільних, так і особистих, це – надмірно висока думка людей про себе» [137, 271-272]. Можна відзначити рішучість багатьох філософів і філософських шкіл, які зі всією об'єктивністю заради самих людей визначають їх як «розумних безумців» [138, 106-107; 139]. Хоча, з іншого боку, Е.Фромм зазначав: «Найкращим, але також і найбільш сатанинським вираженням сутності людини є не прояви її плоті, а прояв її «ідеалізму», її духу» [207, 239]. Йдеться про дух, ідеєю якого є максимальний прояв будь-якої схильності людини, коли суб'єктивність переходить у необмежений суб'єктивізм, у свавілля як норму політичного устрою держави.

Всі ці, як і багато інших, обставини спрямували філософський пошук на розробку не лише методології організації науково-природничого пізнання, але й методологію побудови суспільно-політичного життя як такого, що найбільшою мірою потерпає від її відсутності. Інакше кажучи, перед суспільством (перед його елітою) постала альтернативна проблема: або воно йде у своєму розвитку до сутності людини, якою, безумовно, є властива їй розумна воля, або ж воно відходить від цієї сутності, живучи за принципом

«людина людині вовк», завдаючи шкоди при цьому самій природі, адже їй не властивий суб'єктивізм.

Про те, що саме такою була соціально-політична і пізнавально-пошукова, дослідницька ситуація в суспільстві, свідчить зміст філософських вчень Новочасної історії. Класики раціоналістичної та сенсуалістичної філософської думки однаковою мірою розробляли як гносеологічну, так і соціально-політичну проблематику, оскільки методологія наукового пізнання ґрунтується, як зазначалось, на розвиненій здатності до абстрагування, формалізації та ідеалізації, але людина, хоча і здійснює процес абстрагування, не сприймає суспільних вчень, в яких вона не впізнає себе в тих поняттях і категоріях, які нібито адекватно відображають її сутність. Вона оперує ідеями, які, проте, хоче не лише пізнати на логіко-понятійному рівні, але й відчувати як свої власні душевні й духовні переживання, що підштовхують до певного домінуючого способу життя, певної індивідуалізації.

Ми переконані, що без адекватного розуміння значень, які давали ідеям у своїх визначеннях мислителі Нового часу, не можна розробляти на об'єктивно-гуманістичному рівні сучасну концепцію ПП. Якщо для Європи період Відродження, Гуманізму, Реформації, Просвітництва пройшов, сформувавши громадянське суспільство і правову державу, в основі яких інтерес окремої емпіричної людини, то для сучасної України він поки що відомий тільки на рівні знань, а не рівні домінуючої цивілізованої мотивації поведінки переважної більшості її громадян, які мають такий статус швидше де-юре, ніж де-факто. Звідси й ігнорування ідеології, в тому числі політичної та партійної, навіть тими суб'єктами, для яких вона має бути обов'язковою, програмною. Йдеться і про ПП, і про саму державу, яка зусиллями вищого законодавчого органу проголосила... відсутність в ній державної ідеології. Що не логічно, зважаючи на історичну бездержавність України та втілювану в останні десятиліття існування СРСР концепцію відмирання держави. Між тим, без наявності у людини громадянської свідомості, в основі якої ідея цілераціональної суб'єктності, побудувати правову державу як політичний

інститут громадянського суспільства, неможливо.

Ми якраз і відстоюємо ту позицію, що злагоду народам, усім людям дає не стільки приклад добродесної поведінки правителів, інтелектуальної і наукової еліти, скільки можливість впливу на масову свідомість глибинних, методологічно вивірених і перевірених історією розвитку цивілізованих країн філософських вчень про «ідею як гносеологічний ідеал» [93, 242] та «віру як суб'єктивний засіб об'єктивації ідеї» [93,250]. «Ідеї, - відзначав К.Маркс, - що оволодівають нашим мисленням, підпорядковують собі наші переконання і до яких розум приковує нашу совість, - це пута, з яких не можна вибратись, не розірвавши свого серця, це демони, яких людина може перемогти, лише підпорядкувавшись їм» [125, 118]. Він мав на увазі «теоретичне обґрунтування комуністичних ідей», які для нього мали не партійне значення, а політичне, суспільно-громадське, гармонійно об'єднане, а не класово розділене.

Слід зробити ще одне філософсько-методологічне зауваження. Якщо тисячолітня дискусія щодо природи універсалій або загальних понять мала на меті обґрунтувати їх субстанційність в ідеї Бога, то, починаючи з епохи Відродження й Гуманізму, вирішувалась проблема того, яким чином загальне як закон, як розум проявляє себе в індивідуальному, в окремій людині, що взаємодіє із загальносущим через опосередкування з сукупністю різноманітних, виокремлених у просторі й часі, природних об'єктів.

Ф.Бекон вважав, що основою природовідповідної методології має бути істинна індукція, ґрунтована на «спостереженні і доцільно поставлених дослідах. Тут відчуття судить про дослід, дослід судить про природу і про саму річ» [15, 23]. Тут важливо те, що спостереження є водночас і методом пізнання, і способом утвердження кожної людини в якості його суб'єкта, оскільки для цього їй потрібно лише поставити певну дослідницько-пізнавальну мету, щоб вцілити в природне першоначало, яке забезпечує органічну цілісність світобудови. Коли звичайний перцептивний (без цільових зусиль індивідуальної волі) життєвий досвід завдяки хоча б найменшій

пізнавальній цілі перетворюється в природопізнавальний, отже, науковий дослід, кожна людина не може не відчувати себе суб'єктом самопізнавального способу життя, суб'єктом розумно-вольової апперцептивної дії. Вона починає розуміти, що «те, що у спогляданні виглядає як причина, для дії виявляється правилом» [15, 12]. Якщо навіть їй не вдається впорядкувати свої афективні суб'єктивні схильності, вона все ж таки стає свідомою того, що в основі її життєдіяльності мають бути не суб'єктивні, а об'єктивно-природні ідеї, якими вона зобов'язана керуватись і в суспільно-політичному житті. Адже воно щоденно демонструє також кожній людині шкідливість суб'єктивних ідей і відповідних їм ПП, оскільки державою управляють люди, суб'єктивність яких, завдяки владі, досить легко може перейти в свавілля суб'єктивізму.

Емпірична методологія дозволила Ф.Бекону, який займав до того ж високі посади в державі, обґрунтовувати морально-етичні засади політики. Саме вона в розробці ПП не дозволяє абстрагуватись від потреб індивіда-громадянина. Її основу складає істинна індукція, яка примушує в будь-яких видах пізнання йти від специфічних особливостей сприйняття, властивих кожній людині такою мірою, яка формує у неї досить скептичне, а то й іронічне, ставлення до будь-яких теорій та ідеологій, побудованих на методі абстрагування й формалізації. Якщо для гносеології така позиція непридатна в силу її суб'єктивізму, то для міжлюдських взаємин, які досліджує політико-правова ідеологія, є необхідною – вона гуманна й гуманістична. Адже істина – це не лише категорія гносеології, але й онтології: істиною є сама людина.

Не можна стверджувати, нібито ПП, якими «просвіщали» радянський народ, були сприйнятними для людей, попри їх постійні декларації щодо змістовної спрямованості на благо кожної людини. Оскільки духовна інерція досить потужна у своїй стійкості й усталеності, а лідери ПП, як і більшість науковців в галузі суспільних дисциплін, так би мовити, «родом с Октября», зміст політичних програм різноманітних новітніх партій також залишається абстрактним, голослівним, формальним. І хоча в них, звичайно, йде мова про конкретну людину, але вона чомусь не впізнає себе в них і тому обирає не за

ідеологічними критеріями. Потрібно розуміти, що теорія здатна оволодіти масовою свідомістю тоді, коли її зміст методологічно оформлений. Адже найближчими до індивідуального переживання і відчуття кожної людини є ті теорії, які пропонують їй те, що тільки й можуть запропонувати – способи або методи організації мислення, яке розвиває в неї навички й уміння практичної життєдіяльності саме на індивідуальному рівні. Якщо цього немає, тоді навички й уміння передаються засобами мімізису, що для людини, все ж таки, принизливо – адже дії за послідовністю, за зовнішніми запозиченнями властиві тваринному світу.

Перешкодою об'єктивного дослідження є людська суб'єктивність і її наслідок – суб'єктивізм. Інтуїція є таким душевним станом, в якому найменше суб'єктивних упередженостей і максимально близькою є відстань до об'єктивної першооснови світобуття. Бути об'єктивним у своїх програмних цілях, у своїй ідеології найпотрібніше, але й найтяжче, якраз політичним лідерам і ПП. Саме тому слід максимально актуалізувати проблемні дослідження з питань методології пізнання тих процесів, які відносяться до сфери гуманітарного знання. У всіх предметах людського дослідження, відзначав Р.Декарт, слід бачити не те, що бачать інші, і не те, що хочеться бачити згідно індивідуальних суб'єктивних передбачень, «але те, що ми чітко й виразно можемо побачити або надійно дедукувати, адже знання не може бути досягнуте інакше» [56, 82]. Якщо б кожна людина виходила з правила «я мислю, отже, я існую», вона не могла б у такому випадку бути об'єктом політичних маніпуляцій, тому що набула б статусу суб'єкта автономної, але соціалізованої мисленням, духовно-практичної дії. Саме ідея самопізнання як постійна мотиваційна домінанта поведінки допомагає людині долати життєві перешкоди, оскільки вона, а не будь-які політичні ідеї, що їй пропонуються від чийогось імені, приводить її до природо- і суспільствознавства. Так, на думку класика політико-державної думки Т.Гоббса, «люди, що черпають свої знання не з власних розмірковувань, а з книг, довіряючи їх авторитетові, настільки нижче неосвічених людей, наскільки люди, що володіють істинним

пізнанням, вищі від них. Адже незнання складає середину між істинним знанням і хибними доктринами. Природне сприйняття і уява не підкоряються глупості. Природа не може помилятися, і мірою накопичення багатства мови люди стають мудрішими або дурнішими середнього рівня» [6, 323]. Звичайно, не йдеться про повну непотрібність книжного знання. Навпаки, воно потрібне, але не як сприйняте на віру авторитетних авторів, а як перевірене власним методологічно спрямованим пізнавальним мисленням. У такому вигляді об'єктивний зміст не суперечить захисній дії об'єктивної природоподібності й природовідповідності людини, утверджуючи єдність логіки індивідуального життєвого досвіду з методом пізнання, який продукує знання. Діяти, довіряючи свою долю певним доктринам тільки тому, що вони належать авторитетним мислителям, означає діяти безглуздо, протиприродно. «Адже незнання причин і правил не настільки віддаляє людей від досягнення їх цілей, як прихильність до хибних правил» [6, 332]. Це тому, що кожна людина об'єктивно захищена від суто теоретико-ідеологічного способу життя вродженою їй природовідповідністю. Адже відомий результат сліпої довіри до слів В.Леніна, які мали чітко виражений політико-методологічний статус: «вчення Маркса для нас не догма, а керівництво до дії». Звідси будь-які намагання повірити в наукову істинність марксових ідей методом сумніву як правила перевірки і, таким чином, перевести їх у площину власного переконання, або ж розвинути їх до ступеня більшої об'єктивності, викликали не те що підозру, а оголошувались ненауковими (ревізійістськими, реформістськими, опортуністичними) і, більше того, ворожими. Навпаки, європейські філософи, соціологи, політологи розвивали його вчення, чим сприяли його політичній деідеологізації, що аж ніяк не підривало його авторитет як видатного мислителя-теоретика.

Видатні мислителі Нового часу тісно пов'язували суто гносеологічну філософську проблематику з суспільно-політичною. Філософія не повинна служити теократичній державно-політичній ідеології; її завдання – допомогти людині соціалізувати саму себе засобами застосування певних правил

мислення і стати активною політичною істотою без того, щоб потрапити в залежність до ідеології, до вироблення якої вона не мала жодного доступу. Методологія мислення робить свідомість людини в її суспільно-політичному вимірі розробником правил і, отже, власником тих визначень свідомості, які вона сприймає, відчуває, розуміє як виробленні зусиллями власної пізнавально-пошукової дослідницької волі без будь-якого насильства ПП певних партій або державних інститутів. Якщо ж вона не стає на шлях автономного мислення, хоча можливості для цього з'являються і постійно зростають, у неї значно більше підстав вважати себе обманутою зовнішніми обставинами або певним суб'єктом суспільного життя.

Т.Гоббс в добу еволюційних демократичних перетворень в Англії зауважував: «Світло людського розуму – це усвідомлені слова, проте попередньо очищені від усілякої двозначності точними дефініціями. Розмірковування є крок, ріст знання – шлях, а благополуччя людського роду – ціль. Метафори та безглузді й двозначні слова, напроти, суть щось на зразок *ignes fatni* (блукаючих вогнів), і міркувати з їх допомогою означає блукати серед численних дурниць» [6, 332]. Таке метафоричне використання слова, властиве народній свідомості, досить часто зі спекулятивними цілями використовують політики, що не мають відповідної логіко-правової освітньої підготовки. Це також одна з причин безкінечних суперечок відносно слів, оскільки культури понятійного мислення, в основі якого розуміння того, що означає слово як поняття науки чи наукового вчення, на суспільний загаль немає. Так, одна лише загальнонародна звичка стверджувати, що «демократія» означає «влада народу», не стверджує його як суб'єкта державної влади. Свідченням цього є така ж звична для народного загалу сентенція: «А що від мене (нас – простих людей) залежить?». Звичайно, мало що, якщо належним чином не сформована культура мислення, а тому уміння говорити ототожнюється з умінням мислити.

Б.Спіноза, продовжуючи справу своїх попередників щодо необхідності вчитись «правильно мислити» (його сучасник Б.Паскаль відзначав: «... все

наше достоїнство полягає в мислі. Ось чим ми повинні підноситись, а не простором і тривалістю, яких нам не наповнити. Будемо ж намагатись добре мислити: тут початок моральності» [6, 304; також 155, 216]), висунув вкрай важливу тезу про те, що мислення максимально можливою мірою має йти шляхом математизації знань, адже саме в математиці «порядок і зв'язок ідей такий же, як порядок і зв'язок речей», де ідеї – аксіоми, а речі логічні й необхідні висновки з них. Щоб подолати невиразність і нечіткість ідей, віднесених до людини як суспільно-природної істоти, потрібно в якості основної аксіоматичної ідеї брати ідею Бога: «Всі ідеї, оскільки вони відносяться до бога, істинні» [6, 372]. Логічно й необхідно з цього випливає істинне положення: якщо людина – богоподібна істота, то її подібність йому в розумі: розум є божественне начало і світу природного буття, і світу суспільного, соціального, людського. Що, в свою чергу, означає право кожної людини на свободу мислення й необхідність утверджувати в суспільстві свободомислення як його духовний фундамент.

Говорячи мовою політичної філософії, це означає, що Бог як субстанція визначає своє існування засобами її атрибутів – мислення і протяжності (це простір і час). Людина як богоподібна істота зобов'язана здійснювати своє субстанційне покликання – вчитись розумно-вольовій пізнавальній життєдіяльності, долаючи афективні схильності й устремління. Вільною від афектів вона стає на шляху самопізнавального мислення, адже «досконалість і недосконалість в дійсності складають лише модуси мислення» [6, 386], тому «люди, які керуються розумом, тобто люди, які шукають власної користі згідно вказівок розуму, не відчувають потягу ні до чого такого, чого б не бажали б іншим, тому вони справедливі, вірні й чесні» [6, 388].

Звичайно, діяти «згідно вказівок розуму» для більшості дуже складно, обтяжливо, а то й неможливо. Проте й жити на самоті також нелегко, внаслідок чого сумісне життя досить рідко буває організоване як суспільно й розумно впорядковане. Адже для цього потрібно пробудити й розвинути в собі постійне пізнавальне бажання мислити лише те, в чому також постійно є

саме мислення. А воно є не у предметах природи, а в поняттях людини, матерією яких є мова, яка «виражає дію душі» і яка, будучи об'єктом мислення, трансформує мову слів у мову понять та ідей. Душі, яка не має навичок діяти в просторі понять, складно зрозуміти ідеї, які продукує душа як орган мислення, а не орган сприйняття образів природних речей. Тому ідея держави часто сприймається як неадекватна неприродна ідея, а сама держава як суспільний політичний інститут створюється під примусом, з яким більшість погоджується заради безпеки свого існування.

Складністю формування навичок автономного мислення, попри наявність досить широкої пропозиції відносно правил його здійснення, можна пояснити суттєву модифікацію філософської методології у творчості Г.Лейбніца. На відміну від Дж.Локка, який виходив із того, що «1. Ідея є об'єкт мислення» і що «2. Всі ідеї надходять від сприйняття або рефлексії» [116, 154], а тому душа як орган пізнання являє собою *tabula rasa* – в ній немає вроджених ідей, він визнавав наявність у людській свідомості вроджених ідей. Насамперед, це ідея Бога, або природна визначеність людини до розуму і, відтак, до можливості розумної, гармонійної облаштованості суспільного буття. Людина – це самодостатня монада, або ж субстанція, здатна із себе самої розпочати розгортання наперед визначеної гармонії світобуття, оскільки воно створене Богом, або ж Розумом. Єдина, але обов'язкова, умова: потрібно постійно вчитись звертати й концентрувати увагу на щонайменших і непомітних сприйняттях (перцепціях), які зберігає пам'ять, і, фіксуючи відмінності між ними, включити в дію апперцепцію і рефлексію, поклавши початок пізнанню і водночас самопізнанню.

Апперцепція – це пізнавальний стан людської душі, яка не просто сприймає зовнішні чи внутрішні (від стану свого тіла) подразники, а аналізує їх, знаходячи властиву їм внутрішню єдність. Це і є мислення як активний стан свідомості, яке відкриває людині її власну сутність, її власне Я. З іншого боку, «думаючи про себе, ми мислимо також і про буття, про субстанції, про просте і складне, про нематеріальне і про самого Бога, осягаючи, що те, що в

нас обмежене, в ньому безмежне. І ось саме ці рефлексивні акти доставляють нам головні предмети для наших міркувань» [104, 418]. Якщо не використовувати апперцепцію, то предметами міркувань будуть лише об'єкти сприйняття. Але їх сприймають також і тварини. І хоча, на думку Лейбніца, три чверті людських вчинків підпадають під властивий тваринам емпіризм послідовності, людина має можливість і зобов'язана методом (шляхом) духовного вдосконалення розрізняти істини предметно-речових фактів та істини розуму. «Істини розуму необхідні, а тому протилежне їм неможливе; істини факту – випадкові, а протилежне їм можливе» [104, 418].

Політологія при обґрунтуванні сутності ПЗ зобов'язана враховувати те, що людина як політична істота не є продукт природи, як і не є продуктом мімізису (наслідування) засобами переймання прикладу життя інших людей. Наслідуючи, вона живе згідно істин факту, постійно змінюючи свою свідомість залежно від випадкових прикладів, які потрапляють в поле її зору. Постійна непостійність не може бути основою суспільного життя – воно не є громадським, політичним, з'єднаним єдиним принципом. Постійну постійність, або усталеність суспільству дають незмінні принципи розуму – їх не можна обійти, вони – необхідні. Апперцептивний розум розуміє це; перцептивний не розуміє, тому перебуває в стані перманентної невизначеності від емпіричних фактів сумісного життя, позбавленого принципів. Принцип розумного формування людини як політичної суспільної істоти, запропонований Г.Лейбніцем, який слід сприймати як аксіому, такий: існує «дивовижна наперед задана гармонія душі і тіла і навіть усіх монад або простих субстанцій – вчення, яке змінює нікудишню теорію про їх взаємодію» [105, 55]. Такою «нікудишньою теорією» була матеріалістична філософія, яка абстрагувалась від людини настільки, що забула про неї взагалі, звівши свою основну проблематику до формулювання, відомого як основне питання філософії у вигляді співвідношення природи і свідомості з точки зору первинності походження та можливості пізнання природи як абсолютно первинної. У такій філософії людина залишилась поза її увагою, як і в

суспільно-політичному сенсі вона була зігнорована. Охопити перцептивним поглядом всесвітній універсум неможливо. Якщо ж «нікудишню теорію» виправити самопізнавальним статусом людини, яка постійно й уважно засобами мислення вивчає себе саму як сутнісний аналог Всесвіту, єдність душі й тіла стає для неї очевидною істиною розуму, такою, що належить їй в якості втіленої в душу вихідної гармонії буття. Увага до себе, як пізнавальний метод в суспільно-політичному сенсі, виглядає як самоповага, як почуття гідності й достоїнства, достатні для того, щоб на їх основі розбудовувати соціально-духовну єдність суспільства як його політичної форми. Ідея й ідеологія самопізнання випереджає ідею й ідеологію світопізнання тому, що абстрагування, формалізація та ідеалізація як методи наукового пізнання тут мінімальні – вони захищені постійним самовідчуженням пізнавально-пошукової роботи автономного мислення. В природі не буває різких якісних стрибків, - це пізніше стверджував і Ф.Енгельс [225, 15], хоча і був досить ортодоксальним діалектичним матеріалістом, пов'язуючи останній з комуністичним світоглядом. Але «класиками» тут були «ідеалісти», які будь-які еволюційні, мінімальні, майже непомітні для стороннього суб'єкта, але все-таки відчутні на індивідуальному рівні зміни фіксували синонімічним лексичним мовним ланцюгом як виразником душевного соціального простору, даючи цим самим роботу для духовної роботи мислення. Отже, «чим більше ми уважні, не нехтуючи нічим у методичному розгляді, тим більше практика відповідає теорії. Але тільки вищий Розум, від якого нічого не вислизає, здатний виразно зрозуміти всю безкінечність, всі підстави і всі наслідки» [105, 57].

Політичний сенс і висновок із наведених міркувань очевидний. А саме: з огляду філософії як методології самопізнавального духовно-практичного способу життя, людина є політичною істотою як автономний суб'єкт мислення, оскільки його продукт – ідеї та поняття – мають всезагальний статус. Мовою суспільних вчень загальне – це загальне як родовий для людини спосіб буття. Бути суспільною політичною істотою означає для кожної

людини те, що визначальним видом її діяльності має бути розумова – тільки її засобами вона соціалізується. Просте ж і звичне сумісне перебування серед людей зовсім не означає, що вона є політичною істотою в тому сенсі, як цього потребує ідеологія як вчення про ідеї, виражені й обґрунтовані понятійно-категоріально, системно й цілісно.

Достатньо аргументовано такий підхід до сутності ідеї як основоположної для формування людини в її суспільно-політичній іпостасі представлений в діалектичній філософії Гегеля. Остання, щоб бути науковою, має постати в якості системи понятійно оформленого взаємопов'язаного єдиними вихідними принципами знання, виведеного зі всього історичного процесу пізнання. В такому випадку вона є наукою логіки, оскільки є об'єктивною, адже сама історія абстрагувалась від живої суб'єктивності людей і перетворила її на чисту суб'єктність загальнолюдського розуму. Тому в нього він має статус абсолютного розуму, або ж абсолютної ідеї, як життєздатного і життєтворчого об'єктивного духу, який дає життя пізнанню, народжує людину як суб'єкта пізнання, яке, в свою чергу, продукує знання. Філософія, таким чином, виявляє себе як абсолютний метод пізнання, знаючи який, людина отримує можливість діяти не як істота суб'єктивна, залежна від неї природною необхідністю, а як істота суб'єктна, цілеспрямована розумною волею об'єктивного духу історії, отже, як суб'єкт свободи від суб'єктивності. «Подібно до того, як основоположне є загальне, так результат є одиничне, конкретне, суб'єкт, те, чим основоположне є в собі, результат є тепер також для себе; всезагальне покладене в суб'єкті» [41, 303].

Цей висновок має бути основоположним для ідеології, яка вивчає людину під кутом зору субстанційно належної їй політичної істотності. Якщо вона не свідомо своєї власної належності до суб'єктності об'єктивного розуму, об'єктивного духу, то цілком логічно попадає в залежність від нерозумних афективних проявів суб'єктивності – або власної, або ж будь-якої іншої людини. Саме тому фундаментальна причина зла в історії людства – панування невігластва суб'єктивності, яка позбавлена розуму (релігія

говорить про «глас Божий»). Оформляється це невігластво, насамперед, у різні форми ПП, які продукують для привернення уваги людей найактивніші суб'єкти політичного життя – ПП, вірніше, їх лідери.

Прогрес пізнання полягає в тому, що його продукт – знання – розкриває перед кожною людиною наявну в її власній свідомості ідею цілеспрямованої суб'єктивності, здатну подолати прояви непрогнозованої в своїх наслідках для неї ж самої суб'єктивності. «Найголовніший пункт, який прояснює природу духу, - це відношення не тільки того, що він є в собі, до того, що він є в дійсності, але й того, чим він себе знає; через те, що дух за своєю сутністю є свідомістю, то це знання є головним визначенням його дійсності» [40, 88]. Отже, дух є дійсність для кожної людини її власної свідомості, але не природної, не психофізіологічної, а проясненої і збагаченої пізнавальним досвідом людства, представленим у вигляді системно-цілісного логіко-понятійного знання, виробленого ним в його історії. Логіка вчить тим, що поняття в їх системному зв'язку спонукають до дії, а не мета, сприйнята на віру. Завдання полягає в тому, щоб знати логічну природу духу не лише в предметно-речових формах, але, головним чином, як метод організації самосвідомості. «Хоч зародок і є в собі людиною, але він не є людиною для себе; для себе він такий лише як розвинений розум, який перетворив себе в те, що він є в собі» [43, 11]. Розвинений розум властивий саме філософії, оскільки вона свідомо досліджує об'єктивний дух, яким він є як внутрішня сутність історичного досвіду людства в сфері пізнання.

Філософія якраз і пропонує кожній людині перетворити себе із носія суб'єктивної свідомості в суб'єкта об'єктивної розумної волі. Це не означає ігнорування суб'єктивності. Навпаки, вона збагачується всезагальним досвідом, отже, цілеспрямовується ним, а не пропозиціями від певних філософських або політичних вчень, які за саму людину визначають мету її життя, в яку вона зобов'язана вірити під примусом партійно-державної ідеології, як це має місце в тоталітарних режимах і як це мало місце в СРСР, де в ідею комунізму потрібно було вірити, оскільки, нібито, робітничий клас

не може дійти в своєму існуванні до усвідомлення своїх ідеологічних завдань – партія покликана внести в його свідомість власні ідеї як такі, до розуміння яких він не спроможний дійти. Результатом став крах СРСР і комуністичної ідеї. Плотін, якого М.Бердяєв вважав «найвидатнішим містичним філософом людства», писав: «Але якщо людина втратила смисл свого існування? У це важко повірити, але якщо вже це сталось, то варто припустити, що за цим стоїть вплив чужої і злої волі. Звільняти душу за допомогою подібних ліків – дивний спосіб набуття смислу» [157, 41]. Так, дивний, як і те, що цілі народу впродовж майже семи десятиліть визначала партія. Тому слід прийняти цей урок і народу, і партіям сьогочасної України.

Згідно з біблійною легендою, людству не дано вирішити проблему добра і зла. Проте це не означає, що філософія має послуговуватись легендами. Навпаки, аналізуючи їх, в даному випадку про неспроможність вирішити проблему добра і зла, вона вказує на те, що вирішивши її вони стануть як боги. Не випадково церква переслідувала видатних філософів, нищила їх твори, щоб мати монополію на владу над людьми. В останні століття цим переймаються багато ПП, які розробляють ПП, в яких собі відводять роль спасителів, а людям роль однорідної маси, здатної лише на підтримку їх програм на підставі звичної віри в щирість їх намірів. Філософія, навпаки, дає можливість людині розвивати в собі пізнавальне мислення, яке формує в ній розумну волю й волю до розуму. Складність полягає в тому, що їй «протиставлена, з одного боку, зануреність духу в турботи й інтереси повсякденності, марнотність думок – з іншого» [42, 369]. Причому, як у часи Гегеля, так і в сучасній українській дійсності, такі турботи часто властиві як самій філософії, так і спорідненим з нею суспільно-гуманітарним дисциплінам, серед яких і політологія. Переймаючись поверхневим, тимчасовим, випадковим, узагальнюючи його, вони не можуть знати істину як об'єктивне загальне, вічне й незмінне начало, з якого і в якому все суще. «Все те, що в житті істинне, піднесено величне й божественне, постає таким завдяки ідеї; мета філософії – зрозуміти ідею в її істинному змісті та в її

всезагальності. Природа пов'язана тим, що може здійснювати розум тільки силою необхідності; але царина духу – це царина свободи. Все, що пов'язує людське життя воєдино, що має цінність і значимість, - духовне за своєю природою; і ця царина духу може існувати лише завдяки усвідомленню істини і права, завдяки осягненню ідей» [42, 372].

Людина як політична істота, суб'єкт суспільно-громадського життя може відбутись лише за умови, коли в його основу покладе усвідомлене самопізнанням цільове прагнення саме до духовно-практичного способу діяльності. Без цього вона досить часто відчуває душевний дискомфорт від спільного сумісно-просторового перебування серед людей, яке не є суспільним, єдиним, соціально-духовним. Такий спосіб діяльності має за основу філософію, яка не припускає послаблень у пізнанні: «Мужне прийняття істини, віра в силу духу – перша умова занять філософією. Людина повинна вважати саму себе гідною найвищого. Вона не може перебільшити у своїх помислах велич і мужність духу. Прихована сутність всесвіту не володіє достатньою силою, щоб протистояти мужності пізнання; всесвіт повинен відкритись йому, дозволити його погляду проникнути в його багатства і глибини, дозволити насолоджуватися ними» [42, 372].

Ще більшими духовно-практичними глибинами володіє кожна людина як суб'єкт суспільно-громадських політичних взаємин з іншими людьми. Дати їй можливість стати на шлях пізнання як метод самостворення себе як політичної істоти має стати внутрішнім визначальним змістом політології загалом, ПП та діяльності ПП зокрема. Якщо суб'єкти ідеологічної діяльності не діють в методологічному напрямку, а це напрямок самопізнавальний, вони, не зрозумівши «ідеї істини і права», мають усвідомлювати відповідальність за вибір хибного шляху, який пропонують суспільству.

Стати суб'єктом самопізнання допомагає відповідним чином оформлене мислення - через підпорядкування певним законам і правилам, дотримуючись яких, людина, по-перше, формує в собі здатність до цілепокладаючої цілеспрямованої діяльності в сфері пізнання, по-друге, в його ході розвиває в

собі пізнавальні здібності, які, по-третє, стають методом організації пізнавального процесу загалом.

Таким чином, основу філософської методології самопізнання, яка має визначати зміст ПІ, складають структурні елементи мислення. Даючи визначення поняттям, воно вкладає в них ті значення, що їх містять судження – це певні властивості, ознаки об'єктів природного чи суспільного буття, а також умовиводи, - які фіксують наявність у них об'єктивних загальних ознак розуму. Мислення засобами суджень, умовиводів і понять абстрагується від зовнішніх предметно-речових форм буття, але воно не може абстрагуватись від своєї душевної втіленості в саму людину. Його смислові визначення стають смисловими значеннями, здатними визначити її поведінку. Але мислення не повинно бути пасивним, як це має місце при запам'ятовуванні текстів від їх прочитання та вивчення. Навпаки, воно має бути самодіяльним, що відбувається тоді, коли воля до пізнання стає для конкретної емпірично достовірної людини внутрішньою ідеєю її життя в якості його методу; тоді, коли її воля почне прагнути об'єктивних сутностей об'єктивного розуму як внутрішнього закону буття, а не навпаки, коли не ідея розуму, не розум як об'єктивна ідея у формі поняття, а ідея як образ предметних форм буття буде нав'язувати їй свою волю, активуючи не душу як орган пізнання, а той чи інший фізіологічний орган. Це стосується і суб'єктивізму та волюнтаризму, які мають місце в суспільно-політичній дійсності. Суб'єктивність, характерну для діяльності всіх суб'єктів соціальної взаємодії, можна впорядкувати лише самопізнанням, яке дає афективним суб'єктивним устремлінням якість розумно-вольових прагнень, суб'єктно цілеспрямованих, гармонійно впорядкованих, соціальних і відносно природи, і відносно суспільства.

Глибокі філософські знання потрібні при дослідженні ПІ особливо у наш час, оскільки Україні, щоб бути прийнятою до ЄС, потрібні не тільки високі економічні показники, але й адаптовані до європейських духовно-практичних координат мотиваційні спонукання індивідуальної свідомості

якомога більшої кількості українських громадян. Цього ще немає, тому українському суспільству потрібно пройти шлях усвітнення («обмирщення») філософії, який пройшли європейські народи, особливо в добу Відродження і Нового часу – часу становлення людської індивідуальної суб'єктивності та її переходу у цілеспрямовану суб'єктивність і Нової історії – історії становлення людини в якості громадсько-політичної істоти - громадянина.

1.3. Методологія аналізу ідеологічної діяльності політичних партій

Методи аналізу ідеологічної діяльності ПП повинні співвідноситись із тими особливостями, які має ідеологія взагалі, ПІ зокрема. Крім того, потрібно враховувати ситуації суб'єкт-об'єктної і суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Адже ідеологічна діяльність ґрунтується на тому, що, з одного боку, ідеолог не просто знає зміст програмових партійних засад, а є їх провідником як фактичний розробник певної системи ідей; з іншого, об'єктами ідеологічного впливу є або весь народ в цілому, все суспільство як цілісний державний і соціально-духовний організм; або певні соціальні структури, до свідомості членів яких апелюють суб'єкти ідеологічної діяльності; або ж це окремі люди, суспільний статус яких досить значний і впливовий, а тому виникає бажання залучити їх до партійної діяльності для підвищення її власної престижності.

Суб'єкт-об'єктні відносини характерні першому випадку, тобто, коли ПІ різних партій спрямована на суспільний загаль. Подібна методологія малоефективна, оскільки вона фактично безадресна. Об'єкт нібито емпірично існує, але він в такому разі не має статусу зацікавленого суб'єкта пізнавального сприйняття і розуміння. А це обов'язково має бути, оскільки ідеологічний вплив, за визначенням і цільовим призначенням, не може бути суто інформативним. ПІ передбачає, що її зміст настільки переконливий з точки зору його спорідненості з індивідуальними потребами, прагненнями,

бажаннями й устремліннями кожної людини, що вона природно сприймає її не у вигляді «взяття до відома», а як свій власний спосіб життя, як спонукання, якщо не до щоденної власної політико-ідеологічної життєдіяльності, то, принаймні, до визнання себе свідомим прихильником певної партії, яка так точно влучила в ціль.

Якщо виходити з того, що ПП - відображення корінних інтересів окремої людини, або, як стверджують комуністичні ідеологи, цілого класу, потрібно виходити з розуміння того, що таке інтерес. Тим паче, що К.Маркс справді зазначав, що ідеї (в системі вони складають ідеологію) завжди дискредитували себе, коли відривались від інтересів людей. Стосовно змісту ідеї Е.Фромм зазначав: «Основне значення цього слова поміщено в його корені: латинське «inter-esse» означає «бути в (або) серед» чогось» [207, 37].

Навряд чи звичне (звичайне) прослуховування чи навіть прочитання змісту ПП, коли вона адресована до всього суспільства загалом, має якийсь суттєвий змістовно-мотиваційний ефект, оскільки він має місце лише за умови безпосередньої пізнавально-комунікативної дії, тому що людина може пробудити в собі цілеспрямований інтерес до того знання, яке є змістовним відносно її власної душевної потреби. Навіть, якщо є певна, або, у кращому випадку, повна тотожність апеляції ідеології і прагнень душі, зародження ідеологічної зацікавленості і ідеологічної діяльності з боку об'єкта звернення, не відбувається в бажаній для партійного суб'єкта формі. Причина тут субстанційна – кожна людина як суб'єктивна в собі істота протидіє, хоча й різною мірою і в різних формах, будь-якій комунікації, в якій їй відведена роль пасивного приймача або ж ретранслятора. Адже власну суб'єктивність вона ототожнює з суб'єктивністю як проявом об'єктивності, проявом власного характеру, власного Я. Будь яка інша ситуація асоціюється людською суб'єктивністю як відчуження і приниження повчанням.

Як приклад, можна навести систему партійно-політичної освіти в колишньому СРСР. З одного боку, вона була потужною настільки, що складала, так би мовити, партію в партії, державу в самій державі.

Підсилювала могутність ідеологічної роботи абсолютна монополія комуністичної ідеології, якою були просякнуті всі сфери духовного життя суспільства. З іншого боку, історію КПРС супроводжували постійні постанови про необхідність підсилення її ефективності, про загрози (!?) з боку буржуазної (!?) чи націоналістичної (!?) ідеології. Як наслідок: XXVI з'їзд КПРС прийняв рішення про перебудову системи партійно-політичної освіти, яка, проте, так і не перебудувалась. Якщо якоюсь мірою і перебудувалась, то під впливом рішень XXVII з'їзду КПРС про перебудову всіх сфер суспільного життя, а потім рішеннями наступних Пленумів ЦК КПРС ще й підсилилась потребою революційності в її проведенні, це не сформувало радянських людей суб'єктами, тобто свідомими носіями комуністичної ідеології.

Заради об'єктивності потрібно відмітити, що оновлена Програма побудови комунізму, прийнята XXVII з'їздом КПРС у 1986 р., зазначала, що без того, аби ідеї партії стали ідеями кожного партійця, кожної радянської людини, комунізм побудувати неможливо. Але це було запізнілим визнанням хибності ідеології, побудованої на ідеї партії авангардного типу, яка, в свою чергу, зросла на багатовіковій практиці державного й партійного протекціонізму. Більше того, віра в царя-батюшку, яка століттями насаджувалась у народну свідомість, органічно перейшла в «науково» обґрунтовану (в це вірили і в цьому переконували народ її розробники) ідеологію, згідно якої «партія – розум, честь і совість нашої епохи» (В.Ленін). Звідси заключне гасло прийнятої XXII з'їздом КПРС у 1961 р. «Програми побудови комунізму»: «Партія урочисто проголошує: «Нинішнє покоління радянських людей буде жити при комунізмі!»[173]. Звідси запевнення, проголошене у 1976 р. на XXV з'їзді КПРС Л.І.Брежнєвим: «Радянський народ може бути впевнений: там, де партія, там успіх, там перемога!» [129]. Звідси й урочисте проголошення на весь світ, що за п'ятдесят років існування СРСР (1972 р.) зусиллями партії створена нова історична спільність – радянський народ, основною рисою духовності якого є свідомо мотивована мотивація способу життя змістом марксистсько-ленінської ідеології.

Продовження ідеології партійної винятковості відбулось у 1977 р., коли оновлена Конституція СРСР, по-перше, закріпила статус КПРС як ядра політичної системи держави (ст.6) [90], по-друге, визначила, що мірою поступу радянського народу до комунізму (через стадію розвиненого на власній основі соціалізму) роль партії буде й надалі підвищуватись.

Про те, що цих декларованих духовних здобутків не було, принаймні, тією мірою усвідомленості, про яку звітували партійні керівники перед партійцями й народом, свідчать такі факти. Перший. Масовий вихід членів партії з лав КПРС у 1989-1991 рр. – всього понад 1,5 млн. Причина – в першу чергу небажання керівництва і з'їзду (XXVIII-го у 1991 р.) знизити відсоток сплати членських внесків, а для певної частини інтелектуалів мали значення також ідейно-теоретичні розбіжності у поглядах. Другий. Член Політбюро ЦК КПРС і на той час Президент Російської Федерації Б.М.Єльцин публічно, з телетрансляцією на всю країну в присутності тодішнього Президента СРСР і Генерального Секретаря ЦК КПРС М.С.Горбачова підписав Указ про заборону компартії РФ і ніхто з близько 18 млн. партійців не виявляв намірів до публічних протестів. Третій. В Українській РСР Президія Верховної Ради, в якій абсолютна більшість належала комуністам – партійним керівникам, заборонила КПУ, і також за повної відсутності публічних протестів. Четвертий. Радянський народ, свідомість якого нібито визначалась комуністичною ідеологією, фактично вітав і заборону КПРС-КПУ, і демонтаж компартійної держави.

Наведений історико-політологічний екскурс свідчить про безперспективність і повну неефективність суб'єкт-об'єктної взаємодії при виборі методів, і самої методології загалом, однобічного ідеологічного впливу на суб'єктів, якими є люди, взяті як об'єкт маніпуляційного тиску. Потрібно відзначити й те, що тільки з науково-теоретичної точки зору суб'єкт є щось загальне, абстраговане й формалізоване в якості ідеологічного джерела активності. В емпіричному суспільстві суб'єктом завжди є окрема людина, навіть, якщо вона є членом громадської організації як юридичної колективної

особи. Причому, це принципове методологічне положення теорії пізнання.

Суб'єкт-об'єктними є відносини також і в другому випадку, коли йдеться про ідеологічний політичний вплив на певні соціальні структури суспільства. Але це вже більш дієвий спосіб, якщо йому передують свідомо спланована методологія роботи з людьми, що належать до цих структур. При цьому, потрібно виходити з того, що, з одного боку, є цілеспрямована методологія підготовки суб'єктів ідеологічної роботи, які не є самі по собі ідеологами, але у них виявлені відповідні агітаторсько-пропагандистські й просвітницько-виховні здібності, розвинуті до рівня, необхідного для того, щоб стати на досить високий якісний рівень ідеологічно-дискусійної діяльності, перебування в якій стає для них усталеним інтересом – їх активна оперативна свідомість підпорядковується *esse-істиці* ідей, вона *inter-est-на* для них самих. З іншого боку, суб'єкт-об'єктні політико-ідеологічні відносини наближаються до суб'єкт-суб'єктних від того, що, по-перше, об'єктами ідеологічного впливу є самі партійці, статутно зобов'язані до готовності сприймати як належну ПП партії; по-друге, суб'єкти ідеологічної роботи здійснюють її безпосередньо методами усної публічної комунікації, в процесі якої неодмінно виникають дискусійні суперечки з аудиторією, яка хоча б на час спілкувальної взаємодії стає суб'єктно зорієнтованою; по-третє, навіть традиційна апеляція ідеології до населення через ЗМІ носить підготовлений за змістом інтересів адресата характер, що неможливо без попереднього вивчення властивих йому суб'єктивних і суб'єктно спрямованих цілей. Якщо всіх цих методів, які визначають інтереси адресата, не застосовувати, то апеляція до певних соціальних структур залишається, як і в першому випадку, безадресною.

Зазначимо також, що змістом ПП не може бути розробка шляхів забезпечення населення, електорату засобами до життя – заробітною платою, житлом, продуктами харчування, товарами широкого вжитку, умовами оздоровлення та відпочинку тощо. Приклад партій, які апелювали в своїх програмних цілях до виборців за їх соціальною, національною, релігійною,

статевою чи будь-якою іншою ознакою, показав всю безперспективність такої псевдоідеології, як і методів агітації, які при цьому використовувались. Ані жіночі партії, ані партії пенсіонерів чи ошуканих вкладників, як і профспілкові чи християнські партії не мали успіху. Це не означає, що наш виборець обирає за ідеологією, свідомим носієм якої він себе вважає. Причина(-и) тут інша(-і). Головна, про яку йшла мова, полягає в тому, що в кожній людині є, хоча й не розвинене до ідеологічно вираженого рівня, але об'єктивне почуття того, що вона – істота соціально-духовна, політична, що задоволення матеріальних потреб для неї – засіб для гідного й достойного духовно-культурного, «людського» життя, а не його мета. Це також не означає, що партії-лідери мають і отримали лідерство завдяки ідеологічним засадам. Вони також експлуатували ідею матеріального добробуту, проте в них були певні чинники, які дозволяли народу вбачати в них щось духовно близьке до своїх ідей та аматорських ідеологічних міркувань.

Ідеологічні відносини, до яких віднесено взаємодію на рівні міжіндивідуальному, є суб'єкт-суб'єктними, і характеризуються дією закономірностей, визначених методологією науково-теоретичного самопізнавального рівня, доповнених методологією, взятою зі сфери соціально-психологічного впливу на індивідуальну свідомість кожного з учасників змагальної, фактично, соціокультурної взаємодії. Важливість такої методології зрозуміла – переконання в правоті й правильності певної ПІ, будь-якої харизматичної особи, знаної і впливової в суспільстві, в певних його структурах робить як саму ПІ, так і ППІ впливовою, потужною, знаною і поза межами держави. Що вкрай важливо, адже лише ідеологічно спрямовані ППІ мають свої міжнаціональні та міжнародні організації і структури.

Враховуючи відзначені методи соціокультурного впливу, необхідні на рівні суб'єкт-суб'єктної форми розповсюдження ПІ, доцільно послатись на визначення сутності соціокультурної природи суспільства, наведене у працях П.Сорокіна, яке не можна ігнорувати в політичних науках, які в Україні тільки-но розробляються. Отже, він вважав, що суспільство дане там (а це

потрібно знати для того, щоб утверджувати при його побудові людину в статусі політичної істоти і статусі громадянина – суб'єкта правової держави), де є певна кількість наділених психікою індивідів, пов'язаних між собою процесами психічної взаємодії. Саме психіка, яка за визначенням, є соціальною, бо містить у собі, завдяки розвиненій центральній нервовій системі, історичну родо-видову пам'ять, дає можливість людям обмінюватись ідеями, почуттями, вольовими прагненнями, взагалі, тим, що складає зміст свідомості. Суспільство – це люди, свідомі істоти, що повідомляють один одному свої життєві прагнення й цілі, а тому здатні створити цілісний соціокультурний організм.

Політологія є, так би мовити, прикладною соціальною філософією. В такому статусі вона здатна розробляти вчення про «соціальну механіку», завданням якої є «вивчення закономірностей, які проявляються в суспільних явищах». Мета: з одного боку, визнати свободу волі людини, з іншого – довести, що «закону причинності підлягають і вчинки людей, і суспільне життя. Саме тому соціальна механіка ... ставить перед собою завдання: а) розкласти складні суспільні явища на найпростіші елементи; б) вивчити властивості цих елементів і тих ефектів, які вони викликають у поведінці людей і суспільному житті; в) ... зрозуміти весь механізм суспільного життя, розкрити його таємниці, зробити незрозуміле зрозумілим, складне простим, випадкове закономірним» [189, 30].

У такому розумінні соціальна механіка органічно переходить у соціальну політику, завдання якої – «формування рецептів, показ засобів, користуючись якими, можна і потрібно досягати цілі покращення суспільного життя і людини. Інакше соціальну політику можна назвати соціальною медициною або вченням про щастя» [189, 30]. Соціальна політика, - загальновідомий факт, - є ядром будь-якої ППІ. Якщо вона не спрацьовує, то причина, як ми зазначали, в намаганні суб'єктів політико-партійної діяльності покращити життя суспільства (вилікувати) раз і назавжди шляхом «завоюванням» влади (ощасливити його). Проте, після цього воно, як свідчить

тривала вітчизняна історична практика, найчастіше стає менш «щасливим» і більш «хворим» не тільки морально, але й фізіологічно.

Підсумовуючи свої роздуми, П.Сорокін визначає соціальне явище як «соціальний зв'язок, що має психічну природу, яка реалізується у свідомості індивідів, виходячи в той же час за змістом і тривалістю за її межі. Це те, що називають «соціальною душею»; це те, що інші називають цивілізацією і культурою; це те, що треті визначають терміном «світ цінностей» на противагу світові речей, що утворюють об'єкт наук про природу» [189, 39]. Отже, душа, долаючи змістом властивої їй свідомості межі тіла людини, немовби засвідчує докільню реальність свого буття, позначаючи цей соціально-духовний простір певними поняттями. «Тільки з появою поняття і починається знання (наука) в прямому сенсі слова. Взаємодія ... з того моменту, коли в її потоці з'являються поняття, тобто, коли встановлюється не тільки обмін уявлень, сприймань і т.п., але й обмін понять (засвоєння і передача знань: навчання, наукові відкриття і винаходи і т. ін.), різко відрізняється від всіх інших видів взаємодії і стає винятково людським надбанням. ... Таким чином, світ понять – або логічна взаємодія – інакше – взаємодія понять – ось остаточна ознака чисто соціального (людського) явища. Звідси само собою випливає визначення соціального явища: соціальне явище є світ понять, світ логічного (наукового – в прямому сенсі цього слова) буття, який утворюється в процесі взаємодії (колективного досвіду) людських індивідів» [189, 527]. На перший погляд таке визначення соціального зв'язку і соціального явища не зовсім, так би мовити, демократичне і, навіть, ідеалістичне. Адже не всі комунікативні взаємозв'язки між людьми, тим паче, так званими пересічними, звичайними, простими, носять логіко-понятійний науковий статус. Але, насправді, об'єктивно саме такий рівень взаємин між людьми є соціокультурним. І саме його інтуїтивно, а цього достатньо для того, щоб людина відчувала «людське» в собі самій і в тих суб'єктах, які звертаються до її свідомості з певними соціальними ідеями, щоб створити на їх основі певний тип громадянського суспільства. Тому й не проходять цей

об'єктивний соціальний відбір ті партійні суб'єкти, чії ідеї суто речові, вульгарно-матеріальні, брутально-чуттєві. Потрібно враховувати цей соціальний простір душі, цю «систему цінностей», щоб знаходити об'єктивну методологію як аналізу, так і розробки ПП.

Психіка самої людини є внутрішнім спонукальним чинником утворення соціальних зв'язків і відповідних їй соціальних (суспільних) явищ. До речі, як раціоналістична, так і сенсуалістична філософія Нового часу, коли витворювалась ПП, ці спонукання душі позначала як ідеї, виходячи з того, що порядок і зв'язок ідеї такий же, як порядок і зв'язок речей, оскільки в розумі немає нічого такого, чого б раніше не було в почуттях. Озовнішнюючись, ідеї душі набувають певних символічних матеріальних форм – предметних або ж знакових, які, таким чином, презентують логіку буття як фізико-хімічну, так і біопсихічну. «Зі сказаного самі собою впливають такі основні методологічні правила будь-якої категорії соціальних явищ: 1) при дослідженні соціальних явищ необхідно чітко розрізняти дві сторони цієї категорії: а) чисто психічну і б) зумовлену першою – зовнішньо-символічну; 2) при поясненні дійсної закономірності соціального життя необхідно враховувати характер закономірності не тільки психічних явищ, але і явищ непсихічних, в яких втілюється і через які об'єктивується чиста «безтілесна» психіка» [189, 47].

Зважаючи на таку методологію, П.Сорокін реалізував у своєму соціально-філософському і соціально-політичному вченні так звану методологію соціокультурного підходу до аналізу суспільства. Для ПП важливою є потреба в, так би мовити, одуховненні матеріально-знакової продукції як витвору людської праці. Якщо немає тотожного розуміння непсихічних факторів психічної взаємодії, немає і соціальної групи. Вірніше, вона є, але як група, визначена матеріально-буттєвим просторово-часовим способом. Люди перебувають в одному місці й одному часі, але соціокультурно, душевно вони не з'єднані. Тобто, «поза організацією немає і не може бути соціальної групи, оскільки саме однакове розуміння символів і є одним із елементів цієї організації – організації психічної» [189, 50].

Це потрібно розуміти таким чином. Політичні програми досить часто (у своїй переважній більшості) заявляють про задоволення потреб населення шляхом забезпечення предметами широкого вжитку, або житлом, чи про зобов'язання збудувати виробничі підприємства, щоб забезпечити людей роботою. Але за відсутності соціопсихічного обґрунтування на рівні понятійному, власне соціальному, культурному, виявляється, що люди відносяться до непсихічних умов свого буття нераціонально, суто споживацьки, по-варварськи. Це чітко проявилось в СРСР, коли держава вимушена була постійно боротись за збереження власності від розкрадання з боку людей, які начебто колективно володіли нею. Те ж саме спостерігається і в умовах новітньої української історії – відсутність почуття власності призвела до того, що до матеріальних умов життя відношення асоціальне – продуктивні сили розкрадені, зруйновані, занапащені. Якщо брати економіку соціалізму, то вона значною мірою працювала «на склад», тобто не була включена в систему соціальних зв'язків як соціальне явище, як структура суспільства. Методологія аналізу ідеологічної діяльності партій, як на суто теоретично-ідеологічному, так і практично-агітаційному рівнях, має налаштовувати відповідних суб'єктів на те, якою мірою зміст програмно-ідеологічних засад корелює з душевними потребами людей. При цьому, найскладніше встановити й утвердити соціокультурний діалог на матеріально-знаковому, текстово-символічному рівні: адресат має розуміти зміст як власну душевно-духовну суб'єктивну і водночас суб'єктно цілеспрямовану дію. А це і є суб'єкт-суб'єктна взаємодія, на якій потрібно акцентувати увагу, оскільки переважна більшість людей діє за принципом мімезису-наслідування за зразками поведінки харизматичних провідників. Зауважимо, що при аналізі різних соціально-філософських вчень, в частині, що стосується суспільно-політичного змісту, можна помітити чітку тенденцію, яка полягає у домінуванні методологічних підходів, в основі яких провідником суспільного розвитку визначається еліта як така, що має розуміння цілей і напрямків розвитку людини і суспільства, як соціальна верства населення в тому сенсі,

про який йдеться у попередньому викладі.

Слушною, стосовно пізнавальних устремлінь народу є думка К.Маркса, гуманістично-ціннісний зміст якої зігнорувала КПРС, яка вважала себе марксистською (?). «Справа в тому, - писав він, - що революції мають потребу в пасивному елементі, матеріальній основі. Теорія здійснюється в кожному народі завжди лише постільки, оскільки вона є здійсненням його потреб ... Чи стануть теоретичні потреби безпосередньо практичними потребами? Недостатньо, щоб думка прагнула до втілення в дійсність, сама дійсність повинна (зобов'язана) прагнути до думки» [126, 423]. Простежується чітка соціокультурна позиція, а саме: матеріально-виробничі умови життя – пасивний, або ж позапсихічний елемент суспільства. Головне – наявність духовно-пізнавальних устремлінь у народу. Звідси впливає головне завдання III-ї – активізувати в народу соціальні прагнення, а це – пізнавально-понятійні, а не одні лише образно-емоційні схвальні чи протестні прояви.

Аналогічним чином можна тлумачити також позитивістський підхід до аналізу суспільства. Адже відкриті О.Контом закони: трьох стадій розвитку людського мислення – релігійного (теологічного), метафізичного і позитивного та постійного підпорядкування уявлення спостереженню дійсно визначають і тип суспільства, і те, який спосіб мислення властивий як кожній окремій особі, так і народу в цілому. Отже, бажаючи вплинути на їх свідомість, потрібно попередньо визначити можливості сприйняття і розуміння тих ідей, які прагне втілити в народний дух суб'єкт політики. Тоді можливі позитивні наслідки в напрямку формування потрібної ідеології, оскільки вона перетворює об'єкт на суб'єкт. Позитивізм якраз і постулює правило: «Знати, щоб передбачити, передбачити, щоб уникнути», позаяк головне для звичайної свідомості полягає у сприйнятті, а не в пізнанні: уявлення спостерігає і впізнає у природно-суспільному середовищі свій внутрішній зміст [див.92, 574].

Важливим для суб'єктів III як у процесі її розробки, так і агітації за неї, є методологічне застереження, що йде від концепції даосизму – недіяння:

«Коли досконаломудрий бажає піднятися над народом, він повинен ставити себе нижче інших. Коли він бажає бути попереду людей, він повинен ставити себе позаду інших. Тому хоча він і стоїть над народом, але для народу він не обтяжливий; хоча він знаходиться попереду, народ йому не шкодить. Тому люди з радістю його висувають і від нього не відвертаються» [63, 134-135]. Приклад «мудрого й освіченого» М.Горбачова переконливо свідчить про те, що він не був досконалим у своїй мудрій освіченості – постійні намагання просвітити радянський народ змістом «нового мислення» призвели до того, що значна частина цього народу зненавиділа його. Причина: «Хто, маючи знання, робить вигляд, що не знає, той вище за всіх. Хто, не маючи знання, робить вигляд, що знає, той хворий» [63, 136]. «Хвороба» багатьох політиків і ПІ – незнання людини, якою вона є в своїй безпосередності, а не якою її представляє наука з її методологією опосередкування засобами абстрагування, формалізації та ідеалізації. Заважає, так би мовити, популізм з вершин освіченості. Навпаки, популярність В.Жириновського в тому, що він постійно поводить себе по-простому, по-народному.

Децо протилежна, але по суті тотожна тій, що розробляв О.Конт, концепція іншого класика позитивізму – Г.Спенсера. На його думку, суспільства – це сукупність соціальних організмів, які створюються не штучно, не як дія законодавця, не внаслідок розподілу праці, а еволюційно, як прояв «певного настрою і способу мислення всієї общини» [191, 267]. Певні зміни можуть бути внесені зусиллями окремих харизматичних лідерів, але зі зникненням цього чинника з політичної арени, суспільний організм відкочується до вихідного пункту, то й далі. Певні досягнення можливі за наявності об'єктивних передумов в гуштині народного духу.

Не слід підходити скептично до методу порівняння розвитку суспільства з розвитком індивідуальних природних організмів. У радянський період надмірна розчиненість сутності людини в сукупності всіх суспільних відносин призвела до того, що влада і керівна політико-ідеологічна сила не знала свій народ. Як і навзаєм, хоча особливо активно сама партійна верхівка у 70-80-ті

роки ХХ ст. нав'язувала суспільству термін «наша партія», а не компартія. Революційно, швидко змінити умонастрій народу неможливо. Тому, створюючи партії, потрібно виходити з тієї ПІ, яка органічно споріднена з умонастроєм і способом мислення певної групи людей, яку (групу) потрібно виявити, а вже потім проводити партійні з'їзди. «Правильний, прогресивний перехід від простого до складного, який політичні тіла проявляють нарівні зі всіма живими тілами, складає характерологічну рису, яка відрізняє живі тіла від неживих тіл, серед яких вони обертаються. Та взаємна функціональна залежність частин, яка проявляється у тварин і рослин навряд чи не менш виразно, ніж у націях, не має в жодній сфері нічого відповідного собі. І ні в якому складному тілі, крім органічного й соціального, немає цього неспинного вибування і заміни частин при продовжуваній непорушності цілого» [191, 273].

Неважко помітити, що в ще нетривалій політичній новітній історії України фактично не створено жодної партії, яка б зі втратою лідера продовжувала своє цілісне й впливове існування. Не випадково, що всі демократичні партії, як вони самі себе називають, всупереч всім демократичним стандартам і вимогам власних статутів обирають одного і того ж лідера майже впродовж усього свого існування. Очевидно, через те, що немає впевненості, що із заміною лідера організація не розпадеться. Як це відбулось із Народним Рухом після смерті В.Чорновола. Крім того, немає довіри до кількості партійців, яка декларується як чисельна, але останні вибори до ВР показали, що партії були неспроможні забезпечити нормальну роботу виборчих дільниць, а переважна більшість із них не набрала кількості голосів, рівної кількості партійців. Причина – вони створювались «зверху», від амбітних лідерів з їх бажанням бути вище і попереду народу, до якого вони апелюють зі своїми ідеями, які не є ідеологією адресатів.

Досліджуючи партійну ПІ в її кризовому стані, доречно звернутись до творчості В.Парето. Адже «прийняте у світовій політології визначення еліти належить саме йому, який в подробицях проаналізував її природу, склад,

функції. В «циркуляції» (кругообігу) еліт він бачить основну рушійну силу суспільного розвитку» [4, 58]. При цьому, кожний політичний діяч має, з одного боку, усвідомлювати себе елітарною людиною (і за освітою, і за природною вдачею), а не просто владною істотою, а з іншого, адекватно розуміти психофізіологічну й психосоціальну природу людини.

Вчення В.Парето про резидуї й деривати як компоненти суспільства розкриває основи цієї взаємодії. Перші (залишки) складають фундамент людських почуттів, інстинктів, психічних станів. Тобто, саме вони мотивують поведінку людей у суспільній взаємодії, тому моралізувати в ПІІ, а це властиве багатьом із них, просто необ'єктивно й неефективно. Приклади релігійно-церковного засудження вродженої гріховності людини і вимога покаяння, як свідчить історія, в тому числі теократичних держав, або ж світських, в яких певна релігія чи її конфесійна гілка мали статус державної, отже, ПІІ, не мали позитивного ефекту. Теж саме стосується створення релігійних ПІІ і їх прагнення до влади в країнах, де нібито майже все населення вважає себе віруючими. В.Парето дає цілком об'єктивне пояснення – ПІІ партії має бути дериватом від вихідних природних резидуїв, а не чимось абстрагованим від них. Деривації ідеологізують і, звичайно ж, ідеалізують всі людські дії – без цього людина не може обійтись. Їм не підвладні лише строго логічні дії. Міфи, легенди, гасла, політичні програми, соціальні, етичні, теологічні та інші теорії слугують псевдологічним прикриттям ірраціональних залишків психіки. Саме тому вони несприйнятливі до раціональної критики і наукової аргументації.

Крім того, потрібно в ПІІ відображати той факт, що народ як суверен, щоб, з одного боку, мати можливість впливати на розвиток держави, а, з іншого, контролювати політиків, зобов'язаний проявляти себе в якості суверена – суб'єкта власної волі і власної долі. Причому, проявляти постійно, а не лише під час виборчих кампаній або рідкісних референдумів. Іншими словами, побудова громадянського суспільства – це завдання народу, де кожен – громадянин, носій еліти «левів», що зростає на резидуї «постійності

агрегатів». Ігнорування народом цього свідчить про приналежність більшості людей до «соціальних резидуїв» як до стадних. А вони – ці резидуї – якраз і спрямовують їх до вибору вождів, «левів». Про це писав Д.Донцов у відомій праці «Дух нашої давнини». Об'єктивно й досить різко оцінюючи вітчизняних політичних діячів доби УНР, звинувачуючи їх в слабкодухості та смердофілії, він посилається на твердження французького віконта М. де Воґює: «Головне, що людей вабить до себе, це характер, навіть коли вся його енергія спрямована на зло, тому що характер обіцяє людям провідника, забезпечує твердість приказу, що є першою потребою людської спільноти» [62, 238].

На необхідності для людської спільноти провідника наголошував один з фундаторів теорії еліт Р.Міхельс у творі «До соціології партійності в сучасній демократії», де аналізував олігархічні тенденції у груповому житті. На його думку, безпосередня влада мас була неможлива взагалі – ні технічно, ні, тим більше, враховуючи природу народних мас. «Більшість людства ніколи, мабуть, не буде здатна до самоуправління. Навіть у тому випадку, якщо коли-небудь невдоволеним масам вдасться позбавити правлячий клас його влади, то [...] в середині самих мас з необхідністю з'явиться нова організована меншість, яка візьме функцію правлячого класу. Більшість людства, приречена жорстоким фаталізмом історії на довічне «неповноліття», буде вимушена визнати панування вийшовшої з власного середовища мізерної меншості та змиритись з роллю п'єдесталу для величі олігархії» [134, 349]. Проаналізувавши політичне життя цивілізованих країн світу, Р.Міхельс зробив висновок про тяжіння до олігархії як історичну необхідність, оскільки від «залізного закону» не здатні ухилитись ні найдемократичніші держави, ні найпрогресивніші ПП.

Теж саме визначав М.Острогорський у праці «Демократія і організація політичних партій»: «політична функція мас у демократії не полягає в тому, щоб нею управляти; вони, мабуть, ніколи не будуть на це здатні. Якщо навіть їм надати всі права народної ініціативи, безпосередньо законодавства та безпосередньо управління, фактично управляти завжди буде невелика

меншість, за демократії так само, як і за самодержавства» [151, 334]. Проте, визнання і підтвердження різними теоріями наявності в суспільстві «соціальних резидуїв» та резидуїв «лева» не повинне формувати пісимиістичних настроїв в ньому, а навпаки, пробуджувати у людей розумно-вольове прагнення до реалізації себе як політичної істоти, активуючи при цьому резидуї «лева», який в такому разі буде спрямований на побудову громадянського суспільства та правової демократичної держави, в якій би «партії, що утримують своїх членів як у тисках, оскільки вони до неї вступили, поступилася б місцем угрупованням, які б вільно організовувались та реорганізовувались залежно від змінюючихся проблем життя та викликаних цим змін у суспільній думці. Громадяни, розійшовшись в одному питанні, йшли б разом в іншому» [151, 338].

Для вибору методології аналізу ідеологічної діяльності ПП як при розробці самої ідеології, так і в процесі її популяризації визначальне значення мають наведені (та багато інших) соціально-філософські вчення, в яких дається аналіз людини як політичної істоти, яка або сама створює свій соціум, своє суспільство, або ж задовольняється пасивним перебуванням у тих суспільних структурах, в яких перебуває від одного лише факту народження в них. Так, принципове значення мають концепція формальної соціології Г.Зіммеля [73], згідно якої лише взаємодія між людьми в процесі досягнення мети об'єднує людей в певні усталені асоціації; розуміюча соціологія М.Вебера, представлена в багатьох його творах [див.: 28; 29; 30; 32], згідно якої будь-яка апеляція суб'єктів політичного процесу до людей може бути ефективною за однієї умови: зміст звернення повинен враховувати мінімально достатню міру його зрозумілості окремому індивідові; соціально-політичне вчення Х.Ортеги-і-Гассета [150, 18], одного з прихильників Соціалістичної партії Іспанії, який, проте, правдиво відображав поділ суспільства на творчу еліту і пасивну та агресивну меншість, яка, постійно користуючись досягненнями цивілізації як втіленням ідей еліти, зовсім не проявляє будь-якої вдячності до неї; фактично політологічна праця К.Поппера «Відкрите

суспільство та його вороги» [167; 152].

Україна, проголосивши, як конституційний закон, статус соціальної та демократичної держави, визнаючи плюралізм ПП та відсутність за будь-якою з них статусу державної, може реалізувати всі задекларовані права лише в тому випадку, якщо всі партії в основу своїх ПП покладуть ідею побудови громадянського суспільства, що можливо здійснити за допомогою концепції соціальної інженерії, методами якої якраз і твориться відкрите суспільство, адже, якщо не діє національне законодавство, вступають в дію норми міжнародного права. Між тим, велика кількість партій та їх лідери не готові до того, щоб конституційні норми про права міжнародного права в Україні захищались міжнародними політико-правовими структурами, вважаючи це втручанням у внутрішні справи суверенної держави. «Послідовники Платона, Гегеля і Маркса і не можуть цього розуміти. Вони ніколи не зрозуміють того, що очевидне запитання: «Хто буде правителем?» давно слід замінити на більш реальне – «Як ми можемо його приборкати?» ...Нам не потрібен холізм. Нам потрібна поміркована, поступова соціальна інженерія» [168, 145]. На це також звертав увагу М.Острогорський: «Ця формула, що колись була дана Тіціаном в його відомому вислові: *guid leges sine moribus* (що є закони без чеснот), є недостатньо повною, оскільки окрім встановлень та чеснот, крім легальних засобів для досягнення мети політичного суспільства та розуму, що надає йому душу, існує ще третій фактор, допомога якого не менш необхідна і який не був достатньо оцінений: методи, необхідні для того, щоб примусити засоби слугувати меті, - політичні методи» [151, 342].

Для того, щоб холістична складова не домінувала в ПП і програмах сучасних українських ПП, якраз і потрібно розглядати їх під кутом зору кризи традиційних світоглядних і методологічних уявлень про сутність політичного життя суспільства. А ця складова домінує навіть у програмних документах і заявах правих партій, як і тих, що мають національно-демократичне спрямування, оскільки поки що переважна більшість українських громадян діє під впливом деривацій тоталітарно-авторитарного періоду нашої історії, який

охоплює собою, як відзначалось, понад тисячоліття – з часів княжої доби і прийняття православного (ортодоксального) варіанту християнства. А це, в свою чергу, і впливає на вибір того підходу, на якому ґрунтується ідеологічна діяльність ПП – суб'єкт-об'єктному чи суб'єкт-суб'єктному, і відповідних їм методах роботи ідеологічного впливу. Безперечно перевагу має суб'єкт-суб'єктна взаємодія, побудована на методології науково-теоретичного самопізнання, методології соціально-психологічного впливу на індивідуальному рівні, соціокультурному підході. Адже в цьому випадку поєднання психічних та непсихічних факторів впливу сприяє на природне формування соціальної групи, а не примусове. Проте в практиці переважної більшості сучасних українських ПП превалює суб'єкт-об'єктний підхід, заснований на обіцянках швидких рішень, а не на залученні людей до громадської активності.

Отже, методологія аналізу ідеологічної діяльності ПП як на суто теоретико-ідеологічному, так і практично-агітаційному рівнях має демонструвати, якою мірою зміст програмно-ідеологічних засад корелює з душевними потребами людей. При цьому найскладнішим є встановлення соціокультурного діалогу на текстово-символічному рівні, оскільки адресат має розуміти зміст як власну душевно-духовну суб'єктивну, так і суб'єктно-цілеспрямовану дію. Саме на цьому потрібно акцентувати увагу при суб'єкт-суб'єктній взаємодії, адже переважна більшість людей діє, все ж таки, за принципом мімезису.

Таким чином, досліджуючи як ПП в якості духовного феномена, так і всі процеси, які відбуваються в суспільстві, що демократизується, політична наука повинна виходити з того, що суспільство – це взаємодія суверенних у своїй політико-правовій індивідуальній волі громадян. Звідси всі похідні, так би мовити, ідеологічні, світоглядні, методологічно-пізнавальні деривації, підпорядковані соціологічному та психосоціальному вивченню суб'єктів взаємодії – окремих людей. Політологія має існувати у лоні соціальної філософії, соціології, якщо бажає утвердитись як потрібний суспільству

прогностичний духовний феномен. Її статус – політична соціологія як соціальна філософія політики всієї сукупності політичних процесів. А звідси й методологічний універсалізм, адже людина – її об'єкт, який потрібно вивчати й досліджувати як суб'єкт. Універсалізм суб'єкта, яким є людина зі всією властивою їй суб'єктивністю, якраз і проявляється в тому, що кожне устремління суб'єктивності є для неї природним, об'єктивно найкоротшим шляхом до бажаного об'єкта. Але не всі шляхи на благо як самій людині, так і іншим, пов'язаним із нею суспільною взаємодією. Для цього й існує ПП як методологія адекватного напрямку розвитку суспільства, яким є шлях соціальної злагоди і гармонії, правдивий, еволюційний, поступовий, хоча і тривалий, проте без перестрибувань через необхідні етапи розвитку.

Висновки до першого розділу

1. Проблеми ідеологічної невизначеності сучасних ПП в Україні породжені фактично відсутністю в колишньому СРСР політичного життя, в основі якого розмаїття думок, включно до альтернативних монополю існуючому на той час політичному й економічному устрою. Це спричинило виникнення специфічної особливості політичної свідомості загалом, ПП зокрема, яка сформувалась у радянський період і має суттєвий вплив на новітні суспільно-політичні процеси, - потужної суб'єктивістської домінанти поведінки, включно з волюнтаризмом і соліпсизмом, яка, отримавши можливість діяти в умовах багато в чому неконтрольованих демократичних свобод, заважає як виробленню об'єктивних підходів до методів політичної діяльності, так і об'єктивному усвідомленню суб'єктами політики об'єктивного змісту ПП.

2. Об'єктивному підходу до вивчення ПП та її максимально науковому визначенню заважають досить стійкі стереотипи, сформовані монополізмом державних ідеологій – від православ'я, самодержавства і народності в царську

добу до матеріалістичного розуміння історії як нібито єдино правильного вчення про неї. Тому специфіка ПІ проявляється в необхідності визначення її позитивних і негативних аспектів.

3. Для об'єктивного пошуку сутності та специфіки особливостей ПІ потрібно чітко дотримуватись основного способу визначення понять, тобто через рід і видові ознаки. Родовим має бути розуміння ідеології як системно-цілісного понятійно-категоріально оформленого вчення про основні світотворчі ідей, знання яких в такому статусі, трансформує їх в уміння диференціювати та спрямувати їх в річище видових проявів, у сферу ПІ як вчення про: а) організаційні принципи побудови й функціонування суспільно-політичного життя та сутність людини як політичної істоти; б) державу як необхідний організаційно-управлінський політико-правовий інститут суспільства; в) ПІП як суб'єкти суспільно-політичного життя; г) народ як носій суверенної політичної волі, тому що саме він і складає той поліс, ту громаду, яку потрібно організувати, врешті-решт, як самоврядувальну сферу буття.

4. Потребує серйозної теоретико-пізнавальної роботи проблема, зумовлена необхідністю подолання інерційно-консервативного способу суспільної поведінки народної більшості, яка історично звикла до «батьківської» опіки над нею, що стало її природою («звичка – друга натура»), але яка насправді є базисом суспільства лише тоді, коли зі стану народної маси, стану потужної фізичної громади стане на шлях становлення себе в статусі суб'єкта громадянського суспільства. Сучасні ПІП заважають цьому всілякими захвалюваннями народної мудрості, а не зазначеною діяльністю по пробудженню народної ініціативи.

5. Методологічною основою аналізу ПІ може бути лише філософська методологія, оскільки вона, по-перше, постійно пов'язує сучасність із минулим пізнавально-пошуковим досвідом, по-друге, осмислює буття на рівні знання, змістом якого є принципи, закони, категорії, поняття, за допомогою яких воно стає надбанням свідомості кожного, хто використовує його як спосіб організації власної життєдіяльності, по-третє, вирішуючи проблему

людського самопізнання, створює також своєрідну теорію людини як політичної істоти – суб'єкта суспільного буття в різноманітних формах його прояву, безпосередньо залежних від рівня самосвідомості, яка, в свою чергу, є мотиваційно-визначальною складовою її цілеспрямованої діяльності.

6.Для формування політичної домінанти в діяльності людини її свідомість має набувати обширів, властивих філософській методології пізнання, в межах якої обґрунтовується чітке розмежування ідей як відображення предметно-речової дійсності та ідей, народжених розумно-вольовим мисленням. У першому випадку об'єкти сприйняття визначають спосіб діяльності людини; в другому – вона сама, але вже як політична істота, яка відкриває себе також і в духовному просторі попередніх поколінь, досвід яких і є світом і світлом об'єктивних ідей, ідей розуміння, а не ідей (образів) безпосереднього сприйняття.

7.Визначати ідеологічні домінанти діяльності ПП потрібно з урахуванням того, яку методологію вони обирають у своїй взаємодії з народом: суб'єкт-суб'єктну чи суб'єкт-об'єктну. Невдача КПРС мало чому навчила переважну більшість із них, оскільки переважає другий підхід – звичні обіцянки швидких рішень замість залучення народу до громадянської активності. Наслідком є постійні малоефективні проекти реформування суспільно-політичного життя, накинуті «зверху», і така ж звична інертність електорату. Протилежну дію має суб'єкт-суб'єктна взаємодія, основана на соціокультурному підході, закономірностях визначених методологією науково-теоретичного самопізнавального рівня, доповнених методологією сфери соціально-психологічного впливу на індивідуальну свідомість кожного з учасників соціальної взаємодії. Ефективною методологія ідеологічної діяльності ПП може бути при утвердженні суб'єкт-суб'єктної взаємодії як у партійному середовищі, причому, бажано на ідеологічному рівні, так і рівні «партія – конкретно визначені суспільні прошарки».

8.Важливим напрямком ідеологічної діяльності ПП має бути діяльність по визначенню домінуючих мотивів поведінки людей, які не просто

визначають їх суб'єктивність, але й цілеспрямованість їх дій, їх суб'єктність. Практика перевиховання не може братись до уваги як хибна і принизлива для людини. Тому слід розробляти методологію врахування інтересів і сприяння їх реалізації заради єдиної мети, яка об'єднує всі ПП: ніхто не заперечує народ як носій суверенітету. Але на практиці все ще це діє патерналістично – холістична методологія діяльності, коли думають і діють за народ, а ціллю є нібито цілісність суспільства, а не цілісний індивід як його творець.

9. Визначення ідеологічних домінант діяльності ПП-й підпорядковується вирішенню проблемних питань, пов'язаних як з визначенням сутності ПП та її специфіки, так і з методологією ідеологічної діяльності ПП. Сприяти цьому процесу може політологія як органічна складова соціальної філософії та загальної соціології. Якщо вона буде розвиватись як філософія політики, як політична філософія, сучасні українські ПП-ї здатні будуть взяти позитивні уроки з існуючих західноєвропейських ідеологічних доктрин, підпорядкованих визначенню суспільства як взаємодії суверенних у своїй політико-правовій волі громадян.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

2.1. Співвідношення політичної і партійної ідеології

Визначення ідеології на соціально-філософському рівні передбачає, що ідея як категорія теорії пізнання належить до числа тих, які започатковують напрямки розмежування самих філософських вчень. Крім того, філософія як мислення про мислення є первинною відносно всіх наук, а тому її поняття є родовими по відношенню до всіх інших як видових. Поняття природничих наук ідейно втілюються у технологічному прогресі, який постійно удосконалює створену людьми так звану «другу» природу, але яка не завжди гармонійно «вписується» в «першу». Передувати втручанню ідей у природне довкілля, щоб не спотворити його, має шлях самопізнання, який дозволяє людині усвідомити себе як істину, адекватну за змістом своєї життєдіяльності дії об'єктивних ідей і породжує душевний стан гармонійної єдності з природою. Проте емпірична історія людства демонструє фактичну його неспроможність подолати в собі спокусу перетворити природу, перш ніж створити себе в якості органічної соціально-природної істоти, а тому результатом має об'єктивно існуюче протиріччя: з одного боку, безумовний технологічний прогрес, особливо у другій половині ХХ ст., з іншого – не менший регрес у сфері морально-етичної й політико-правової свідомості. У зв'язку з цим цілком слушно В.Скиба, В.Горбатенко, В.Туренко розрізняють два класи методологій аналізу політичних процесів, що відбуваються в суспільстві – технократичні й гуманістичні, прогресивні й регресивні. І зазначають: «На противагу інтелектуально-догматичній непоступливості технократичних методологій, їхній одержимості метою, методологія гуманістичного характеру головну увагу зосереджує на питаннях людської свободи і ціни прогресу, на прагматичних компонентах політики, її здатності

забезпечувати загальне благо всіх і кожного. Якщо ідейний технократизм підносить в абсолют правильну мету, то гуманістичне світобачення розглядає як абсолют особистість, її життя і свободу» [185, 43-44]. На нашу думку, гуманістичний світогляд не повинен мати статусу абсолюту, а, згідно діалектики, він завжди абсолютний відносно кожної людини, не абстрагований від її особливостей.

Зазначимо, що йдеться про людство як певний диференційований соціальний організм, починаючи від окремої людини – безумовно морально і політично розважливої, і такої ж окремої особи, яка ігнорує будь-які умови, дозволяючи собі діяти свавільно, до різних за якістю і цільовими намірами міжлюдських об'єднань, включно з тими, які мають політичний статус в сенсі владно-управлінському. Фактично, це все людство як політичний організм, в якому й відбуваються прогресивно-регресивні тенденції розвитку й занепаду, і з яким воно – засобами ПІІ – через спеціалізовані політичні структури, та окремих людей, які їх наповнюють, апелює до самих себе, пропагуючи самопізнавальний спосіб життєдіяльності. Складно однозначно стверджувати, чи чують суб'єкти різних ПІІ один одного, чи самі дотримуються власної ідеологічної цнотливості, але саме таким чином людство, окремі цивілізації, суспільства, народи, країни, держави і т.п. вдосконалюються. І саме в цьому сенсі, очевидно, слід розуміти ПІІ як ідеологію загальнолюдського самооблагородження. Об'єктивність, таким чином, полягає в тому, що суспільство визначається і розвивається як результат взаємодії поміж людьми. Тому й ПІІ є ніщо інше, як ідеологія, в основі якої вчення про суспільну соціально-духовну сутність людини. Але ще раз зауважимо, що йдеться не про якесь одне вчення, або ж вчення певного вченого, а про різноманітні вчення різних вчених, які у сукупності складають історію політичних вчень як суспільно-політичних. Взята як об'єкт дослідження кожного вченого-дослідника, історія суспільно-політичних вчень стає теорією, або ідеологією (ПІІ), яка обґрунтовує соціально-духовну природу людини, де головне місце посідає не політика як мистецтво управління суспільно-людським соціумом за

допомогою окремих владних інститутів, головним із яких є держава та її структури, а аналітико-синтетичне мислення. Його об'єктом-джерелом є: по-перше, сам мислитель, який об'єктивно піднявся в своїй душі до рівня, коли вся сукупність суб'єктивних устремлінь і прагнень витісняється на задній план, поступаючись головній для людини як унікальної і оригінальної живої істоти серед всіх інших істот формі життєдіяльності – пізнавальній; по-друге, наявна суспільна дійсність як постійне соціально-духовне середовище, в межах якого перебуває «мислитель-ідеолог» і мислитель-політолог, але за межі якого воно його ж і виштовхує своєю духовно-соціальною незрілістю, нерозвиненістю, заспокоєністю; по-третє, історичний досвід, який надихає на створення ПІ як способів соціалізації людини, і з якого можна вилучити властивий йому, а не людям минулого, об'єктивний розум. Тобто, ПІ в статусі взятого певними дослідниками уроку з історії, або ж уроку самої історії як абсолютного вчення. Спільними для всіх трьох означених суб'єкт-об'єктних пізнавальних взаємодій, внаслідок яких виникає і розробляється ПІ як ідеологія про суспільство в його істинно людському вимірі, є властивий їм загальнолюдський статус. Проте це не означає констатацію факту саме такого способу життєдіяльності людей, а визначає можливість реалізації ними самопізнавального шляху, якщо вони будуть керуватись логікою розуму як об'єктивної першооснови Буття. Саме тому, і ми на цьому постійно наголошуємо, вчення про політичну сутність людини як сутність суспільну, соціально-духовну, самопізнавальну в означених характеристиках розробляли філософи, а потім теологи, але все одно як релігійні філософи.

Потрібно відзначити, що в контексті європейської історії проблема усвітнення («обмирщення») філософії, тобто ґрунтовної обробки народної свідомості духовною зброєю філософії як методології свободомислення, є провідною з самого початку її виникнення в античній еллінській, а потім і римській цивілізації. Більшовики цього не розуміли, хоча це позиція Маркса, тому, з одного боку, діяли згідно мускульних методів, з іншого, - якщо й впровадили практику політичної освіти, то, по-перше, жорстко

підпорядкували їй, а насамперед філософію, принципам партійності, класовості й радянської народності; по-друге, об'єктом впливу був не весь народ, а лише члени КПРС; по-третє, саму філософію підпорядкували ідеям наукового комунізму й наукового атеїзму; по-четверте, освіта мала виключно догматичне світоглядно-методологічне спрямування і змістовне наповнення – будь-яке свободомислення оголошувалось керівництвом КПРС проявами неприпустимого ревізіонізму, реформізму, опортунізму; по-п'яте, вся система філософської науки була під пильним партійним контролем, як і вся система народної освіти і виховання, починаючи з дитячих дошкільних закладів.

Об'єктивна III (політична економія) якраз і передбачає еволюційний розвиток суспільної свідомості, тому вимагає всебічного, глибокого, в толерантних дискусіях усвідомлення як сутності теорії, яка водночас є історією розвитку об'єкта, так і сутності тих об'єктивних процесів, які відбуваються в суспільному бутті, способі виробництва, економічній структурі суспільства і сфері надбудови. Це дасть можливість дослідити те, наскільки в надрах старого базису визріли матеріальні (об'єктивні) умови для існування нових виробничих відносин, нової культури взаємодії суб'єктів суспільного життя. Без такого аналізу, ґрунтуючись на одних лише протестних тимчасових емоціях, оголошувати про кризову ситуацію в суспільстві неприпустимо. Якщо ж об'єктивні умови для нового способу (нової культури) виробництва і виробничих відносин визріли, це означає, що соціальна революція вже об'єктивно відбулась як духовна еволюція і політичний переворот – мирний парламентський або ж збройний, але короткочасний, без громадянської війни, тим більше «загострення класової боротьби» – не буде, по-перше, болісним для суспільства і, по-друге, вимагати цілої тривалої перехідної епохи, мета якої – «доганяти інші народи»: вона (епоха) і він (перехід) вже відбулись без участі суб'єктивних і суб'єктивістських факторів, які, як свідчить історія різних країн, часто провокуються саме партійними структурами, потураючи власним амбіціям своїх лідерів. Що, до речі, постійно спостерігається в практиці суспільно-політичного життя в Україні. Оскільки

виборча компанія до різних владних структур відбувається досить часто (1991р. – двічі референдум, 1990, 1994, 1998, 2002, 2006 – вибори до ВР, 1991, 1994, 1999, 2004 – вибори Президента, 2000 - референдум), партійні «вожді» внесли в нього повний хаос і безлад, не помічаючи будь-яких позитивних змін. На такому фундаменті побудувати нову демократичну соціально орієнтовану державу неможливо.

За Марксом, «кріт історії завжди рие» у вірному – об'єктивному – напрямку, визначеному внутрішньою об'єктивною логікою саморозвитку суспільства, людства в цілому. На його думку, «кожна нація може і зобов'язана вчитись в інших. Суспільство, якщо навіть воно напало на слід природного закону свого розвитку,... не може ні перестрибнути через природні фази розвитку, ні відмінити останні декретами. Але воно може скоротити і пом'якшити муки пологів» [124, 10]. Порухення природного об'єктивного ходу суспільного розвитку, намагання свідомо його прискорити шляхом «творчого» застосування марксизму, як свідчить історія, мали результатом зайвий трагізм історії людства – понад сто мільйонів жертв компартійних репресій у країнах соціалізму.

Все вищезазначене мало на меті показати, що ПП може бути об'єктивною тоді, коли вона розробляється на ґрунті філософської методології. «Скоротити і пом'якшити муки пологів» при переході до нових форм суспільного устрою можна, таким чином, засобами підвищення рівня філософської і політичної культури в першу чергу тих людей, які у ПП мають, так би мовити, статус ідеологів. До речі, В.Ленін, знов-таки, як філософ, визнавав той факт, що за політико-партійними справами він так і не оволодів діалектичною філософією Гегеля, а Г. Плеханова вважав найглибшим серед російських діячів знавцем Марксової філософії і найпершим російським марксистом, радячи вивчити саме його твори. З іншого боку, він його й «похоронив» для нащадків за нібито політичний опортунізм, відомий у політико-партійному контексті як меншовизм.

Кризові процеси в політичній сфері, які мають місце у суспільному

житті незалежної України, багато в чому пов'язані з традицією радянських часів практичну політику, яка всі роки існування СРСР і монопольної влади в ній КПРС характеризувалась суб'єктивізмом і волюнтаризмом, що визнавала вона сама після правління чергового «волюнтариста», якого вона сама ж і обирала як «вірного лєнінця» (чи не найяскравішого волюнтариста-суб'єктивіста у всій світовій історії), ставити вище П. Остання, підпорядковуючи собі філософію, оголошуючи її партійно-класовою, своїм головним завданням вважала виправдання партійної політики і дії партійно-політичних лідерів. Тимчасове засудження «культу особи» досить швидко забувалось, а з часом ця особа реабілітувалась де-факто – дозвіл на це був негласним, без Постанов ЦК КПРС.

Отже, є всі підстави перейти до аналізу партійних форм П. Але спочатку зауважимо, що ми розглядаємо П не в тому сенсі, що вона «є системою цінностей, в яких визначені корінні інтереси нації, класу, групи, їхні позиції стосовно інших людей, класів, держав, історико-суспільного розвитку, інших ідеологій» [215, 342-343]. Така позиція є провідною в політології, значною мірою, традиційною. Наш підхід дещо інший. А саме: створюючи громадянське суспільство, потрібно враховувати те, що в його основі система права, а вона є мірою справедливості (Аристотель), чітко співвіднесеною з людиною як індивідом, як фізичною і водночас юридичною особою.

Перше, що потрібно відзначити, це їх похідну залежність від щойно визначеної сутності П в її соціально-філософському статусі як теорії становлення людини в якості суспільно-громадського суб'єктивного статусу. ПП – це специфічна світоглядно-методологічна форма свідомості (знання), в якій партії як суб'єкти суспільно-політичного процесу обґрунтовують властиве їм бачення основних закономірностей розвитку суспільства і беруть на себе певні програмні зобов'язання щодо перспектив його подальшого розвитку, безпосередньо підпорядкованого інтересам усіх його громадян. Можна говорити про те, що ПП є своєрідними модифікаціями П, наявних у певному суспільстві й людстві загалом, але спрямовані своїм змістом на їх

практичне втілення. Якщо ПІ – це, головним чином, теорія розвитку об'єкта, яким є історія розвитку певного суспільства, або ж загальнолюдська історія, то ПІІІ – це, насамперед, обґрунтування шляхів його вдосконалення реальними, емпірично існуючими суб'єктами безпосередньої духовно-практичної дії. Адже на загальнолюдському історичному рівні суб'єктами розвитку є родові, колективні суб'єкти – народи, держави, країни, цивілізації, раси, релігійні об'єднання тощо, а в безпосередньо існуючих суспільствах – це конкретні люди, що беруть на себе певні зобов'язання, яким підпорядковують свою індивідуальну життєдіяльність. Те, що цілі, взяті з історичного досвіду розвитку суспільства, системно викладеного в різних загально-філософських теоріях ПІ, робить ПІІІ їх духовно-практичними модифікаціями.

Тобто, загальне як об'єктивний дух історії, її закон, визначає практичну діяльність певних політично активних людей, об'єднаних з метою, на нашу думку, зняти наявні в ній несправедливості власною діяльністю, методи якої знаходять своє відображення в ПІІІ-ях. Загальне як конкретне для теорії, що водночас є історією розвитку об'єкта, отже, абстраговане від сучасності, трансформується в ПІІІ-ях в обґрунтування конкретної практичної діяльності партійного загалу з переконаністю в її успішності. Остання обумовлена тим, що, по-перше, міра абстрагування від програмно-ідеологічних цілей і завдань та їх виконанням мінімальна, по-друге, діяльність ПІІІ підконтрольна однопартійцям і суспільству, по-третє, передбачається, що партійна діяльність здійснюється за внутрішнім переконанням, статус якого визначений не просто понятійно, а ідейно, світоглядно, навіть жертовно, по-четверте, діяльність історії, в якій людство як її суб'єкт анонімне, безвідповідальне, а діяльність партійця відповідальна – і перед власною совістю, і перед суспільством, і – кожен свідомий партієць в це свято вірить – перед майбутніми поколіннями, адже вони працюють проти історичних несправедливостей заради них, по-п'яте, в разі статусу правлячої партії втрата влади має як матеріальні, так і особливо відчутні моральні втрати.

Розглядати сутність і особливості ПІІІ-й не можна, не враховуючи те,

що розвиток суспільства, в якому є місце ПП, пов'язаний із державою як його владним інститутом, до того ж таким, який може підпорядкувати його собі, а тому із засобу його розвитку перетворитись на гальмо. Аналогічно і для ПП: бажаючи в ідеологічних цілях оволодіти державою заради зняття її негативних впливів на суспільство і людей, практичне оволодіння нею виявляється сильнішим від бажаних намірів, і засіб трансформується в ціль. Якщо для ПП, як філософії суспільно-політичного життя, держава існує як поняття в логіці пізнання історії суспільства, як об'єктивна категорія його духовного життя, в якому діють віртуальні дійові особи – адже це дух минулих поколінь, то для ППП-й, розроблених для втілення в об'єктивно існуючу дійсність реальними людьми, держава як владний орган і суспільний інститут має предметно конкретну форму, тому вони зобов'язані розглядати її вже не лише на основі теорій її історичного розвитку, послуговуючись філософією політики і держави, але й уміти розумно, адекватно існуючим умовам розробити тактичні і оперативні ідеї відносно державного організму, який, між іншим, ставши надбанням конкретного політичного суб'єкта, здатний витіснити з його свідомості благочестиві партійно-ідеологічні наміри. Отже, зміст ППП має розроблятися (і розробляється ПП) як під впливом ПП, створених як філософія політики, як філософська політологія, так і під тиском безпосередніх суспільно-політичних обставин, які диктують свої емпірично значимі, проте не завжди співвіднесені з логікою історії та історичною логікою як критерієм їх об'єктивності, тобто, не завжди об'єктивні цілі.

Що стосується структурних складових змістовного програмного простору ППП-й, то він включає (зобов'язаний включати) такі необхідні аспекти: а) ідеї, що стосуються статутних зобов'язань як самої ПП, так і особливо її членів; б) програмні ідеї, що стосуються практичних зобов'язань ПП по відношенню до суспільства в усіх визначальних напрямках його розвитку; в) засадничі ідеї стосовно функціонування головного владно-управлінського інституту суспільства, яким є держава; г) ідеї щодо практичної політики по відношенню до громадських об'єднань і організацій; д) ідеї щодо

міжнародних зв'язків на рівні міждержавному і міжпартійному; е) ідеї щодо загальноцивілізаційних перспектив розвитку своєї країни і людства в цілому; є) ідеї, що стосуються перспектив ідеологічної єдності громадян як у національних, так і міжнаціональних масштабах. Наявність цих складових в програмах ПП обумовлюється як внутрішніми партійними чинниками і зовнішніми, якими є об'єктивні умови розвитку держави, так і П, обраною в якості теоретичного підґрунтя, яку ПП прагне втілити в життя. Цікавою є класифікація ПП, наведена Ю.Шведою, в основі якої політична поведінка та діяльність ПП – це консервативні, революційні та реформістські, тому складові змісту їх програм відповідно різняться. Він наводить також типи ПП на основі ставлення партійних суб'єктів до певної системи цінностей [215, 342-343]. Тому ми пропонуємо дещо інші складові, які, на наш погляд, можуть активізувати політичну поведінку партій та їх діяльність.

Коротко позначимо зміст складових, віднесених до кожного з вище наведених аспектів, що допоможе дослідити прояви кризових явищ в ПП сучасних українських партій, про що буде йти мова у розділі 3.

А. Ідеї, віднесені до статутних зобов'язань, повинні, на наш погляд, максимально розглядати положення про людину як суб'єкта політичної діяльності, насамперед, ідейно і, отже, ідеологічно спрямованої. Вірніше, не стільки розглядати вчення філософії про суб'єкт-об'єктні та суб'єкт-суб'єктні форми міжлюдської взаємодії, скільки виходити у визначенні того, хто може бути членом партії із розуміння, що таке суб'єкт, які якості перетворюють людину в суб'єкта відповідальної автономної і суспільної життєдіяльності.

Звичне положення про те, що претендент визнає програмні засади партії, зобов'язується їх виконувати, дотримуючись статутних вимог, не можна вважати достатнім для того, щоб розраховувати на активного провідника ПП, тим паче її розробника і здібного агітатора, свідомого своєї місії. Практика завойовування ПП прихильності виборців привабливими гаслами, не створює перспектив для їхнього довготривалого існування, а головне, не демонструє суспільству приклад цілеспрямованої активної діяльності, приклад

суб'єктності, якого якраз не вистачає переважній частині людства. Відсутність цього викликає потребу в ідолопоклонстві, культурі героїв, і, врешті, провокує деспотично-тиранічні, авторитарно-тоталітарні режими.

Коли йдеться про створення партії, її творцям потрібно виходити, принаймні, з двох найважливіших обставин. А саме: статутних вимог і програмних засад та ідей. Відносно перших, головним є не стільки визнання – воно може прийти потім як результат освітньо-пізнавальної роботи ідеологів, скільки сила характеру, його активність, підпорядкована ідеї справедливості(!), але не фанатична й сліпа віра в гасла чи харизматичність лідера. «Кожна сильна суспільність міцна твердим моральним законом, що над нею панує, якого живим символом є її правляча еліта» [62, 16]. Із цією думкою Д.Донцова слід, безумовно, погодитись, адже партія – це не просто частина народу, а його активна провідна верства. Причому, партія в цілому, а не лише її верхівка, має бути елітною частиною суспільства. В тому випадку, «коли психічні прикмети верстви підвладної стають прикметами верстви правлячої – в суспільстві настає катастрофа» [62, 28]. Аналіз сучасної української дійсності переконує, що практично всі ПП, заявляючи про своє балотування і проходження до ВР, фактично ігнорували зазначені обставини. Проводячи, так би мовити, організаційний набір до своїх лав, вони не добирали необхідного якісного прохідного відсотка. Між тим: «Активна верства, що об'єднає націю, вийде не з вибору, а з добору... Створити цю нову касту – завдання нашого часу» [62, 8]. Написане Д.Донцовим у 1938 р. продовжує бути актуальним і нині.

У цьому зв'язку логічним є пов'язування програмно-статутних вимог до партійної еліти з тим, що саме з них рекрутуються державні управлінці вищого рангу. Отже, коли йдеться про корупцію, якою вражена держава, не можна оминати відповідальність партій за своїх представників в органах влади. Цю проблему глибоко дослідили В.Цветков і В.Горбатенко, які наводять «найбільш загальні стереотипи і деформації бюрократичної свідомості, психології бюрократа» [209, 234-247], які заважають ефективному

управлінню. Звичайно, бюрократ не партієць, але, по-перше, керівні посади все ще обіймають вихідці з радянської системи освіти, просякнutoї духом партійності; по-друге, сучасні партії, на жаль, створюються не від народу як носія суверенної волі, а засобом залучення «технократів» без того, щоб належно підготувати їх як носіїв політичної ідеології взагалі, партійної зокрема; по-третє, політика і є мистецтво управління.

Б. Програмні ідеї, звичайно, є головними на рівні теоретико-практичному. Особливих проблем стосовно теоретичних розробок, віднесених до політичної, економічної та духовно-культурної сфер суспільного життя, як правило, не виникає, оскільки суспільно-політична і соціально-філософська думка за декілька тисячоліть свого існування виробила досить широкий спектр можливих моделей і напрямків розвитку суспільства. Проблема в тому, як зробити теорію практичною або, говорячи політологічною мовою, - технологічною, такою, яка б спонукала партійця до активних цілеспрямованих дій, зважаючи на те, що активність притаманна йому не лише від статутного добору (див. А), а є вродженою йому природною рисою характеру.

В контексті дослідження ідеологічних аспектів діяльності ПП, слід зацентувати увагу на важливості наголошення в програмних цілях не стільки на завданнях досягнення певних кількісних показників у головних сферах суспільного буття, а на шляхах і методах, за допомогою яких конкретна партія досягне їх набагато ефективніше, порівняно з минулим, або ж з практикою діяльності інших партій. Адже програмні ідеї, особливо у сфері економіки та культури, не можуть суттєво відрізнитись не лише у споріднених за ідеологією партій, але й у партій з протилежними ідеологіями, якщо брати власне політико-державний аспект. Інакше кажучи, практична частина програмних ідей, як і вони самі, повинні розроблятись як методологія безпосередньої життєдіяльності, підпорядкована не якимось ідеальним цілям, об'єктом яких є суспільство в цілому, а цілям конкретної людини – свідомого суб'єкта політичного процесу. Свідомого, з одного боку, своєї власної суб'єктності на основі наявності знань і практичних умінь по їх втіленню, а з іншого, того, що

суспільство складається, формується у взаємодії різних категорій людей, і що його ефективність напряду залежить від стану демократії, заснованої, в свою чергу, на правовому фундаменті.

Тобто, політична активність потрібна кожній людині, а не тільки партійцям, з одного боку, не заради досягнення захмарних метафізичних цілей, а заради звичайних повсякденних і буденних життєвих потреб, рівень задоволеності яких визначає також їхні духовно-культурні та власне суспільно-політичні потреби, а з іншого, щоб не стати засобом досягнення мети інших політичних суб'єктів. При цьому потрібно розуміти, що поділ суспільства на основні сфери – економічну, політичну, духовну – умовний, суто теоретичний, аналітико-пізнавальний. Емпірично-достовірне практичне життя об'єктивно є органічно-цілісним. Тому справедливим є твердження: коли людина не цікавиться політикою чи культурою, то нею цікавляться суб'єкти політики чи культури (економікою кожна людина вимушена займатись, хоча й у різних якісних проявах), причому, не завжди на користь її інтересів. Отже, вона зобов'язана бути, наскільки можливо, свідомим суб'єктом свого власного індивідуально-суспільного способу життя. І ще більші зобов'язання беруть на себе ПП вже самим фактом свого існування в якості суб'єктно спрямованих складових політичної системи суспільства. Але зобов'язання не суто матеріальні, а духовно-практичні: продемонструвати приклад ефективної діяльності завдяки умінню діяти цілеспрямовано. Їхні програми, таким чином, насамперед для себе, – це засіб самовдосконалення, перевірений практикою спільної партійної діяльності, вже відомої суспільству своєю ефективністю. Відсутність цього, та наявність, натомість, привабливих прожектів, є свідченням прагнення політичних суб'єктів до влади заради влади, з корисливих міркувань. Довіряючи їм владу, зважаючи на звабливість програмних ідей, народ має усвідомлювати відповідальність за свій вибір.

В. Погляди на суть держави в усіх її проявах, включно з політичним устроєм, мають бути відображені в змісті програмних ідей ПП. Рівень і глибина відображення можуть бути різними, але за будь-яких умов партійці

вимогами статуту і програмними цілями й завданнями зобов'язані демонструвати суспільству, як відзначав Гегель, «державницький умонастрій». Отже, якщо ВР України прийняла партійно-пропорційний закон про вибори в усі владні органи суспільства, то має бути розуміння того, чому саме партійці мають такі політичні пріоритети. Якщо ж такого розуміння немає, то і позапартійні, і самі партійці можуть вважати, і реально багато хто так і вважає, порушенням рівноправності перед законом і черговим привілеєм, зробленим народними депутатами ВР України для себе самих. Оскільки зазначена проблема існує, причому не лише в Україні, а в історії людства, вона повинна знаходити своє чітке висвітлення в програмних документах всіх ПП. Головна ідея – людина як політична істота проявляє себе в практиці державотворення. Той, хто це розуміє, і є суб'єктом державного способу життя, суб'єктом політичного життя як життя суспільного.

Аристотель, а саме його концепція держави є основою побудови цивілізованих європейських суспільств, констатує: «У всіх людей природа вселила устремління до державної спільності, і перший, хто цю спільність організував, надав людству найбільше благо. Людина, яка знайшла своє завершення, - найдосконаліша з усіх людських істот, і, навпаки, людина, яка живе поза законом і правом, - найгірша зі всіх, бо несправедливість, що володіє зброєю, найтяжча за все; природа дала людині в руки зброю – розумову й моральну силу, а ними цілком можна користуватися у зворотний бік. Тому людина, позбавлена чеснот, виявляється істотою нечесливою і дикою, низькою у своїх статевих і смакових схильностях. Поняття справедливості пов'язане з уявою про державу, оскільки право, як мірило справедливості, є регулюючою нормою політичної спільноти»[8, 379-380].

Якщо порівняти наведені, так би мовити, класичні міркування щодо природи держави з тими, які домінували в радянський період і продовжують домінувати в свідомості багатьох ідеологів сучасних українських ПП, можна констатувати, що у них немає чіткого розуміння природи (сутності) держави як способу самоорганізації індивідуального та організації суспільного життя.

Фіксується, як правило, те, що існує в інституціональних владно-примусових формах, і піддається критиці не сутнісній, а персоніфікованій – керівників, владних партій, заміна яких, нібито, спрямує розвиток держави в правильному напрямку, тому маємо політичну нестабільність у сучасній Україні.

Проте, на нашу думку, нічого, або мало що змінюється зі зміною влади з тієї причини, що у програмні ідеологічні засади ПП не закладають сутнісне розуміння держави в тому вигляді, як воно відображено в теоріях, концепціях, вченнях мислителів, для яких держава не була суто владним інститутом примусу людей до певних дій, які нібито їм самим на користь. Звісно, йдеться не про включення до партійних програм суто теоретичного ідеологічного розділу, а про те, що, принаймні, партійне керівництво має бути обізнаним із природою держави. Адже держава – це не тільки те, що існує в наявній емпіричній дійсності, а значно більшою мірою вона є проявом об'єктивного духу історичного розуму людства. Незнання цього перетворює партійних лідерів з провідників народу на демагогів, що домагаються публічної влади, прагнуть управляти людьми, спільнотою, державою, але не знають, що таке право як міра справедливості. Вони міряють кількісно, а в політичній діяльності потрібно міряти якісно, цілісно – тоді можна влучити в ціль: людину як політичну істоту, а не прихильника партії, яка при владі, що вигідно і йому – він очікує від неї віддяки за підтримку.

Г. Важливість цієї складової політичних програм полягає в тому, що партії, залучаючи до своїх лав активну частину громадян, не можуть розраховувати на всіх, якщо не вироблять тактичні ідеї щодо впливу на громадську думку через громадські об'єднання та організації. Насамперед ті, діяльність яких професійно спрямована і об'єднує людей вже самим фактом їхньої виробничої праці, тобто це професійні спілки, а також об'єднання, створені для правового захисту суто економічних цілей в суспільстві, яке тільки-но стає на шлях ринкових відносин, як це має місце в сучасній Україні. Розробляючи тактику щодо практичної політики впливу на організовану громадську думку, потрібно виходити з того, що вплив можна здійснювати на

лідерів цих організацій. Пошук шляхів залучення їх до своїх ідеологічних цілей, повинен складати, так би мовити, ядро тих ідей, про які йдеться в даному пункті. Поки що домінує одна «ідея» – включення лідерів до списку політичних партій на виборах. Між тим, це один із головних напрямків партійно-політичної роботи у зв'язках із громадськістю, оскільки провідною ідеєю, на нашу думку, тут можна вважати ту, яка використовує схильність значної частини людей до лідерства, до публічності, до славолюбства. Можливо, це не найкращі душевні поривання, властиві людині, але їх прояв залежить від методів роботи партійних піарщиків та технологій, яким вони будуть користуватись, реалізуючи «суб'єкт-суб'єктну» взаємодію із такими лідерами громадських організацій. А це вже питання співвідношення політики і етики, методів і засобів.

Якщо виходити з творчої спадщини Аристотеля, то він пов'язував політику й етику, вважаючи останню складовою першої. Якщо ж брати творчість Макіавеллі, то він радив у крайніх випадках – коли небезпека загрожує державі (Т.Гоббс також підтримував такий варіант) – послуговуватись правилом: «мета виправдовує засоби». Тобто, мета в поєднанні із засобами її досягнення в ППІ має бути визначена настільки прозоро, чітко, ясно, виразно, щоб не шокувати свідомість як партійців, так і прихильників в тому випадку, якщо певний засіб буде затребуваний самою суспільною ситуацією. Адже мета має розроблятися і пропагуватися разом із засобами її досягнення. Згідно діалектики як мистецтва оперування поняттями: мета засобів і засоби мети мають складати ідеологію практичної роботи партії. Якщо вони розірвані, виникає ситуація, про яку писав Гегель: «Суть справи вичерпується не своєю метою, а своїм здійсненням, і не результат є дійсне ціле, а результат разом зі своїм становленням; мета сама по собі є нежиттєве загальне, подібно до того, як тенденція є проста схильність, яка ще не втілилась у дійсність; а голий результат є труп, що полишив позаду себе тенденцію» [43, 2]. Саме це мало місце в історії діяльності КПРС: весь радянський народ знав кінцеву мету, але як партійне гасло, а не як тенденцію

історичного розвитку людства, не як дух світового розвитку – адже духовне заперечувалось як щось реакційно-церковне.

Н.Маківеллі надавав проблемі єдності мети і засобів її досягнення серед населення, представленого громадськими організаціями, практично вирішального значення. Звичайно, він вів мову про радників князя, правителя, государя, пропонуючи їм, перш ніж приймати державні рішення, готувати для нього ґрунтовні ідеологічні підвалини. Розум правителя, за Н.Маківеллі (а зараз політичного лідера або державного й громадського діяча), видно по тому, хто знаходиться серед його радників. Обирати їх треба тільки з поміж «мудрих людей, і тільки їм він зобов'язаний надати свободу говорити правду про справи, які його цікавлять, і ні про що інше; ... Поводитись з цими радниками і з кожним окремо треба так: нехай вважають, що вони сподобаються князю тим більше, чим відвертіше будуть говорити. Крім них не треба слухати нікого, без вагань проводити прийняте рішення і твердо стояти на своєму. ... Отже, треба підкреслити, що хороші поради, хто б їх не давав, йдуть від розважливості князя, а не розважливість князя – від хороших порад» [120, 100-101]. Українська дійсність свідчить, що ППІ не формують у своїх лідерів об'єктивних знань. Адже, перебуваючи в опозиції, їх позиція полягає в тому, що нічого позитивного в суспільстві за «антинародної» влади не відбувається, проте, очоливши владу, не готові до правди, яка не йде їм на владну користь. Саме тому потрібно детально розробляти у ППІ програмні засади роботи з громадськими організаціями та ідеї, які здатні позитивно-конструктивно вплинути на громадську думку, на масову психологію загалом.

Д. Ідеї щодо міжнародних і міжпартійних зв'язків потрібні, насамперед, так званим яскраво вираженим ідеологічним партіям. Це зумовлено тим, що людина як політична істота не належить лише до однієї конкретно наперед визначеної державної спільноти. Крім того, в сучасних умовах мобільності та можливості вільно обирати країну проживання залежно, в тому числі і від політико-правової свідомості людини, партії, які бажають не стільки влади для себе, скільки блага для народу, зобов'язані мати чітку програмну орієнтацію

на міжнародні зв'язки серед ідеологічно споріднених суб'єктів політичного життя. Особливо тих країн, в яких і рівень, і якість життя є привабливими для народу власної країни. Адже не можна вважати нормальним стан політичної свідомості громадян – членів багатьох українських партій, включно з їх лідерами, коли вони нездатні до об'єктивних оцінок способу життя цивілізованих країн.

Користь від міжнародних і міжпартійних зв'язків має також яскраво виражений пізнавальний і духовно-практичний характер, оскільки в межах однієї системи не можна спрогнозувати можливі варіанти розвитку людини, суспільства, його структурних соціально-політичних, соціокультурних, соціально-економічних, національних, релігійних і т.п. складових. А без цього неможливо підняти аналітико-синтетичний рівень мислення, - воно буде догматичним, реакційним як відносно перспектив розвитку власної партії, вітчизняного суспільства, так і в політичній практиці взаємин з іншими державами у випадку, коли такого роду «замкнені в собі» партії стають монополістами державної влади. Адже очевидно, що як світові війни, так і холодна війна, які супроводжували історію людства у ХХ ст., своєю глибинною причиною мали відсутність розважливості («благоразумия») у політичних лідерів держав, чий рівень філософського мислення не був таким, який би у своїй оперативній свідомості пам'ятав застереження Аристотеля (див. п.В). Так, не можна військовими методами вирішувати питання, які потребують розвинених навичок мислення, адже це тваринний спосіб життя. Тим більше, що кожна ПП вважає себе передовою частиною суспільства.

Е. Необхідність включення до програмних партійних завдань ідей щодо загальноцивілізаційних перспектив розвитку як своєї країни, так і людства загалом зумовлена тим, що нині (вже впродовж багатьох десятиліть) людство стало єдиним суб'єктом всесвітньої історії, яке спрямовує свої зусилля на подолання загальносвітових проблем, досягнення миру і злагоди поміж різними народами, країнами, регіональними об'єднаннями. Але ця єдність ще настільки суперечлива, що потребує постійного дослідження всієї сукупності

протирич, серед яких досить багато зі статусом антагоністичної взаємодії протилежних сторін.

Ускладнює хід загальнолюдської історії різке зростання кількості нових державних утворень упродовж другої половини ХХ ст. (якщо на середину 50-х років в ООН було представлено понад п'ятдесят країн, то на сьогодні їх кількість складає 192). З одного боку, прагнення народів до незалежності є законним і справедливим, з іншого – лідери новостворених держав переважно не готові виконувати політико-правові функції державних керманів на тому рівні, якого вимагає П і політична практика. Тим більше не готові до сприйняття незалежності у громадянському статусі ті народи, свідомість яких визначалась «благодіяннями» метрополій, а не власною життєдіяльністю.

Якщо взяти коротку історію СРСР, то його розпад потрібно також розглядати під кутом зору неготовності партії більшовиків (ще з 1917 року) розпоряджатись владою в такій якості, яка відповідає її сутнісним характеристикам. Партійна ідеологія була взята з європейських соціал-демократичних зразків, але розуміння її як єдності тактичних і стратегічних завдань партійними лідерами (а це, образно кажучи, одиниці) не було підкріплено адекватним розумінням партійного активу, тим паче всіма партійцями, тому вони виявились нездатними реалізувати програмні ідеї на засадах пробудження ініціативи – соціалізм будували, по-перше, на гаслах, а не на усвідомленій необхідності допомогти «кроту історії рити» у вірному напрямку; по-друге, на статутних вимогах, які зобов'язували виконувати рішення партійних керівних органів так, начебто, це були об'єктивні закони розвитку суспільства; по-третє, якість останнього визначалась суб'єктивними партійними рішеннями, а не реальним станом економіки і масової свідомості, по-четверте, якісний склад свідомості самих партійців, як виявилось, навіть після 70-ти років монопольного панування в системі політичної освіти, не був соціалістичним і комуністичним, адже партійна верхівка, як ми вже зазначали, знов таки, відповідними указами президента (РФ) і постановою президії ВР (Україна) заборонила як свої власні партії, так і, відповідно, ідеологічні засади

стосовно розвитку суспільства і співпраці з іншими країнами. Остання зводились до «дружби» лідерів, а не до взаємопорозуміння між народами.

Розвиток ПП після розпаду СРСР, якщо його можна саме так кваліфікувати, гальмується якраз тому, що майже не ведеться внутріпартійної роботи в зазначеному напрямку. Тобто, чіткої ідеології розвитку України як держави, українського суспільства як громадянського, такого, що творить політичну націю як суб'єкта внутрішньої та зовнішньої політики, абсолютна більшість сучасних ПП не має. Саме тому, суспільство щоб позбутись залежності від суб'єктивної волі (чи неволі) Президентів, а відтепер і коаліційної більшості у ВР, яка (воля) розриває його навпіл – багатовекторність чи двовекторність, ЄС і НАТО чи СНД і ЄП, повинно реагувати на наявність у програмах ПП відповідних концептуальних розробок розвитку країни і людства загалом. Оскільки, суспільство – це абстракція, тому реагувати зобов'язані самі ПП проведенням, насамперед, серед своїх прихильників відповідних заходів, адекватних розумінню ідеологічної партії в тому сенсі, як про це йдеться в дослідженні, щоб мати перспективи існування. ПП повинні в програмних засадах вказувати шляхи подолання дезінтагруючих суспільство проблем, перш за все, в межах власної країни через ідеологічну роботу з громадянами, піднімаючи таким чином рівень їх свідомості, філософської та політичної освіти, а отже і культури і поведінки.

Є. Важливість розробки ідей, що об'єднують людей у громадянське суспільство, впливає як із загальнолюдських загальноцивілізаційних тенденцій, про що вже йшлося, так і особливостей розвитку в пострадянський посткомуністичний період. Розглянемо другий напрямок.

ПП виникли в суспільствах, в яких люди були роз'єднані і розділені за різними ознаками. Тому цілком об'єктивно вони ставили собі за мету, будучи активною частиною соціуму, апелювати до таких же його частин, але чисельно значно більших, зі своєрідними специфічними «договірними» пропозиціями, які полягали в тому, що партії обґрунтовують їх інтереси, повідомляють владі й суспільству про них і про їх незабезпеченість, а вони, в

свою чергу, підтримують їх у різних доступних формах, насамперед на виборах. Результатом такого тривалого розвитку стало те, що сучасні цивілізовані суспільства мають статус громадянських. Їх інструмент – правова держава – контролюється суспільством, різними його структурами, в тому числі ПП. Проте роль останніх якісно й суттєво змінилась: значна частина людей проявляє громадянську активність не час від часу, а постійно. За таких обставин партії вже не можуть апелювати до певних соціальних структур, оскільки, по-перше, їх досить багато, це – сотні страт, в які люди входять свідомо і з якими себе ідентифікують, по-друге, динаміка соціального розвитку й соціальна мобільність людей такі, що не консервують на тривалий час ані самі страти, ані людей, які до них входять.

За таких умов ПП повинні розвиватись разом із суспільством, тобто, намагатись апелювати до загальносуспільного стану громадської свідомості. Лише таким чином вони не будуть провокувати розкол у суспільстві, а працюватимуть на загальнонаціональний консенсус, як це має місце в цивілізованих суспільствах і державах. Пострадянська посткомуністична українська дійсність виглядає інакше, і характеризується станом перманентної внутрішньої напруги, яку провокують саме ПП.

Для зняття напруги якраз і потрібно розробляти суспільно значимі ідеї щодо реальних перспектив ідеологічної єдності громадян як в самій Україні, так і в міжнаціональних масштабах – і в межах СНД, і ЄС, і загальнолюдському глобалізаційному вимірі. Але для цього потрібно виявити причини конфронтаційної налаштованості ПП. Наведемо деякі з них, які, можливо, допоможуть їм відійти від ідеології та практики конфронтації до ідеології співробітництва на основі консенсусу заради суспільної злагоди.

Перша. В Європі політична структуризація суспільства йшла від духовної єдності народів до створення партій, для яких вона (єдність) була священною, непорушною. Русійною силою буржуазно-демократичних суспільств був «третій прошарок» («третья верства»), який поєднував всіх незадоволених феодально-монархічним суспільно-політичним устроєм.

Подальша диференціація суспільства і, отже, ПП не змінила їх революційних гасел – ними залишилось прагнення до «свободи, рівності, братерства».

Для Росії такий хід розвитку не був властивий. Адже царі під певним тиском досить незначної частини інтелігенції указом звільнили селян від кріпосництва, а потім (1905-1907рр.) також указом, хоча й під певним тиском збройних повстань, які важко, попри намагання більшовиків надати їм свідомого революційного спрямування, назвати свідомою боротьбою саме за політичні цілі, подарували суспільству конституційну монархію з виборчим правом на створення Державної Думи. Більшовик ж, у 1917р., які пропагували саме економічні гасла на зразок «Землю – селянам! Фабрики й заводи – робітникам! Влада – народу, його радам!», проте владу взяли самі, оскільки робітничий клас без провідної ПП нібито нездатний піднятися від тред-юніонізму до політичної боротьби, мета якої – «завоювання» влади в державі та її монопольна приватизація. Отже, свобода «дарована», а не отримана спільним прагненням і зусиллями суспільства, як це мало місце в Європі, об'єднаного духом «свободи, рівності, братерства», виявляється не формує «третю верству», яка б інтегрувала український народ. А викорінення почуття національної ідентичності за роки радянської влади не сприяє духовній єдності суспільства для реалізації ні національної ідеї, ні державницької, тому наслідком українське суспільство має диференційованість його за географічними, мовними, культурними та іншими ознаками, що культивуються ПП тільки підвищуючи рівень конфліктності.

Друга. В Європі реалізація політичних гасел йшла паралельно зі становленням єдиного народу як суб'єкта республіканської форми управління суспільства і суб'єкта правової держави. Тобто, формувався народ із державницьким умонастроєм, як висловлювався Гегель, який водночас ставав політичною нацією, що прийшла на зміну вірнопідданому народу з монархічним умонастроєм. Отже, становлення держави-республіки відбувалось «знизу-вверх», від вільної людини до держави як інструменту, який поступово, за століття, але діє в напрямку забезпечення кожній людині

права на свободу волі, розуміючи, що без поступовості, без серйозної духовно-ідеологічної роботи, в першу чергу ПП, громадських організацій, закладів освіти, буде діяти свавілля неосвіченої суб'єктивності, схильне до того, щоб ним керував такий же суб'єкт, але більш потужний, здатний підняти суб'єктивність на рівень суб'єктивізму.

Маркс, кваліфікуючи ідеалістичну діалектику Гегеля як німецьку теорію французької революції кінця XVIII ст., негативно оцінював його політичні ідеї. Час як критерій істини (істина як донька часу) продемонстрував, що французи, поспішаючи з революційними діями, створили республіку лише з п'ятої спроби (генерал де Голль). Між тим, німецький народ, еволюціонуючи, допускаючи до державного керма людей зі свавільною волею, які розв'язали дві світові війни, врешті, прийшов до мудрих ідей і Гегеля, і Фейєрбаха, і Канта і досить швидко реалізував дух свободи як дух республіки.

За Гегелем, «Плани і теорії можуть претендувати на реальність тією мірою, якою вони здійснимі, їх значимість не змінюється від того, чи набули вони своє втілення в дійсності чи ні» [42, 76]. Теорія, уможлядність не є дзеркальне відображення безпосередньо дотичної дійсності, їх достовірність визначається мірою віків, мірою вічності. Такий статус має думка Гегеля «Ми, таким чином, не лише розрізняємо в державі, з одного боку, необхідне, що повинно перебувати у безпосередньому віданні державної влади і тільки нею визначатись, з іншого – безумовно необхідне пов'язаному в суспільство народу, але для державної влади як такої віднесене до сфери випадкового, але і вважаємо щасливим той народ, якому держава надає значну свободу діяльності в питаннях загального характеру, що не мають першорядного значення для держави в цілому; саму ж державну владу, яка може знайти підтримку у вільному, позбавленому педантизму духові свого народу, - безмежно могутньою» [42, 87]. Зазначимо, що для Гегеля як філософа, для філософії (політології також) як способу духовно-практичного засвоєння буття держава не асоціюється з матеріальними формами її функціонування. Тому, коли йдеться про те, що «держава надає» щось людині, не слід розуміти

це як благодіяння певних державних посадовців, яким потрібно бути вдячними. Людина має проявляти вдячність, так би мовити, духові «ідеальних типів» (М.Вебер) [31, 622], засобами яких пізнаються сутності тих об'єктів пізнання, які мають для неї визначальне мотиваційно-вчинкове та світоглядно-ідеологічне значення, вченням і мисленню, яке вони розвивають в кожному, хто самопізнанням впорядковує свавільну волю, яка стає волею до розумно обгрунтованої свободи.

Якщо брати СРСР, то в ньому, по-перше, політичні гасла мали виключно партійне обгрунтування і значення; по-друге, понад двісті народів і народностей формувались як єдиний радянський народ з єдиним комуністичним світоглядом; по-третє, він не був суб'єктом цілеспрямованої самоідентичності – цілі визначались партією для нього як об'єкта ідеологічного впливу і нею ж визначалось те, є він таким чи ні; по-четверте, хоча держава офіційно йменувалась як республіка, вона не була «справою народу», а тому він не мав ані духу свободи як духу вільної індивідуальності, ані духу державницького – держава мала відмирати як паразитичне, за Леніним, утворення, натомість роль партії в суспільстві, як вона сама визначала, на цьому тлі об'єктивно зростала; по-п'яте, народ залишався вірнопідданим; по-шосте, сама однопартійна держава зовсім не мала вигляду якоїсь ідейно, духовно, теоретично визначеної сутності – навпаки, це була сукупність зрілих і потужних владних інституцій, відчутних своєю регламентаційною діяльністю для кожного, хто в цьому сумнівався.

Третя. Якщо в Європі політичне структурування суспільства відбувалось в напрямку від загального як теоретико-пізнавального до індивідуального як особливого суб'єкта суспільно-громадського життя, то в СРСР, навпаки, загальне ігнорувало індивідуальне, фактично – людину як особливого природно-соціального індивіда. Діяв основний соціологічний закон згідно якого суспільне буття визначає суспільну свідомість, яка, в свою чергу, жорстко й однозначно визначала індивідуальну свідомість. Тому людина не формувалась як політична істота, здатна розумно вольовими діями

створити цілісний, гармонійний соціально-політичний організм.

Четверта. Якщо в Європі формування політичних націй як суб'єктів держав-республік не нівелювало етнокультурну самоідентифікацію державних народів, то в СРСР будь-який активний прояв національно-культурної ідентичності кваліфікувався як буржуазний націоналізм і розглядався як прояв ворожої антидержавної діяльності, адже всі мали бути представниками єдиного радянського народу. І хоча ради склали основу політичної системи суспільства, отже, народ нібито творився як політична єдність і спільність, фактично політичного життя не існувало. Як і самої політології. Сьогодні в Україні, вже за відсутності таких рад, суспільство все одно не має єдності на етнокультурній та етнонаціональній основі, тому наголос деяких ПП на національних цінностях сприймається все ще вороже, як прояв націоналізму в його негативному значенні, навіть як прояв фашизму. Крім того, підсилене останнім часом протистояння Західної України та Східної України, культивується саме ПП, піднімаючи рівень конфліктності на щабель загрози цілісності держави.

Отже, конфронтаційно-антагоністична діяльність досить багатьох ПП в сучасній Україні впливає із наведених причин. Вони водночас і об'єктивні, адже стали, завдяки цілеспрямованій ідеологічній обробці населення впродовж багатьох десятиліть досить стійкими психосоціальними стереотипами, і суб'єктивні, оскільки багато в чому хибна П і хибний філософський світогляд сприяють, так би мовити, розгулу суб'єктивності й суб'єктивізму в умовах, коли де-юре існує багато демократичних свобод, а де-факто рівень політичної свідомості у більшості народу та його лідерів відстає від культури демократично-правової поведінки. В таких умовах складно, практично неможливо побудувати громадянське суспільство, політичну націю, яка б втілювала у життя державницьку ідеологію.

Таким чином, дослідивши співвідношення П та ПП необхідно зазначити, що не можна вважати об'єктивним підхід, згідно якого П традиційно зводиться до «системи цінностей», в яких визначенні корінні

інтереси нації, класу, групи, адже політична сутність людини є родовою, а не видовою, ознакою. До того ж сама «цінність» є оціночною, отже, досить суб'єктивною етичною категорією, а етика є складовою політики, а не навпаки. Співвідносними з ПІ можуть бути лише правові категорії як такі, що мають об'єктивне підґрунтя в системі звичаєвого права, конституційованого багатотисячолітніми родовими традиціями, які виконували функцію політичної (громадської) соціалізації індивідів.

Виходячи з методології визначення понять за родовидовими ознаками, можна визначити спільні для ПІ-ї та ППІ-й ознаки, якими є:

- об'єкт і предмет дослідження, якими є суспільство під кутом зору знаходження в ньому основних закономірностей і тенденцій розвитку;
- розробка різноманітних концепцій відносно цілей суспільного розвитку і засобів їх втілення в життя;
- розробка вчень відносно суб'єктів суспільного розвитку, методів їх формування і засобів реалізації;
- розробка вчень про сутність людини як політичної істоти;
- розробка вчень про державу як ядро політичної системи суспільства, форми правління та типи державного устрою;
- розробка вчень про рушійні сили розвитку суспільства, його базисні засади.

Відмінності між ПІ та ППІ-ями слід розглядати як єдність протилежностей, як тотожність відмінностей. Головна й принципова відмінність полягає в тому, що над всіма теоретичними положеннями, які є спільними для них, над ППІ-ями тяжіє тягар неповноти об'єктивності, небезпека переходу суб'єктивних устремлінь у суб'єктивізм і суб'єктивну сліпоту як головні ознаки ідеалізму, коли, за окремим і частковим не бачать цілого, що власне й заважає у практичній царині політичної діяльності влучити в ціль, яка майже завжди благородна у своїй суспільній значимості.

Порівнявши наведені вище спільні ознаки, можна відзначити відмінності:

- об'єкт і предмет дослідження підпорядковуються пошуку

закономірностей і (або) тенденцій розвитку певного тиску суспільства, оскільки ПП діє в ньому, а не за його межами;

- якщо конкретне знання для ПП розробляється як загальнофілософське вчення, тому в ньому обґрунтовуються об'єктивні «цілі» історії, які діють як її внутрішні закони, то конкретне знання у межах ППП чітко визначене програмними цілями, виконати які не завжди можливо з різних причин, серед яких об'єктивною є обмеженість дій у часі, що постійно провокує суб'єктивні бажання або змінити цілі, або фальсифікувати об'єктивну дійсність, видавши за неї уявне, оскільки потрібно звітувати за їх виконання;

- якщо для ПП суб'єкти завжди дійові особи минулого, яке досліджується у своїй логічності, то для ППП це живі діючі люди, яких історична логіка не завжди переконує, а тому потрібні інші методи формування суб'єктності партійців, як і засоби їх реалізації, серед яких, якщо брати сучасні PR-технології, домінує повне суб'єктивне свавілля та лукавство у їх виправданні;

- якщо для ПП людина є політичною істотою, то для ППП вона в першу чергу партійна, хоча обґрунтування може бути за зразком першого варіанту;

- для ППП держава є насамперед владним засобом для реалізації партійних програм, тому вона розглядається в об'єктивній інтерпретації ПП переважно за умов опозиційності, включно до розробки вчення про її відмирання як паразитичного наросту на здоровому тілі суспільства;

- визначення народу як носія суверенної волі у ППП-ях завжди наявне, але за умови, що саме їх ідеологія адекватно відображає його інтереси.

Звичайно, що на теоретичному рівні ПП і ППП-ї тяжіють до змістовної тотожності, але на рівні практичного застосування останні зазнають суттєвих деформацій зі звичним посиленням на конкретні емпіричні обставини як нібито безумовно пріоритетні по відношенню до історичної об'єктивної конкретності. Все це дозволяє зробити висновок про нагальну необхідність для політології досліджувати ППП як духовно-практичні модифікації ПП, не покидаючи (в рамках) світоглядно-методологічних засад соціальної філософії.

Причини конфронтаційної взаємодії ПП як носіїв ППП, особливо

небезпечні тоді, коли вони діють публічно або під час виборів, або під час роботи у законодавчому органі в координатах «правлячі – опозиційні», наступні: а) фактично позаідеологічні чинники їх формування, коли домінували приземлено-утилітарні програмні цілі; б) становлення ПП відбувалось на тлі ідеології демонтування держави, яка за десятиліття цілеспрямованої обробки свідомості радянських людей не усвідомлювалась як необхідний інструмент управління, а лише як владно-примусовий апарат розправи з інакодумцями, тому сучасні українські ПП, попри зовнішню привабливість назв, мають дух авторитаризму; в) у Європі політичне структурування суспільства йшло за принципом «людина створює організацію», тому вільна від її диктату; в СРСР, навпаки, ідеологія демократичного централізму вимагала того, щоб «організація творила людину». У зв'язку з дією інерції сучасні ПП в Україні не ведуть ідеологічної роботи як при їх створенні, так і поміж собою, змагаючись, так би мовити, мускульно (фінансово, організаційно і мітингово); г) ідеологія інтернаціоналізму, фактично ж – космополітизму на тлі утворення самостійних держав породжує жорсткий характер взаємовідносин не лише між ПП старорадянського і новоукраїнського національного штибу, але є загрозовою для цілісності держави.

Всі наведені міркування переконують у необхідності активної пізнавально-наукової роботи політологічної думки у напрямку змістовного поєднання ПП та ППП-й.

2.2. Причини ідеологічних деформацій в діяльності політичних партій

Перше, що необхідно здійснити, це піддати сумніву статус ПП. Треба визначити, чи є вони по суті, змістовно ПП, чи є такими лише за назвою, суто формально. Цього вимагає філософська методологія, згідно якої не лише

поняття має відповідати об'єкту, але й об'єкт виробленому теорією на підставі історичного досвіду поняттю про нього. Особливо, коли об'єктом є людина як суб'єкт самопізнавальної духовно-практичної діяльності і суб'єкт політичного впливу на розвиток суспільства. Тим більше, що ця вимога йде з найдавніших часів. Так, у давньокитайській філософії Конфуцієм був вироблений принцип «чжен мін – виправлення імен» саме «як найважливіший політичний принцип» [63, 35]. Згідно нього, правитель, якщо бажає позитивно впливати на народ, зобов'язаний діяти відповідно до тих уявлень, які існують про нього і про його державу в народній свідомості. «Якщо у верхах дотримуються ритуалу, народом легко управляти» [63, 166]. Аналогічно діяв Сократ як фактичний родоначальник етичної філософії, а етика – ми це відзначали, за Аристотелем, – є сутнісним змістом політики. Він не зрадив принципам так званої екзистенційної істини, тобто жив так, як закликав до цього громадян.

Філософська система Гегеля має статус об'єктивного й абсолютного ідеалізму в позитивному сенсі якраз тому, що в ній об'єктивність понять обґрунтована логікою історичного досвіду людства, а не суб'єктивною логікою окремого, навіть видатного діяча, понятійний розум якого сформувався на емпіричному досвіді власного індивідуального життя. Звідси розрізнення ним правильності й істинності, а саме: правильна характеристика аморальної людини не характеризує її як об'єктивно істинну у своїй діяльності, а таке знання про неї не є об'єктивно істинним.

Часто зовсім необґрунтовано піддаються сумніву, а то й запереченню, ті дослідження, в яких є апеляція до належного. Очевидно, через його ототожнення з абстрактним як таким, чому немає відповідника. Між тим належне це те, що об'єктивно властиве історії – воно діє в ній як її внутрішній закон, як об'єктивна тенденція її розвитку. Людина, яка має свідомість і вважає себе свідомою істотою, приналежна до історії об'єкта і завдяки їй є дієвою істотою. Політичний діяч зобов'язаний знати це, тому діяти історично, об'єктивно, розумно, а не заради того, щоб потрапити в історію. Розум, а він завжди історичний, винесений за будь-які емпіричні межі, розкривається

перед людьми, відзначав Гегель, «як єдність суб'єктивного й об'єктивного, самого для себе існуючого поняття і реальності. Оскільки, завдяки цьому, дух є абсолютна достовірність самого себе – знання розуму, - постільки він є знання єдності суб'єктивного й об'єктивного, - знання, що його об'єкт є поняття і що поняття об'єктивне» [45, 252]. Теж саме стосується людини, яка є втіленим розумом, коли вона свідома цього, тобто знає світ як об'єктивний розум. Якщо цього немає, душа людини діє суб'єктивно, відмежовано від духу загального як духу об'єктивно суб'єктивного, цілеспрямованого, розумного.

Отже, лідери ПП, беручи на себе зобов'язання вести людей розумним шляхом, зобов'язані знати шлях розуму і що таке об'єктивний розум, втілений у ПП як органічній складовій історико-філософського знання. А.Тойнбі у 12-ти томному «Дослідженні історії» зазначав, що людство розвивається завдяки мімезису, або наслідуванню зразкам, який демонструють саме люди з філософським рівнем свідомості. Цивілізація, з його точки зору, являє собою спосіб життя, в якому будь-який зовнішній виклик породжує відгук як внутрішню духовно-пізнавальну реакцію системи – індивіда чи суспільства. Відгук – це завжди осмислення пройденого шляху і вибір нового, визначеного більш вагомими гуманістичними цінностями у сферах політики, моралі, права, релігії, культури тощо. Отже, «очевидно, що суспільство, яке звернуло на шлях цивілізації, самостверджується через індивідів, які до нього «належать» або яким воно «належить» [195, 212]. Тому «Суспільство – це «поле діяльності», проте «джерело будь-яких видів діяльності слід шукати в індивідах, що його утворюють» [195, 215].

Тобто, це не просто індивіди, а надлюди як вільні індивідуальності, здатні самі себе зрушити зі стану звичного інерційного спокою і перейти до творчого саморозвитку і самовизначення, яке, як виявляється, має також і суспільне значення. Вони можуть – до цього їх зобов'язує суспільно-історична духовно-практична природа в них – організувати новий соціум, подібний до того, який вони мають у собі і який не є статично-інерційним, а динамічним, рухливим, здатним спрямувати суспільство в річище цивілізованого розвитку.

Людська маса постійно відстає у своєму духовному розвитку від творчих індивідуальностей і таких творчих меншин, тому для того, щоб зрушити «пересічне людство» зі звичного для нього стану спокою, «потрібне подвійне зусилля: зусилля з боку людей – творців новаторської ідеї – і зусилля з боку всіх інших, готових сприйняти цю ідею і пристосуватися до неї. Суспільство можна назвати цивілізованим лише в тому разі, якщо такі прояви ініціативи і акти послуху зливаються воєдино» [195, 215].

Саме цього «послуху» з боку пересічних людей не вистачає тим суспільствам, які прагнуть стати цивілізованими, але не обирають за зразок наслідування обдарованих творчою розумною волею людей, які є в будь-яких суспільствах, а тому, наслідуючи звички і поведінку, вироблені попередніми поколіннями, примітивізується й не розвивається. Для цивілізованих суспільств об'єктами мімезису повинні стати творчі особистості, що дозволяє йому йти шляхом поступу. «Мімезис сприяє набуванню суспільних «якостей» - здібностей, емоцій або ідей, не властивих людині від природи, таких якими вона ніколи б не володіла, коли б не зустріла й не наслідувала тих, хто ними володів. Це, по суті, скорочений шлях» [195, 220]. Проте він, хоча і є необхідним для просвітлення народу, але не завжди можливий, оскільки інерція народної неосвіченості потужніша прагнення істини.

Завершуючи аналіз цивілізаційного розвитку суспільства, Тойнбі зазначає: «Розвиток відбувається в тих випадках, коли індивід, або творча меншина, або все суспільство відгукується на виклик, і не просто відгукується, а й породжує своїм відгуком інший виклик, який вимагає нового відгуку» [195, 242]. Що стосується занепаду цивілізацій, то він пояснюється трьома основними причинами: втратою творчої снаги творчою меншістю, яка відтоді перетворюється лише на «панівну меншість»; зворотною відмовою більшості підкорятися тепер уже тільки «панівній» меншості й наслідувати її поведінку через мімезис; і, як наслідок, – втратою соціальної єдності суспільством у цілому. Отже, такими лідерами мають бути лідери ПП, як і сама ПП як творча меншина, свідомо наслідуючи поведінку і діяльність яких,

тобто, обираючи ПП яких, народ стане на шлях цивілізаційного розвитку.

Навряд чи сучасні українські ПП є такими по істині, які відповідають виробленим історико-пізнавальним і власне політичним досвідом людства уявленням про їх сутність, тобто такими, якими їм належно бути. А саме: ПП - це об'єднання розумно-вольових у своїх цілеспрямованих діях людей, свідомих того, що обраний ними шлях відповідає основним тенденціям розвитку суспільства, а також інтересам і потребам соціальних структур та окремих індивідів, які його складають.

Потрібно відзначити, що існує безліч підходів до визначення ПП як суб'єкта суспільно-громадської діяльності, спрямованої на те, щоб мати практичні можливості впливу на інститут держави. Але це не входить до завдань нашого дослідження, тому лише наведемо тих вітчизняних філософів і політологів, які займаються даною проблемою. Це С.Бабій [10], В.Базів [12], О.Бойко [23], А.Волинський [35], Л.Дунаєва [64], В.Ковтун [86], В.Малярчук [130], В.Мейтус [132], М.Моринець [140;141], Є.Перекуда [156], І.Поліщук [165], М.Попович [166], М.Примуш [170; 169], Е.Пуфлер [174], Н.Ротар [179], О.Стаценко [192], С.Топалова [197], Ю.Шайгородський [161; 213], Ю.Шведа [215;216;217] та ін.

Наводячи досить широкий перелік підходів до визначення феномена ПП в різних контекстах її діяльності, Ю.Шведа, дає таке визначення: «Отже, ПП – це сукупність осіб, ідеологічно та організаційно об'єднаних метою завоювання, утримання та використання державної влади, а також реалізації інтересів тих чи інших груп» [215, 40]. На нашу думку, визначати ПП як «сукупність осіб» не зовсім коректно по відношенню до людей, справді, по істині об'єднаних певною життєво важливою ідеєю, яка для них є в своїй об'єктивності спонукальною до організованих дій. Хоча, якщо брати визначення як результат прямого співвіднесення належного з емпірично існуючими партіями, то переважна більшість із них дійсно являє собою «сукупність людей», які хочуть «завоювання» більше, ніж створення чогось якісно нового, більш досконалого. Тому, даючи визначення ми виходимо з

того, що ПП – це суб'єкти цілеспрямованих розумно-вольових дій, носії об'єктивного духу історії, а не певних корисливих тимчасових цілей.

ПП, якщо хоче досягти успіху, має бути зразковою формою соціальної кооперації, як її визначає Д.Роулз. «Соціальна кооперація завжди є взаємовигідною, а це значить, що вона містить дві складові: перша з них – це відоме поняття справедливих умов кооперації, які могли б достатньою мірою задовольнити кожного з учасників, аби кожен міг сподіватися, що інші також дотримуватимуться цих умов. Чесні засади кооперації уособлюють ідею взаємодії та обопільності: кожен учасник кооперації повинен одержувати користь від кооперації і водночас виконувати свою частку обов'язків, доведених у відповідній формі й визначених на відповідному рівні порівняно з іншими.... Єдність соціальної кооперації ґрунтується на однаковому розумінні особами поняття справедливих засад» [180, 201]. Програма і статут ПП якраз і визначають членство в ній людей з тотожним розумінням своїх цілей і завдань. Таким чином, пояснивши необхідність визначення сутності ПП та сформулювавши певною мірою «ідеальне», їх визначення, можемо говорити про причини ідеологічних деформацій в їх практичній діяльності.

Перша. Вже саме словосполучення вражене досить суперечливою деформацією. Політичне означає суспільне, громадське, загальне, цілісне, органічне. Між тим партійна форма обмежує сутнісно-змістовну спрямованість як цілей, так і засобів їх досягнення можливостям, що містяться в цих межах, якими є і просторово-часові фактори діяльності, в основі яких матеріальні ресурси партії та партійців, і фактори духовні, зумовлені рівнем обізнаності останніх щодо змістовної об'єктивності партійних цілей. Цей рівень завжди тяжіє до суб'єктивності в їх оцінці – як відносно аналізу загальної політичної ситуації в суспільстві, так і наявності в самих аналітиків об'єктивних критеріїв оцінки, які б долали вроджену схильність кожної людини до суб'єктивності й суб'єктивізму, долали, як зазначав Ф.Бекон, ідоли свідомості, особливо роду й театру. Адже партійна ідеологія завжди спирається на суб'єктивно обрані вчення певних мислителів, вбачаючи в

цьому конкретність істини. Між тим, це суто емпіричний підхід, оскільки для філософського способу світорозуміння вона має вигляд системно-цілісного теоретично оформленого знання, є логічним узагальненням історії пізнання, представленого всією сукупністю вчень.

Друга. Фактична відсутність у колишньому СРСР політичного життя в його партійній модифікації дається взнаки в умовах сучасної України, адже існувала монополія однієї партії, яка постійно декларувала і пропагувала себе як партію всього народу. Тому немає в сучасному українському суспільстві й адекватного розуміння політичного життя, яке визначається як «одна з основних сфер суспільного життя, пов'язана з діяльністю і відносинами індивідів і соціальних спільнот, створених ними політичних інститутів для виявлення інтересів соціальних суб'єктів, а також боротьба за їх реалізацію через посередництво політичної влади у процесі політичного розвитку. Політичне життя у різні епохи і в різних країнах відзначається багатоманітністю і своєрідністю» [160, 513-514]. За авторитарно-тоталітарної форми державної влади, духовною основою якої є монополізоване вчення одного мислителя, нехай навіть геніального, політичного життя й не могло бути. Хоча діяльність і відносини формально й були, їх сутнісна політична визначеність підлягала жорсткому інституціолізованому партійно-державному контролю та світоглядно-ідеологічному – індивідуалізм засуджувався як найбільше зло, оскільки з ним пов'язувались прояви буржуазної приватновласницької психології і можлива реставрація капіталізму.

Крім того створити «політичні інститути для виявлення інтересів соціальних суб'єктів» у «індивідів і соціальних спільнот» не було можливості. По-перше, всі політичні інститути, а це державні структури, створювались як органи захисту державної влади партії. По-друге, соціальними суб'єктами були лише соціальні структури, чиє існування було похідним від суто економічних підвалин суспільного буття – це робітничий клас, трудове селянство та службовці. Причому, соціальна структура закріплювалась силою державної реєстрації – у паспорті громадянина фіксувалось його соціальне

походження. По-третє, на що ми вже звертали увагу, статус суб'єкта належав лише офіційним соціальним структурам, тобто мав виключно колективний вимір; відносно індивіда суб'єктність визначалась мірою колективістичності його свідомості та відповідної їй суспільної поведінки. По-четверте, що стосується громадських організацій, то більшість із них була похідною від професійно-економічної складової, а всі без винятку були під наглядом пильного державно-партократичного ока. По-п'яте, всі власне політичні соціальні утворення базувались на засадах комуністичної моноідеології: від юних ленінців (жовтенят) до піонерів, комсомольців, членів КПРС і профспілок, в які входили всі працюючі як у «школу комунізму». Очевидно, що ніякої «боротьби за реалізацію інтересів через посередництво політичної влади у процесі політичного розвитку» за таких умов суспільного життя не могло бути. Якщо ж хтось намагався її вести, то оголошувався антирадянським елементом, якого засуджувала не тільки влада, а й народ, принаймні, значна його частина.

З наведеного випливає, що головною причиною ідеологічних деформацій створених й постійно створюваних ПП в сучасній Україні є стереотипне уявлення про те, нібито мета будь-якої (!?) ПП – «завоювання влади»! В цьому, на наше переконання, пояснення того, що, з одного боку, їх досить багато, адже кількість схильних до владолобства, особливо в економічно бідній країні, значна; з іншого, їх вплив на життя суспільства занадто слабкий, оскільки розуміння ними ідеології зводиться до обґрунтування шляхів задоволення первинних фізіологічних потреб людини, згідно синтени «человек есть то, что он есть». Проте це закономірно, оскільки до таких простих ідей тільки й підняло народну свідомість матеріалістичне розуміння історії з його аксіомою «суспільне буття визначає суспільну свідомість». Розуміння ж того, що «людина – істота політична», для більшості ПП, насамперед їх лідерів, зводиться не до необхідності проведення кропіткої просвітницької роботи серед партійців, а потім і в суспільстві, а до їх визнання в якості потенційних виборців. Такий «кастрований» підхід до ідеологічної

роботи має, проте, свої переваги, оскільки зводить її до завжди актуальних популістських гасел, які деформують суспільну свідомість, вигідну ПП – вони завжди на протестних настроях мають, так би мовити, владні перспективи (в Україні прийнято пільгових законів, не введених в дію, на суму понад 90 млрд. грн., тобто на один річний бюджет).

Таким чином, відсутність у суспільстві адекватного розуміння сутності політичного життя в усіх його проявах, має наслідком те, що ПП зводять його до залучення гаслами виборців, а не до просвітницької роботи, яка має на меті підвищення рівня національної свідомості та самосвідомості людей до рівня активних суб'єктів державо- та націотворчих процесів і на основі якої ПП може отримати політичні дивіденди.

Третя. ПП, насамперед ідеологічно спрямовані, не завжди свідомі того, що вони діють у межах певних правових норм. Це чітко проявляється тоді, коли їх ідеологія, апелюючи до тієї частини народу, яка їй співчуває або ж активно підтримує, обґрунтовує неправові дії, які нібито мають моральне виправдання з точки зору вищої справедливості. Екстремістська складова ідеології небезпечна тим, що порушує еволюційний розвиток суспільства, який є нормальним для нього станом рівноваги. Адже його прогрес у власне людському вимірі залежить не стільки від рівня розвитку знарядь праці, скільки від етико-правової культури людей, від їх духовно-соціальної єдності попри всі індивідуальні відмінності між ними. При цьому потрібно враховувати те, що якісний стан мотиваційної складової людської свідомості змінюється поступово, повільно, впродовж багатьох поколінь, що іноді займає цілі століття. Це і є духовна еволюція свідомості, та стабільна форма, яку деформувати не можна, тим паче злочинно.

До того ж потрібно зважати на те, що здатність до формалізації, ідеалізації та абстрагування є досить рідкісним даром природи, а переважна більшість людей формує свої думки на засадах сенсуалізму в його наївно-матеріалістичному вигляді. Це основна причина консерватизму громадської думки, вплив на яку ідей, вироблених світо- і самопізнавальною роботою

мислення, має два виміри: позитивний і негативний. Позитивний пов'язаний із великими досягненнями в сфері світопізнання, трансформованими в технологію. Негативний проявляється в тому, що самопізнавальна діяльність людей відстає від тих морально-етичних і правових ідей, якими вони потенційно здатні мотивувати свою суспільну поведінку, але актуально діють відповідно до власних індивідуальних психофізіологічних особливостей характеру та суспільних обставин. Причому, це стосується навіть тих, хто виробив ідеальні мотиви поведінки як справді благодатні по істині розуму. Саме це дало підстави сформулювати закон, згідно якого «громадська думка править світом». ППП повинні враховувати здоровий природний консерватизм народного загалу і не ставити перед ним такі завдання, які його руйнують. З цієї точки зору особливо небезпечними є привабливі на рівні психології ідеологеми, які сприймаються людьми емоційно, але для досягнення яких у них немає належного адекватного розуміння, тому відповідальні ПП повинні спрямовувати цей процес через формування громадянської позиції. При цьому, ПП мають будувати громадянський тип суспільства як правовий, а тому зобов'язані дотримуватись права кожної людини на свободу совісті, світогляду, політичних переконань, а також на недоторканість особи. Але розуміти під останнім потрібно не лише заборону на тілесну доторканість, а враховувати й те, що людина соціалізується засобами мови і, зважаючи на можливість сучасних ЗМІ, потрібно обережати народну свідомість від неупорядкованої інформації, особливо ідеологічного зомбування.

Слід зауважити, що ідеологічний вплив на однопартійців також має бути відповідним і відповідальним. У першому випадку йдеться про об'єктивно вивіреним зміст ідеології, який не повинен формувати конфліктно-конфронтаційну мотивацію свідомості. В другому – про взаємну відповідальність партійної еліти, яка розробляє ідеологію, і партійців, які, вступивши до партії, мають розуміти, що зобов'язані не тільки виконувати керівні вказівки, але й усвідомлювати цілі її діяльності за внутрішніми переконаннями, за змістовно вмотивованим рівнем самосвідомості.

Таким чином, розбудовуючи політичну систему сучасного українського суспільства, не можна оминати правові координати діяльності ПП, якими є «свобода – відповідальність» на індивідуальному рівні. Ігнорування цього, як це має місце в українській дійсності, має наслідком відсутність стійкої політичної системи та асоціальне спрямування політичного життя. виправити подібну ситуацію можна формуванням ППП, яка б мотивувала діяльність партійців діяти адекватно їхньому соціальному статусу. Має бути усвідомлення того, що, ставши членом партії, людина піднімає себе до тієї частини суспільства, яка претендує на його провідну верству. За відсутності тугого розуміння партійцями відповідальні політико-партійні лідери повинні усвідомлювати, що їх головне завдання має полягати не в «завоюванні» влади, а в структуруванні суспільства як громадсько-політичного (polis - громада) об'єднання і демонструванні народній думці, народному загалу реальних можливостей втілення загальних ідей розуму в емпіричну дійсність.

Відсутність розуміння статусу ідеї як сутнісного духу суб'єктності об'єктивного світового розуму, або ж Закону спричинює ідеологічні деформації в діяльності ПП. Ідеї все ще розуміються як гештальти природних речей, відображені в свідомості людини. Звідси ідеологічна спрямованість зводиться до суто предметно-речових гасел. Тобто, обирається найкоротший шлях до свідомості людей, який дає споживацький ефект, але який все більше відстає від ідей гуманістичних, якими є ідеї чистого розуму як ідеї формування моральної особистості. Це і є сутнісна деформація ідеології як у політичному, так і соціально-філософському аспектах. Партійні ідеї, щоб бути (стати) політичними, повинні піднятися на сутнісний рівень свого обґрунтування. Тому партійним ідеологам, а не піарщикам як розробникам технологій швидкого потрапляння ПП до влади, потрібно зважити на традиції філософії, які переконливо доводять, що коли б зовнішня форма об'єкта і його об'єктивна сутність збігались, будь-яка наука була б непотрібною. Тому ми і визначаємо протиріччя між належним (сутністю) і дійсним (зовнішньою формою), щоб, з'ясувавши причини деформацій, мати можливість визначити

методи (шляхи) зменшення протиріччя.

Отже, прагнення добробуту, суспільної злагоди передбачає добродійну, добродійну діяльність – розумну, законovidповідну, об'єктивно-ідеологічну. Приклад (мімезис) таких добродійних дій, а не приклади матеріально-фінансової добродійності, зобов'язані демонструвати людям ПП. Їх потрібно постійно наvertати до самопізнання, а це царина філософії, царина соціалізуючої дії об'єктивного духу історії, долучаючись до якого, тільки й можна зняти егоцентризм та зоологічний індивідуалізм суспільної поведінки.

Як відзначав у свій час Гегель, саме «в питанні про відношення філософії до дійсності панують оманливі непорозуміння» про нібито її відірваність від неї; між тим «філософія, саме завдяки тому, що вона є проникнення в розумне, є осягнення наявного і дійсного, а не висвітлення потойбічного начала, яке бог знає де існує, вірніше, можна зі всією впевненістю сказати де, а саме – в помилковості однобічного пустого резонансу» [44, 53]. Таким потойбічним для ПП можна вважати все те, що не є в своїй сутності ідеєю як найвищою формою знання, оволодівши якою, її адресат стає автономним і відповідальним суб'єктом суспільної діяльності як діяльності політичної. А це вже свобода – і від залежності від власних афективних пристрастей, і від «благодійності» ПП, яку вони зводять до суто матеріальних обіцянок замість проведення ідеологічної роботи, або ж до компенсації за бажану для них підтримку.

Звичайно, що причин ідеологічних деформацій значно більше. До наведених потрібно додати ті, що містяться у підрозділі 2.1., проте не виділені саме в такій іпостасі. Спробуємо перелічити їх, щоб отримати більш повну й цілісну картину, яка характеризує сутнісно деформований стан сучасної української ПП. Такими причинами, насамперед, є намагання обґрунтувати:

- необхідність відмирання держави як нібито виключно інституту здійснення класового насильства, знаряддя в руках «панівної меншості»;
- підпорядкованість політичним партійним цілям всіх сфер суспільного життя, в першу чергу економіко-правового;

- потребу в залученні до партійних лав максимально можливої кількості членів попри їх фактичну цивілізаційну неготовність;
- жорстку статутну й програмну дисципліну членів партій;
- погляд на ПП як засіб радикального соціокультурного перетворення всіх сфер суспільства з метою утвердити його якісно новий устрій;
- саму ідеологію як вираження корінних інтересів основних соціальних структур суспільства та виділити серед них головну, провідну, визначальну.

Хибність таких ідеологічних обґрунтувань в тому, що в них, відповідно до наведених пунктів, ігноруються, абсолютизуються, догматизуються, не враховуються і т.п.:

- держава як інститут взаємоузгодження інтересів різних людей та їх об'єднань, без якого вони не можуть бути задоволені на засадах соціальної справедливості;
- фактична первинність етико-правової свідомості по відношенню до всіх автономних сфер суспільства, адже людина позбавилась егоцентричних тваринних інстинктів завдяки морально-етичним, що з часом набули нормативного статусу, заборонам, табу;
- людина як політична істота стверджується не лише засобами її включення до партійної діяльності: більш дієвим та ефективним засобом є шлях самопізнання, внормований, до речі, ще в Старому Заповіті;
- людина – вільна у своєму виборі істота, яка має право на соціалізацію від себе, від своєї добровільної волі до спорідненої з нею за змістом: така соціалізація і є істинно людською і гуманною;
- людина як природно-соціальна (біосоціальна) істота захищена природою від змін, які негативно впливають на архетип і генотип її поведінки, тому радикальних соціокультурних змін політичні перевороти не здійснюють, а лише приносять шкоду еволюційному поступу людства;
- інтерес людини має індивідуально вмотивований вибір, тому колективний інтерес – це абстрагування від нього, понятійна формалізація, що саме на індивідуальному рівні зафіксована в конституційно-правових нормах

засобом «кожен» має право і «ніхто» («ніщо») не може кожну людину позбавити її невід'ємних прав. Крім, звичайно, самої людини, яка, як ми постійно наголошуємо, стала на шлях самопізнання, в якому загальні поняття не абстрагуються від її власних душевних і духовних потреб.

Аналіз виявлених деформацій діяльності українських ПП та з'ясування їх причини допоможе дослідити змістовні домінанти основних ПП та їх партійні модифікації в Україні.

Висновки до другого розділу

1. При визначенні співвідношення між політичною і партійною ідеологією потрібно виходити з того, що ПП є основою ППП. ПП є інтегративним вченням як синтез історії суспільно-політичних вчень, які об'єктивно на відповідному етапі розвитку цивілізованих народів сприяли створенню практичного суб'єкта – ППП, який, беручи її за основу розробляє власне бачення основних тенденцій розвитку суспільства – ППП. Для об'єктивності результатів співвідношення цих понять потрібно виходити з їх сутнісного визначення.

ПП являє собою вчення про суспільну соціально-духовну сутність людини на шляху становлення цивілізаційних форм суспільства, де людина розуміється як політична істота, здатна на основі розумно-вольових дій створити суспільство як політичний організм, життя в якому, за Епікуром, приємне, тому що розумне, моральне і справедливе, оскільки визначене правом як мірою соціальної справедливості.

ППП – це специфічна світоглядно-методологічна, духовно-практична форма свідомості, в якій партії як суб'єкти суспільно-політичного процесу обґрунтовують властиве їм бачення основних закономірностей розвитку суспільства, беручи на себе певні програмні зобов'язання щодо перспектив його подальшого розвитку, безпосередньо підпорядкованого інтересам його громадян. ППП – це, насамперед, вчення про шляхи вдосконалення емпірично

наявного суспільства засобом активної цілеспрямованої духовно-практичної діяльності партійців, свідомих своєї відповідальності перед ним.

2. Враховуючи те, що ПП є модифікаціями П, їх сутнісні ознаки тотожні, але практична діяльність ПП їх деформує, породжуючи відмінності, виявлення яких є важливими для цілей дослідження. Головна й принципова відмінність полягає в тому, що над всіма теоретичними положеннями, які є спільними для них, над ПП-ями тяжіє тягар неповноти об'єктивності, небезпека переходу суб'єктивних устремлінь у суб'єктивізм і суб'єктивну сліпоту як головні ознаки ідеалізму, що заважає у практичній царині політичної діяльності влучити в ціль, яка майже завжди благородна у своїй суспільній значимості.

Крім того, об'єктивні відмінності полягають в наступному:

- об'єкт і предмет дослідження підпорядковуються пошуку закономірностей і тенденцій розвитку певного тиску суспільства, оскільки ПП діє в його межах;

- якщо конкретне знання для П розробляється як загальнофілософське вчення, тому в ньому обґрунтовуються об'єктивні «цілі» історії, які діють як її внутрішні закони, то конкретне знання у межах ПП чітко визначене програмними цілями, виконати які не завжди можливо з різних причин, серед яких об'єктивною є обмеженість дій у часі, що постійно провокує суб'єктивні бажання або змінити цілі, або фальсифікувати об'єктивну дійсність, видавши за неї уявне, оскільки потрібно звітувати за їх виконання;

- якщо для П суб'єкти завжди дійові особи минулого, яке досліджується у своїй логічності, то для ПП це живі діючі люди, яких історична логіка не завжди переконує, а тому потрібні інші методи формування суб'єктності партійців, як і засоби їх реалізації, серед яких, якщо брати сучасні PR-технології, домінує повне суб'єктивне свавілля та лукавство у їх виправданні;

- якщо для П людина є політичною істотою, то для ПП вона в першу чергу партійна, хоча обґрунтування може бути за зразком першого варіанту;

- для ПП держава є насамперед владним засобом для реалізації

партійних програм, тому вона розглядається в об'єктивній інтерпретації ПП переважно за умов опозиційності, включно до розробки вчення про її відмирання як паразитичного наросту на здоровому тілі суспільства;

- визначення народу як носія суверенної волі у ППП-ях завжди наявне, але за умови, що саме їх ідеологія адекватно відображає його інтереси.

Все це дозволяє зробити висновок про нагальну необхідність для політології досліджувати ППП як духовно-практичні модифікації ПП, не покидаючи (в рамках) світоглядно-методологічних засад соціальної філософії, що максимально скоротити розрив між ПП та ППП.

3. ПП в своїй діяльності повинні органічно поєднувати політичну ідеологічну функцію та похідну від неї власне партійну, визначену чіткими програмно-ідеологічними цілями і статутними зобов'язаннями партійців. При цьому, оскільки ППП існують у зазначеному статусі, ідеологічна домінанта має пронизувати всі структурні складові властивого їм змістовного простору, що дасть можливість діяти максимально об'єктивно, а тому ефективно, адже ними пропонуються ідеї як суб'єктивні засоби їх об'єктивації.

4. Деформації в діяльності ППП зумовлені невідповідністю форми і змісту, яка характерна більшості і самих ПП і їх партійних лідерів. Проте для сучасної української дійсності це закономірно через заполітизованість масової свідомості, про яку постійно говорять фахівці, але заідеологізованість не глибиною ПП, або навіть, ППП-й, а ідей у формі гасел, у формі закликів, на яких формувався радянський народ і які використовують сучасні ПП. Це сформувало ототожнення політичного з партійним як ідеологічним, а не суспільно-громадським. Тобто деформація діяльності ППП є наслідком підміни: теорія, наукові вчення, ідея як квінтесенція з них, будучи формами наукового пізнання зведені патерналістською політичною історією до форм гасел, які можливо, правильні, але не спонукають до активної суб'єктної дії, оскільки не є продуктом автономно-самодіяльного мислення.

5. Об'єктивно рушійною силою розвитку суспільства є так званий «малий народ», особливо ж організований у ПП. З огляду на дане нами

визначення ПП, якщо вони апелюють до народу, який перебуває в статусі народонаселення, це слід вважати деформаційним способом політичної діяльності у квадраті: ані ПП не має адекватної змісту ПІ форми, ані народ, якщо він не сформований у політичну націю.

б. Деформованою є діяльність ПП також через підміну еволюційного шляху розвитку свідомості як суспільства, так і своїх власних членів, революційними програмними цілями в добу КПРС, тому «завоювання влади» продовжує бути їх метою. Тому, отримавши владу в державі популізмом, вони, не будучи спроможними виконати обіцянки, розробляють псевдоідеологічні доктрини з огляду на шкідливі зовнішні чинники. Щоб «завоювати» довіру народу, яка дуже слабка, але примушує його регулярно через вибори все-таки виявляти її, ПП зобов'язані реформувати методи своєї суспільно-політичної діяльності, прагнучи максимально реалізувати об'єктивні тенденції розвитку суспільства, наближаючи партійну діяльність до громадських форм, до громадськості, що безумовно, зніме конфліктність у міжпартійних відносинах, яку за певних умов ПП переносять на суспільство. Це бажана модель громадянської злагоди; в сенсі об'єктивному, бажано, щоб громадськість, усвідомлюючи свою суверену волю, демократизувала суспільство своєю громадянськістю, а не виявом партійних симпатій. Ускладнює це система виборів на партійній основі, сприяючи витісненню громадян із процесів демократизації, прийняття управлінських рішень відносно тих проблем, які для людини-громадянина є нагальними. Натомість заклики ПП до проведення референдумів з питань, які є важливими, але потребують кваліфікованих рішень на підставі обміну думками наукової громадськості – лукавство і демагогія, мета яких – перекласти вирішення принципових питань на народ, який не будучи просякнутий духом республіканізму як духом свободи, вирішить їх звичним монархічним чином – переможе думка того політика, який матиме найбільшу харизму.

РОЗДІЛ 3

ЗМІСТОВНІ ДОМІНАНТИ ОСНОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ ТА ЇХ ПАРТІЙНІ МОДИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Ліберальна політична й партійна ідеологія

Історичний досвід розвитку суспільств, особливо європейських, випрацював декілька відносно самостійних ПП, в межах яких існують ППП. Це тому, що вони створювались в умовах свободомислення, тобто єдності різноманітного. До таких ПП можна віднести: ліберальні, консервативні, національно-демократичні, соціал-демократичні та похідні від останньої – соціалістичні й комуністичні ПП. Щодо їх партизації, то кількість ППП значно більша тому, що на зміст ПП впливає, іноді суттєво, аж до невпізнанності з оригіналом, багато чинників власне людського характеру: вік, стать, темперамент, національність, релігійність, расова приналежність, соціальний стан тощо. Спробуємо продемонструвати це на аналізі, так би мовити, класичних типів ідеологій, змістовно споріднених як із соціально-філософським знанням, так і знанням власне політичним, суспільно-громадським в контексті української дійсності. Але відмітимо, що, враховуючи наявність в Україні зареєстрованих напередодні виборів у 2006р. 125 партій, з яких чотири називають себе комуністичними, чотири-ліберальними, сім – зеленими чи екологічними, чотирнадцять соціал-демократичними, чотири претендують на представництво інтересів сільського населення, три називають себе представниками жінок назва партії як індикатор її ідеологічного спрямування втрачає сенс. До того ж, ЗМІ позбавляють ідеологію значення головного знаряддя політичної мобілізації – на зміну ідеологам приходять політтехнологи, в результаті чого ідеологія перетворюється на необхідний, але не функціональний елемент. Труднощі ідеологічного структурування українських ППП пов'язані з їх власною

політичною ідентифікацією. В програмах лише близько 30 партій чітко вказується ідеологічна чи політична приналежність, більшість ПП досить невизначено або узагальнено ідентифікує себе, а це ускладнює й для виборців процес власної визначеності. В Україні партіями представлено весь ідеологічний спектр, але, з одного боку, багатоманітність спектра ускладнює позиціонування в «єдиній системі координат», провокуючи гібридні, нечіткі, не завжди зрозумілі ідеологічні формулювання, а з іншого, це зайвий раз підкреслює незавершеність процесу формування ідеологій, адже осмислення перспективи і прив'язка до системи «минуле – сьогодення - майбутнє» відбувається через системи ідей. Враховуючи те, що в нашому суспільстві система цінностей ще остаточно не склалася, на перший план ПП висувають переконання, але на рівні гасел. Тому нагальним стає вдосконалення форм і методів ідеологічної роботи, перш за все, просвітницької, що сприятиме становленню громадянського суспільства і виробленню «національної ідеї». З огляду на це, ми досліджуємо не конкретний прояв тієї чи іншої ПП в діяльності сучасних українських ПП, а ті відхилення від сутнісного змісту їх класичної форми, які наявні в умовах демократизації суспільства в Україні.

Зазначимо, що соціально-політична філософія, включаючи проблеми суб'єктів суспільно-політичного життя, активно розвивається в новітній українській історії і представлена працями І.Алексеєнко [1] В.Андрущенка [2; 3; 102; 205], О.Бабкіної [11], В.Беха [21; 22], І.Бичка [206], І.Варзара [27], М.Вівчарика [33], В.Воловика [36], В.Горбатенка [50; 185; 209], Л.Губерського [102; 205], Г.Дашутіна [53; 54], М.Дмитренка [57], Р.Додонова [58; 59], В.Жадька [67; 68], О.Заздравної [72], М.Калініченко [76], О.Картунова [79; 80; 176], В.Корнієнка [95;96;97], Ю.Крегул [98], В.Кременя [99; 163], В.Лаги [103], В.Лісового [114], Б.Максимця [121], М.Михальченка [102; 133; 190], М.Недюха [146; 147], І.Павленко [153], І.Підсульської [94], Ю.Римаренка [145; 175; 176; 167], Н.Скотиної [186], М.Чабанної [211], О.Якубовського [226].

Вирішуючи завдання дослідження щодо аналізу ПП та їх партійних модифікацій в сучасній українській дійсності, нами обрано світоглядно-

методологічний підхід, оскільки П є складовою соціально-філософського знання. В правильності такого підходу переконує і зміст праць сучасних розробників П лібералізму. Так, Я.Кіш зазначає: «Політична філософія є складовою частиною філософії моралі, і її завдання – пошук принципів справедливості та добродетності. Однак, на відміну від філософії моралі, політична філософія застосовує ці принципи не до поведінки окремої особи, а до знеособлених інституцій, до силоміць накиннутих правил, норм та порядків. Мета політичної філософії – не у тім, щоб вказувати, як має жити і діяти окрема людина, а у тім, щоб визначити, які інституції потрібні для координації життя та дій окремих людей» [85, 9-10]. Хоча, якщо йдеться про лідерів П, вони зобов'язані визначати свою суспільно-громадську поведінку змістом тих П, до яких органічно прихильна їх душа, адже дієву силу має не ідея сама по собі, а втілена у певному способі життя ідея. Тоді має місце мімізис в якості наслідування зразкам, а не владним і впливовим особам.

Аналогічні думки щодо єдності П як політичної філософії зі всім історико-філософським надбанням висловлюють майже всі представники лібералізму, чії праці представлені у окремих виданнях - [113; 178; 193]. Це І.Берлін, який стверджує: «Політична теорія є відгалуженням моральної філософії, її завдання – відкривати моральні поняття у сфері політичних взаємин та вивчати, як вони там застосовуються» [18, 58]. Аналогічно висловлюється Я.Нарвесон, висловлюючи, що його «нарис стосується політичної, отже, соціальної філософії, а відтак – етики» [142, 277]. Що цілком виправдано, оскільки філософія являє людству феномен свободомислення, будучи саме сферою свободи мислення найвидатніших мислителів. Тим паче, що мислення – це акт самодіяльної волі, як відзначав великий гуманіст Л.Фейербах [201, 63].

Потрібно відзначити, що П лібералізму виникла як реакція на понад тисячолітнє монопольне панування в Європі теократичних концепцій розвитку суспільства, жорстко підпорядкованого монархічному державно-політичному устрою. Епоха Відродження й Гуманізму якраз і засвідчила прагнення

більшості, включно з тими, хто належав до еліти позбутись залежності, яка обмежувала їх волю до життя у всіх його проявах. Тому лібералізм – це ідеологія, яка обґрунтовує людину в якості суб'єкта свободи в сенсі суспільно-політичному, посиляючись при цьому на фундаментальні нароби ще античних філософів, які розглядали її як мікрокосм.

Проаналізуємо ті думки, які, з одного боку, розкривають зміст ідеї свободи в методологічно-суб'єктному спрямуванні, з іншого – подають її як найвище духовне надбання людини саме як політичної суспільно-громадської істоти. Це тим більш актуально, що значна маса людей, особливо старшого віку, досі не усвідомлюють цінності отриманої державної незалежності України. Відносно молодих людей, то вони сприймають її як даність, а не як результат саморефлексії. А цього недостатньо, щоб, по-перше, бути свідомим суб'єктом свободи розумної волі, по-друге, бути готовим до її захисту як найбільшої цінності: якщо вона дарована, дармова, то потреба в захисті не виникне. Тому ліберального політичного руху в Україні майже немає. Рух по реабілітації Н.Махна був ліберальним, але в анархістському обрамленні – як протестний рух молоді наприкінці перебудови. Хоча соціально-філософська, політико-філософська та політологічна література з проблематики лібералізму в українській науковій думці представлена на належному рівні. Можемо відзначити праці В. Андрущенка [102; 205], С.Глушкової [47], Л.Губерського [102; 205], В.Заблоцького [70; 71], В.Лісового [114], М. Михальченка [102; 190], В.Мойсеєнко [135; 136], В.Тарана [194], Є.Шаталіна [214] та ін.

Витоки ліберальної ідеології слід, очевидно, шукати, починаючи з прийнятої в Англії в 1215 р. «Великої хартії вольностей», адже саме англійська церква усвідомила необхідність, по-перше, визнати гріхи своїх кліриків перед суспільством і відпустити їх та вибачити; по-друге, відпустити й вибачити гріхи суспільства перед собою і ним самим; по-третє, дати і собі, і мирянам всі «вольності, права, поступки й пожалування... вільно і спокійно, в повноті та цілісності... у всьому і всюди на вічні часи» [171, 23]. Тож не випадково, а закономірно, що Англія цілком заслужено вважається

батьківщиною свободи і демократії. Як і те, що свобода в ній не насаджувалась силою революційних потрясінь, а стала наслідком еволюційного розвитку свідомості, що, врешті, створило підґрунтя для формування ідеології консерватизму.

Як визнаний апологет громадянської свободи, Ж.-Ж.Руссо проголошував: «Людина народжується вільною, але всюди вона в ланцюгах». Тобто, як аксіома береться свобода громадянська, яку обмежує суспільство. «Але суспільний стан – це священне право, яке служить підґрунтям всіх інших прав. Це право, проте, не є природним; отже, воно ґрунтується на угодах» [181, 152]. А це означає, що громадянська свобода як природне право на мотивацію поведінки від себе має узгоджуватись із такою ж свободою інших людей, створюючи суспільство як політичний організм, в основі якого політичні свободи.

Розмірковуючи над тим, чи може загальна воля помилятися, він пояснює її помилки наявністю в суспільстві різних групових, тобто партійних, інтересів, які можуть деформувати інтерес спільний, громадський, загальний. Єдиний засіб від того, щоб приватно-груповий інтерес не став виразником загальної волі, щоб не склалась ситуація, коли кількість тих, хто голосує, дорівнює кількості партій та асоціацій, це створення такої ситуації в суспільстві, за якої, заради отримання «самої спільної волі ... важливо, щоб у Державі не було жодного часткового співтовариства і щоб кожен громадянин висловлював тільки свою власну думку... Якщо ж часткові співтовариства існують, то потрібно збільшити їх кількість і таким чином попередити нерівність між ними... Єдине, для чого ці застороги придатні, це щоб просвітити спільну волю, щоб народ ніколи не помилявся» [181, 171].

Отже, не можна, очевидно, говорити про Ж.-Ж.Руссо як про апологета загальної волі як нібито недемократичної, такої, що веде до неволі, а не до волі. Навпаки, він розумів значення просвітницької роботи з народом як сукупністю індивідів для того, щоб із суто природної категорії підняти його до категорії політичної, суспільно-громадської, громадянсько-правової.

Розмірковуючи про народ, він дає йому об'єктивну оцінку з точки зору схильності до життя в межах закону. Таких народів зовсім небагато, до того ж і вони підпорядковувались добрим законам досить короткий період. «Більшість народів, як і людей, сприйнятливі лише в молодості; старіючи, вони стають невинними. Коли звичаї вже усталились і забобони вкоренились, небезпечно й даремно було б намагатись їх перетворити; народ навіть не терпить, коли торкаються його недугів, бажаючи вилікувати їх подібно до дурних і малодушних хворих, які тремтять, побачивши лікаря» [181, 182]. Це означає, що досить складно спрямувати його на шлях самопізнання як шлях, йдучи яким, він стає господарем своєї долі в якості суверена. Якщо ж в його історії був період демократичного розквіту, який закінчився через певні обставини, в першу чергу через внутрішні чвари, то відновити свободу вдруге майже неможливо. Причину Ж.-Ж.Руссо пояснює таким чином: «він може зробитись вільним тоді, коли знаходиться в стані варварства, але більше на це не здатний, коли громадянський двигун зносився. Тоді смути можуть такий народ знищити, оскільки переворотами його більше не відродити; і як тільки розбити його пута, він і сам розпадеться і вже більше не існує як народ. Віднині йому вже потрібен повелитель, але аж ніяк не визволитель. Вільні народи, пам'ятайте правило: «Можна завоювати свободу, але не можна здобути її знову» [181, 171].

Очевидно, що історія українського народу підходить до наведених міркувань та висновків із них. Адже він справді вільнолюбивий у своїй історії народ, але без здобутків для його існування, які дає спільна воля як воля політична. Тобто, той народ бездержавний, який не має почуття необхідності підпорядковуватись єдиній загальній волі як волі загалу, яка не пригнічує, а, навпаки, захищає свободу індивідуальної волі. Закон у вигляді загальної волі, яка йде знизу, з роду і з народу, не пригнічує, бо не є якоюсь фізичною істотою, а лише спільним духом єдності та єднання споріднених долею людей.

Потрібно відзначити, що саме Нова історія являє собою логічний перехід етапу духовно-пізнавального осмислення інтелектуалами визначення

сутності свободи в її суспільному значенні в стадію практичного втілення в суспільне життя як життя політичне. На складнощі пов'язані з цим, вказували різні політичні мислителі. Якщо брати Англію, то наслідком багатовікової дискусії стало розрізнення Д.Прістлі політичної і громадянської свободи. «Політична свобода ... полягає в праві членів держави займати і зберігати за собою громадські посади або, принаймні, голосувати за тих, хто зобов'язаний займати ці посади. Що стосується громадянської свободи, то..: це право на власні дії, яке члени держави зберігають за собою і яке не повинні порушувати посадові особи» [171, 11]. Уточнюючи різницю, він пише: «Політична свобода ... означає право на управління, є проголошенням того, що приватна думка або судження кожного члена суспільства має набувати суспільного значення і тим самим має забезпечуватись контроль над діями інших членів суспільства. Між тим громадянська свобода не виходить за межі власної поведінки людини й означає право не підлягати контролю суспільства чи його агентів, інакше кажучи, це влада самому турбуватись про власні вигоди та власне щастя» [171, 11-12].

Далі Д.Прістлі детально пояснює сутність кожного з цих видів свободи, адже завжди в одержавленого суспільства є спокуса проковтнути громадянські свободи людини. І навпаки, в анархічному суспільстві як нібито абсолютно вільному від будь-якого контролю над окремою особою, остання схильна до асоціальних дій, до заперечення будь-якої політичності. Якщо брати Україну, то майже чверть тих, хто має право голосу, не використовують це право в умовах, коли є політичний вибір, ігноруючи вибори, і виправдовуючи таку поведінку думкою про те, що від їх голосу нічого не залежить, оскільки все вирішено заздалегідь. Хоча, безумовно, коли її громадянські свободи обмежуються, вона виявляє протест.

Розмірковуючи про поєднання політичної і громадянської свободи, Д.Прістлі зазначає: «Таким чином, від першопочатку кожна людина володіє повною громадянською свободою; при входженні в суспільний стан вона жертвує її частиною. Політична ж свобода являє собою те, що кожна людина

може набути або не набути як компенсацію за цю жертву» [171, 12]. У сказаному – головна проблема побудови громадянського суспільства як політичного організму. Адже людина є суспільно-природною істотою, яка веде сумісний спосіб життя, звичний для тварин, перш ніж стає, тим більше засобами власного самоусвідомлення, істотою суспільно-духовною, соціально-політичною. Про це й вів мову Аристотель у «Політиці» та «Етиці» - без держави людина або бог, або ж морально нерозвинена істота – тварина, яка, вже за Гомером, тільки й бажає воювати. Ось чому ліберальні ПП привабливі, але їх трансформація в ППП, а тим більше - партійно-політичну діяльність ускладнена, отже, проблематична. Їй має передувати багатомісця духовно-просвітницька робота як самих ПП такого спрямування, так і суспільства через державні навчально-освітні інститути.

Слід відмітити, що хоча сплеск ліберальних ідей припадає, звичайно, на добу Відродження, Гуманізму й Реформації, зміст яких досить глибоко і всебічно відображений як у світовій, так і вітчизняній літературі, проте значний внесок зроблений і сучасними вченими. Серед зарубіжних сучасних дослідників лібералізму Р.Двойкін, Р.Нозі, Д.Роулз, Ф.Гаск, Л.Мізес, І.Берлін, Д.Волдрон, Р.Баркер, М.Волцер, Д.Грей, Е.Гутман, Д.Доннелі, Ф.Зелцнік, В.Кимліка, Д.Маккелем, М.Сендел, Т.Скенлон, М.Фрідман та ін.

Обґрунтовуючи ліберальну концепцію політичної спільноти, Р.Дворкін стверджує: «Ядром ліберальної концепції політичної спільноти є така сукупність ідей: люди входять до великої кількості різноманітних типів спільнот – етнічних, біологічних, релігійних, професійних, географічних і соціальних. Люди, які усвідомлюють, що вони етнічно інтегровані в це розмаїття спільнот: тобто вони розуміють, що успіх чи невдачі багатьох цих спільнот, до яких вони належать, є істотними складовими успіхів чи невдач у їхньому власному житті як окремих індивідів. ... Тобто, лібералізм не виступає проти інтересів політичної спільноти. Навпаки, він шанує її, ось тільки уявляє інакше: заснованою радше на принципах, а не чеснотах» [59, 334]. Отже, ліберальна ПП заперечує необхідність того, що свобода

індивідуальної волі має узгоджуватись із вимогами соціально-суспільними. Дж.Роулз зазначає, що «з самого початку концепція особи розглядається як частина концепції політичної та соціальної справедливості. Тобто вона характеризує, що громадяни думають про самих себе та про інших у своїх політичних і соціальних взаємозв'язках, визначених базовою структурою» [180, 201]. Так, лібералізм органічно поєднує в собі три найважливіших категорії – свобода, рівність, спільнота саме тому, що виходить із соціально-політичної концепції людини, свідомої такої своєї сутності [178, 42-43, 51-53].

Це означає, що в основі лібералізму свобода, яку забезпечує рівність людей на, так би мовити, рівні самосвідомості й відповідальності за успіх тієї політичної спільноти, яку вони створюють для забезпечення особистого успіху. «Громадяни справді демократичної спільноти повинні заохочуватись до розуміння моральної та етичної оцінок насамперед як їхньої власної відповідальності, а не відповідальності колективу, бо інакше вони сформуують не демократію, а тиранію. Тому принцип незалежності вимагає, щоб демократичний уряд не диктував своїм громадянам, що саме вони мають думати на теми політики, моралі чи етики, а навпаки, забезпечував умови, які б заохочували громадян дійти у цих питаннях власних висновків та, врешті-решт, індивідуальних переконань» [55, 339]. Про такий тип суспільних відносин між громадянами та ПП, як належний, і йшлося у попередньому розділі, тому така ідеологічна домінанта повинна займати належне місце як в ПП партій, так і в державницькій ідеології.

Аналізуючи різні погляди на сутність лібералізму, Д.Волдрон констатує: «Отже ліберали не мають потреби дотримуватися анархічного підходу до проблеми суспільного устрою. Вони можуть визнавати, що тиск суспільних норм включає дії, які певним чином і за відомих обставин загрожують свободі і загрожують їй серйозно. Але відтоді, як для індивіда стало можливим обрати життя в межах суспільного устрою, погоджуватися дотримуватись його обмежень і, таким чином, використовувати свої можливості як вільного діяча для обмеження себе у майбутньому, тиск такого устрою з необхідністю не

означає, що при цьому порушується свобода як цінність» [34, 69]. Точніше – свобода як принцип.

На несумісності лібералізму та анархізму як прояву свободи афективної індивідуальної волі наголошує Р.Дворкін. «Більше того, лібералізм припускає, що людському життю властива політична вартість: життєвий успіх окремого індивіда є імперативом колективної політичної цілі. У такий спосіб лібералізм дистанціюється від різних форм анархізму, який наполягає на тому, що, якими б вартісними не були життя окремих людей, їхній добробут не входить до обов'язків і не є узаконеною метою держави. На противагу цьому, лібералізм вважає, що найважливішою метою будь-якого політичного правління є поліпшення життя його громадян. Лібералізм стверджує індивідуальну свободу не тому, що формально байдужий до того, що люди роблять зі своїм життям, а тому, що він вважає: свобода має сенс лише тоді, коли люди живуть добре» [55, 319]. Тому не випадково ліберальна ПП проявила себе, принаймні, на рівні філософському, в часи перебудови в СРСР. Наслідком такої лібералізації стала так звана «демократична платформа» в КПРС і поява першої офіційно зареєстрованої Мін'юстом СРСР Ліберально-демократичної партії Росії на чолі з В.Жириновським. Що стосується України, то в ній у перші роки виділялась своєю активністю Ліберальна партія на чолі з Меркуловим (який пізніше став радником Президента України Л.Кравчука). Але ліберальний політичний рух в Україні не набув хоча б якої-небудь політичної ваги, тому більшу увагу ми звертаємо на визначальні сутнісні моменти ліберальної ідеології як насамперед політичної, а не партійної.

Отже, зважаючи на важливість наведених думок, вкрай актуальних для сучасного українського соціуму, наведемо деякі висновки з них, адже вони сутнісно належать до ліберальної ПП. Знаючи її, можна засновувати «касту свободомислячих» (А.Коллінз) [88].

1. В основі ліберальної ПП – єдність політичних та громадянських свобод.
2. Ліберальна ідеологія зовсім не заперечує необхідності існування держави як саме політичного інституту.
3. Визначальне право людини в сенсі

політичному – обирати і займати державні посади як посади, завдяки цьому, суспільні, громадські. Тому ліберальна ПІ має ґрунтуватись на засадах права, на розвиненій правосвідомості громадян як суспільно-політичних істот. 4. Головне й визначальне право людини в сенсі громадянському полягає у праві на приватне життя, можливе, насамперед, у сфері творчості, сфері свободи мислення. Обмеження, які об'єктивно існують, оскільки поза спілкуванням і відносинами з іншими людьми людина не може бути людиною, якраз і повинні йти від мотивацій, визначених мисленням як, з одного боку, автономною дією, з іншого – змістовно соціальною, оскільки його об'єкт перебуває поза нею – і природний, і суспільний.

Наведені нами думки видатних філософів могли б стати в нагоді слабкому ліберально-політичному руху в Україні. Особливо та, що перш ніж робити з українського народу політичну націю, варто попрацювати над його самоусвідомленням, не віддаючи це на відкуп одним лише ПІ національно-демократичного спрямування. Адже одне лише правове визначення, дане в Преамбулі до Конституції України «Український народ – громадяни України всіх національностей», не робить його самоідентичним. Має проводитись перманентна змістовна робота в суспільстві саме в ідеолого-просвітницькому напрямку для того, щоб «кожен громадянин» (а це основне поняття Конституції України, особливо розділу II) міг відповідально ідентифікувати себе зі змістом тих понять, в межах якого (-их) його ідентифікували в царській Росії (православний, іноходець, підданий, становий тощо), Радянському Союзу (радянська людина чи націоналіст, партійний чи безпартійний, соціальний статус тощо), сучасній Україні. Без такої копіткої праці всі ліберальні цінності будуть девальвовані й фактично девальвуються. В першу чергу, як не прикро, апеляцією лідерів лібералізму, як і всіх інших, оскільки ідеї свободи сповідають всі ПІ без винятку, до так званих загальнолюдських цінностей, оминаючи всі ті, які є, по суті, людськими, починаючи з тих, які зароджуються в сім'ї, родині, і тільки потім набувають суспільного статусу в певних формах.

Суто наукове визначення свободи як пізнаної необхідності діє, хоча і з

певною специфікою, також і в суспільно-політичному житті. Пізнання необхідності є прояв свободи, яка долає її як якусь протидію власним інтересам і потребам. Але долає не фізичним знищенням перешкоди, а привласненням її сутності, завдяки чому настає взаємодія. Доти, доки кожна людина не усвідомить іншу людину як духовно споріднену з собою істоту, як себе саму в дещо іншій матеріальній формі існування, сумісне проживання буде постійно супроводжуватись драматизмом конфліктних ситуацій: трагізмом війни як засобу фізичного знищення тих, з ким через неуміння мислити не вважає за можливе установити соціально-духовну комунікацію. Але ж «війна – це зовсім не відношення людини до людини, але Держави до Держави, коли приватні особи стають ворогами лише випадково і зовсім не як люди, і навіть не як громадяни, але як солдати; не як члени вітчизни, а тільки як її захисники» [181, 157].

Видається, що такі завдання не стоять на порядку денному в діяльності ЛПУ. Тобто, вони не стоять як програмні цілі, отже, суто декларативно: «Мета Ліберальної України – створити вільну країну для вільних людей. ... Наша мета – побудова країни, в якій панує верховенство закону, в якій кожен може захистити свої права в суді, в якій гарантовані свобода думки, свобода слова, свобода совісті, в якій чиновники компетентні й доброзичливі. Це країна, яку шанують і люблять її власні громадяни і до яких з повагою ставляться у світі» [172]. Під такими цілями може підписатися будь-хто і будь-яка ПП, якщо навіть у неї принципово інша ідеологія. Про те ж, що це лише декларації, а не програма ПП, свідчить майже нульовий відсоток голосів, який вона отримує впродовж трьох виборчих кампаній до ВР України.

Причина, очевидно, полягає в тому, що ліберальна ПП не може мати яскраво вираженої суто партійної форми. Адже ліберальні ідеї як ідеї свободи є відображенням загальноісторичної тенденції прогресивного розвитку людського суспільства. Підштовхувати ж їх до прискореного здобуття свободи не просто безперспективно, а навіть шкідливо. Можна погодитись із думкою З.Самчука про те, що впливати на суспільство в ліберальному сенсі

мають і можуть ті люди, спосіб життя і мислення яких наочно демонструє свободу як найвищу цінність. Так, змальовуючи тип ліберала, він зазначає: «Лібералізм виконує динамізуючу соціальну функцію, скеровуючи суспільство на неперервний розвиток. ... По суті лібералізм – це суспільне натхнення, жага до життя, готовність організувати його якомога ефективніше, комфортніше та перспективніше. Отже, покликанням лібералізму є розгортання соціальної активності з користю і для людини, і для суспільства. ... Таким чином, можна стверджувати, що ліберал – це очевидний фаворит в умовах суспільства, яке динамічно розвивається. ... Лібералізм – це завжди перспективний проект суспільства, який можна пристосувати до будь-яких регіональних, історичних, національних та культурних умов» [182].

На користь такого погляду й те, що революційні події в будь-якій європейській країні доби Нової історії проходили з гаслами свободи, рівності, братерства, а рушійною силою їх здійснення була так звана «третя верства», до складу якої входили люди з різним рівнем матеріального достатку, іншими соціокультурними чинниками, але справді об'єднані «суспільним натхненням» у вигляді жаги до свободи. Щось подібне в Україні відбувалось під час Помаранчевої революції, коли мільйони українців висловлювали протест проти зазіхань влади на свободу їх волевиявлення. Проте лідери Ліберальної України (В.Щербань, О.Душин) не були серед її натхненників, і навіть не скористались нагодою проявити себе справжніми лібералами. Тому ще однією головною причиною майже нульового впливу ліберальних партій на стан свідомості в суспільстві є те, що саме лідери не є суб'єктами мімесису. А це, як вище зазначалось, є свідченням того, що рівень філософського осмислення сутності суспільно-історичного буття у них не відповідає тому, щоб бути активними провідниками ідей свободи в українському соціумі. Вони партизували ліберальну П, а потрібно ідеологізувати саму партійну діяльність, не ставлячи перед партіями суто владних завдань, оскільки ті відсотки, які вони отримують, дискредитують ідею свободи як ідею суб'єктності буття кожної людини її спрямуванням на щось матеріальне.

Слід також враховувати ту обставину, що ліберальній ПІ в умовах української дійсності завдає шкоди якраз її жорстка словесно-термінологічна прив'язаність до змін економічного характеру. Ф.Бекон, на якого ми посилались, визначаючи зміст ідола площі (майдану), зазначав: «Люди об'єднуються мовою. Слова ж обираються відповідно до розуміння натовпу. Тому погане й безглузде використання слів дивним чином полонить розум. Визначення і пояснення, якими звикли озброювати й охороняти себе вчені люди, жодним чином не допомагають справі. Слова прямо гвалтують розум, змішуючи все і ведуть до пустих і численних суперечок і тлумачень» [15, 19-20]. Ми ж є свідками того, що домінує впродовж всього періоду української незалежності словосполучення «лібералізація економіки», а не «лібералізація свідомості». Тому закономірно, що в умовах, коли цілі покоління радянських людей виростили зі свідомістю ганебності наявності в собі приватновласницьких індивідуалістичних почуттів, тим більше певних ідей, що їх обґрунтовують і виправдовують, стрімке пропагування свободи приватнопідприємницької діяльності, не може бути правильно сприйнятим й адекватно зрозумілим. Проте, виправдовує їх, але не політико-партійних діячів, які на перше місце виставляють (також з корисливих міркувань) ліберальну економіку, а не потребу в розвитку в народі навичок свободи мислення. Якраз без останнього свобода слова призводить до того, що «слова гвалтують розум».

Слід погодитись із думкою В.О.Тарана про те, що «неврахування специфіки соціокультурних особливостей перехідного українського суспільства, що стало результатом несформованості зрілого суб'єкта ліберальної ідеології, має негативні наслідки» [194, 114], до яких він цілком справедливо відносить також і «тотальну криміналізацію суспільства». Тут можна, очевидно, дещо пом'якшити – сформувався дивний лібералізм масової свідомості відносно оцінок явно кримінальних дій як пересічних людей, так і найвищого рівня діячів. «Суверен» не замислюючись обирає до ВР мільярдерів за списками ПП. Взяте в лапки означає не іронічне ставлення до

електоральної частини народу, а те, що потрібно працювати тим, хто вважає себе активним носієм ліберальних ідей, в напрямку просвітлення свідомості історико-філософським знанням, включно до пропагування ідей, з якими виступали українські мислителі, в тому числі в сфері політичного знання.

Загалом же можна відзначити, що ліберальна ПП як власне партійна, не має широкого розповсюдження в політико-партійному житті сучасних цивілізованих країн. Значною мірою завдяки створенню самого суспільства як форми буття свободи в різноманітних її проявах. Так, існує Ліберальний інтернаціонал, хоча його членами не є всі партії ліберального спрямування. Що зрозуміло: будь-які жорсткі об'єднання, в тому числі статутні вимоги до партійців, суперечать сутності свободи в її соціально-духовному вимірі як простору для всебічного розвитку здібностей кожної людини. Звідси постійна поява неоліберальних ідей, хоча їх розробники не є партійними діячами, а представниками політичної філософії та філософії політичного аналізу.

3.2. Політико-партійна ідеологія консерватизму

Виникнення консерватизму як ПП слід також пов'язувати з настанням Нової історії. Зумовлено це, в першу чергу, різким зростанням змін у суспільному житті європейських народів, коли замість традиційних схем мислення, підпорядкованих християнсько-церковним догматам, прийшли методи, світоглядно та пізнавально звільнені від необхідності обґрунтовувати незмінну сутність Бога і створеного ним світу. Свобода мислення започаткувала ліберальну ідеологію. Але мислити взагалі, а творчо тим паче, здатна лише незначна частина людей. Тому цілком закономірно, що поруч із ліберальною ідеологією в межах Відродження, Гуманізму, Реформації та Просвітництва формувалась ПП консерватизму, в основі якої намагання зберегти неперехідні цінності в період різких революційних переходів, коли можна, і це часто буває, разом із викоріненням віджившого суспільно-

політичного укладу можна знищити базові цінності суспільства, витворені історією попередніх поколінь. Для сучасних процесів, що відбуваються в українському суспільстві, важливо, щоб, з одного боку, суб'єкти партійно-політичної діяльності, тим більше консервативного спрямування, мали розвинену історичну пам'ять, а з іншого – вони зобов'язані знати психологію народних мас, оскільки саме вона вкрай повільно піддається змінам, навіть тим, які пропонуються для її користі. У зв'язку з цим, дотримуючись обраної філософської методології аналізу об'єкта дослідження, наведемо застереження філософів відносно консерватизму народної свідомості.

Аксіоматичними в цьому сенсі є вже згадуване застереження Конфуція: «Вчитель сказав: «Не турбуйся про те, що тебе люди не знають, а турбуйся про те, що ти не знаєш людей» [63, 142]; «Вчитель сказав: «Той, хто, повторюючи старе, пізнає нове, може бути наставником людей» [63, 144]. Очевидно, що йдеться про наставників у політичному розумінні, оскільки він розглядав державу як необхідний атрибут суспільства, без якого воно не має перспектив розвитку в гуманістичному напрямку. Саме тому він особисто, як і Сократ, спілкувався з людьми, виховував і просвічував учнів як політичну еліту суспільства, а також, розуміючи основи суспільного буття та психологію людей, мав бажання бути радником у правителів Китаю.

Аналогічні думки відносно рівня та якості спілкування мислителів і народу висвітлені в античній філософії, ідеї якої, як відомо, втілені в практику суспільно-політичного життя європейських країн, починаючи з Нової історії. Трагічна доля Сократа і Христа, які намагались практикою постійного спілкування з людьми розбудити в них жагу до самопізнання, дала, очевидно, підстави Тертулліану стверджувати, що філософи, апелюючи до звичайних (простих) людей зі своїми ідеями як наслідками їх власних міркувань, лише деформують, а не формують, їх свідомість. Адже для людини віра означає більше, ніж розум, бо вона предметна, чуттєва, сенсуалістична, така, що не допускає абстрагувань. «Відносно правила віри не знати нічого – це означає знати все» [119, 112]. А «все» - не наслідок єдності різноманітного, а, навпаки,

єдність як «одність» одноманітного, одного творця, яким є Бог і як творець світу, і як об'єкт віри. Тому будь-які пошуки є ознакою відсутності віри, якої, власне, і не було у язичників, оскільки вони слухали філософів, які не могли дати їм однозначної відповіді на їх питання згідно вимоги «так» або «ні». Саме цього хоче душа простого народу як душа християнська: «Ці свідчення душі тим більше заслуговують на довіру, що вони, як правило, прості. Простота робить їх загальнонародними і, чим більше вони народні, тим більш всезагальні; всезагальність доводить їх природність, і, отже, в певному сенсі божественність» [119, 115]. Наведене означає, що народна свідомість розумна, бо проста у своїй безпосередній природній всезагальності, своєю нерозумністю, бо вірить у неймовірне з точки зору всезагальності об'єктивно-пізнавального мислення, яке засобами опосередкування «бачить» істинний світ всезагального як Всесвіт і простір світла повсякчас. Її якраз і потрібно брати в тій простоті, якою вона є і якою пишається. Тим більше, що відкритий вченими закон всесвітнього тяжіння як закон врівноваженості будь-яких матеріальних систем, в тому числі й людського суспільства, оскільки людина є мікрокосмом, обґрунтовує стан спокою, стан рівноваги як міру руху і норму їх буття. Мовою політології, політичної етнопсихології це можна назвати як консервацію стану врівноваженого спокою, а обґрунтованість такої загальнонародної жаги до нього III консерватизму. Вченими, які займаються в Україні дослідженням цього напрямку є О.Бабкіна [11], В.Воронкова [38], О.Голобуцький [48], Н.Козак [87], М.Сенченко [183], О.Ситник [184], П.Ямчук [227] та ін. Але це не обов'язково означає, що її розробники є консерваторами. Хоча, якщо йдеться про церковно-релігійний консерватизм як політико-партійну течію, то їх консерватизм, безумовно, вкорінений в догматизмі віри, який, між іншим, попри заклики до миру, спокою, злагоди, провокував оголошення хрестових походів проти таких же християн, проти єдиновірців, а також практиці піддавання анафемі як засобу впливу і на суспільно-політичне життя, і на народну свідомість.

Отже, «консерватизм – III і практика суспільно-політичного життя,

зорієнтована на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад» [164, 323]. Можна погодитись із таким визначенням, хоча воно потребує певних пояснень стосовно об'єктивних і суб'єктивних причин, що спонукають ППІ зберігати статус-кво, а також того, яким чином можна, сповідуючи незмінність, забезпечити розвиток суспільства. Спробуємо пояснити це, оскільки вважаємо, що ідеологія консерватизму в українському політичному спектрі розроблена не на такому рівні, який би відповідав сучасним потребам суспільства. Тим більше до цього спонукає те, що вже майже два десятиліття Україна перебуває в «перехідному» стані, який дає підстави не для поступального розвитку, а для проявів реставрації того, проти чого висловились понад 90% на той час ще повністю радянських людей.

До об'єктивних причин ПІ консерватизму потрібно віднести наступні.

Перша. Вже йшлося про те, що людина як субстанційно природна психофізична істота, підлягає у своїх індивідуальних і сумісно-суспільних колективних діях тим законам, які визначають рух природних об'єктів. А закон – це внутрішньо-необхідні, сутнісно об'єктивні, загальні, усталені в своїй повторюваності зв'язки об'єктів взаємодії. Повторюваність суттєво переважає мінливість, тому психофізіологічні інстинкти значно потужніші соціально-психологічних, а щодо розумно-соціальних, то вони є ідеальними нормами, згідно яких діють лише небожителі; хоча і в людській уяві та уявленнях. Тому В.Парето у вченні про резидуї та деривати розумів якраз політико-ідеологічне оформлення природних мотивів поведінки, тобто резидуїв-інстинктів, особливо ж резидуя «постійності агрегатів», констатував, що «діяльність урядів тим більш ефективна, чим краще вони уміють користуватись існуючими залишками; тим менш ефективна, чим менше вони знають про останні, та, як правило, неефективна і марнотна, коли вони прагнуть змінити залишки примусовим чином. Майже всі міркування про причини сприйнятливого або несприйнятливого результату певних дій уряду ґрунтуються в кінцевому рахунку на цьому принципі» [154, 69]. Проте, ця

закономірність повністю ігнорувалась компартійними ідеологами в добу існування СРСР, коли постійно декларувалась виключно розумна сутність людини у винятково суспільних координатах. Саме тому ми наголошуємо на врахуванні об'єктивних підвалинах людської сутності, оскільки ПІ, особливо в її партійному варіанті й виконанні, має бути відповідальною, що можливо лише на науковій основі, а не суб'єктивних, навіть благих (?) намірах ПП.

Сказане набуває особливої актуальності ще й тому, що, як зазначав В.Парето, панівний правлячий клас знає об'єктивну природу людини, тому здатний на свідомий обман якраз у царині ідеології. Це зумовлено тим, що він чітко знає свій владно-управлінський, отже, також економічний інтерес. «У цілому, в самому загальному вигляді можна сказати, що правлячий клас бачить свої інтереси краще, ніж клас, яким управляють, оскільки вони в нього меншою мірою завуальовані почуттями, тоді як клас, яким управляють, бачить їх гірше, адже в нього шар почуттів більш щільний. Тому правлячий клас може ввести в оману клас підлеглий з метою досягнення власних інтересів; проте ці останні не обов'язково протилежні інтересам тих, ким управляють, навпроти, вони часто поєднуються і, таким чином, обман може виявитись вигідним також і класу підлеглих» [154, 70]. Тобто, консервативна ПІ в її партійному варіанті має знати природу людини як біосоціальної істоти, щоб, не будучи при владі, в уряді, оберігати від обману, а, будучи при владі, не застосовувати практику обману, або ж орієнтуватись на «святий обман».

На природну домінанту поведінки людини як головну також і в суспільно-політичному сенсі вказує сучасна філософська антропологія. Так, К.Лоренц, лауреат Нобелівської премії миру за дослідження в галузі етології – науки про поведінку стадних тварин, вважає: «Людство перешкоджає самооцінці всіма засобами, і воістину доречно закликати його до смиренності та всерйоз спробувати зруйнувати ці завали чванства на шляху самопізнання» [117, 10]. Чванство, на його думку, полягає в тому, що: а) ставиться під сумнів спорідненість людини з мавпами, особливо шимпанзе (ця думка проникла і в сучасну українську дійсність: церква, що майже стала державною структурою,

активно витісняє з системи освіти еволюційне вчення Ч.Дарвіна); б) не визнається закон природної причинності, який нібито заперечує, якщо визнати його діючим і в суспільстві, прояв свободи волі; в) спадщина ідеалістичної філософії виховує презирливе ставлення до науки як форми природознавчих знань, вважаючи, що людина розумна істота без того, щоб бути природною істотою і виводити свою поведінку з наукового природознавства.

Але здатність до абстрагування народжує також відповідальне розумне мислення, спроможне сформувати феномен відповідальної моралі. Тому дуже бажано, щоб вона була у політичних керманців народу, тоді вони не спровокують народи на агресивні взаємини. Розумність полягає в тому, що людина (мислитель, освічений правитель) може спрогнозувати наслідки й зупинити внутривидове знищення, адже вона не має «натури хижака», якщо її розум не абстрактно-ідеалістичний, а природно-гуманістичний і конкретно-науковий. Оскільки конкретне, за філософською методологією пізнання, - синтез багатьох визначень, то конкретне знання про людину – це не тільки теорія історичного розвитку суспільства, а й еволюційна природно-біологічна складова як першооснова. Остання ж завжди усталена, тобто – консервативна. III консерватизму, таким чином, покликана до існування, насамперед, саме цією постійно повторюваною усталеністю природної першооснови людини, руйнувати яку неприпустимо – адже це руйнація здоров'я. Якщо оголошувати його найвищою соціальною цінністю, разом із безпекою людини, як це має місце в ст.3 Конституції України [91], потрібно розуміти, що III не може бути, не має права бути абстрактно-ідеалістичною, протиприродною.

До підстав консервативної III можна віднести також догматизм релігійно-церковних вчень і канонів. Теоретичне богослов'я зовсім не заперечує пізнавальну та самопізнавальну діяльність людини. Але воно розуміє, що, як зазначав Д.Берклі: «ми повинні мислити як вчені, але говорити як натовп»[17, 194]. Якщо ж говорити з народом-натовпом мовою абстрактних понять як понять теорії пізнання, він буде тлумачити їх на свій лад, тобто гвалтувати розум (Ф.Бекон) і вносити безлад у соціум, в якому він бажає

бачити злагоду. Тому ППШ не має права бути абстрактною, популістичною, а політичні лідери зобов'язані утримуватись від публічних демагогічних виступів перед народом-натовпом, і проводити ідеологічну роботу з партійцями, в наукових та інтелектуальних колах, впроваджуючи свої перевірені дискусіями ідеї в систему освіти, а не виборчі технології. Щодо «народу-натовпу», то це не має сприйматись як образа для нього. Навпаки, апеляція до народу як до «народної маси» є не тільки ненауковою, а провокативно-деструктивною, антигуманною, оскільки за умов агресії війна ведеться великою чисельністю людей, де немає правил (під час битви), оскільки «на війні як на війні». Характеризуючи агресивність надмірну скупченість людей, К.Лоренц (як і багато інших вчених, серед яких Е.Фромм [207]) зазначає, що «По-перше, для особистих уз шкідливо, коли їх стає занадто багато. Старовинна мудра поговорка каже, що по-справжньому хороших друзів у людини багато бути не може. Великий «вибір знайомих», який неодмінно з'являється в кожному більш крупному співтоваристві, зменшує міцність кожного окремого зв'язку. По-друге, скупченість багатьох індивідів на обмеженому просторі призводить до притуплення соціальних реакцій» [117, 23]. Саме так виглядає «народна маса» в умовах мегаполісів, агресивність якої можна зняти, на думку К.Лоренца, переорієнтацією суспільства на життя в умовах невеличких поселень.

Друга. Якщо народне звичаєве право має статус закону де-факто, то суспільство у формі державного об'єднання консервує себе законами в статусі де-юре. Тобто, закони охороняються силою певних органів влади, серед яких озброєні структури – поліція, армія. Причина цього в тому, що, як вже зазначалося, розпад первіснообщинного укладу суспільства, який існував десятки тисяч років, супроводжувався також ослабленням дії звичаєвого права, оскільки відбувалось перемішування різних народів, наслідком чого якраз і стала агресія, поділ людей на «своїх» і «чужих». Засобом стримування цієї внутривидової боротьби якраз і стала держава як орган врахування й регулювання інтересів різних груп населення тією мірою, яка на той час могла

бути сприйнята як справедлива.

Динаміка спокійно-врівноваженого та стихійно-конфліктного етапів у розвитку суспільства знайшла своє відображення у вченнях, які розглядали співвідношення права і закону. Право претендує на порушення закону, апелюючи до об'єктивних змін в суспільстві; закон апелює до такої ж об'єктивної необхідності зберігати спокій, усталеність. Філософська методологія залагоджує конфлікт думок і, відповідно, безпосередніх сутичок між людьми, які їх мають, тим, що виходить із аксіоматичного положення про рух як спосіб буття об'єктивного світу, мірою якого (нормою) є стан відносного спокою. Врешті-решт, утверджується принцип верховенства права над законом, який має право на існування, але не як лінійний, односпрямований, диктаторський, а внормований мірою врахування індивідуальних інтересів і потреб людини. Ця перевага, «перемога» права полягає в тому, що їй дозволено все, не заборонене законом. Причому, пояснюється, що заборона є формою оборони спокійно-врівноваженого способу її власного життя як життя соціально-політичного, а не свавільного.

Візьмемо для прикладу вчення Н.Макіавеллі і Т.Гоббса в їх, так би мовити, розумно-консервативному політико-ідеологічному вигляді, оскільки партійно-політична інтерпретація може бути і часто буває суб'єктивістською.

Н.Макіавеллі вважав, що по можливості держава має бути однорідною за культурою, звичаями, мовою народів, які її населяють. Людей (народи) «слід або ласкати, або знищувати, оскільки вони можуть мститись за легкі образи, а за тяжкі помститись не можуть; тому образа, яка наноситься людині, повинна бути такою, щоб вже не боятись її помсти» [120, 44]. Якщо держава має давню історію, бажано при її перезаснуванні зберегти базис попередніх установ, адже «більшість людей набагато більше боїться зовнішності, ніж сутності, і дуже нерідко уявне справляє на них значно більше враження, ніж дійсне» [120, 166]. Якщо ж завойовується держава з іншими особливостями народної психології, то їх побут треба переробити на новий лад, переселивши народи, як стада тварин, на інші землі. «Звичайно, діяти таким чином

жорстоко і вороже для всякої громадянськості, не лише християнської, але і взагалі людської; звичайно, всякий повинен уникати цього і надавати перевагу найскромнішій приватній долі існування царів, не заснованій на загибелі такої кількості людей. Але хто не хоче йти шляхом честі і добра, ... зобов'язаний, якщо хоче утриматись, вступити на цей фатальний шлях. Люди, проте, зазвичай обирають середній шлях, який і є найзгубнішим, адже вони не вміють бути ні цілком чесними, ні цілком мерзенними» [120, 167].

Отже, навіть за умови знищення народів (фізичного або переселення на чужі для них землі), саме дійство (злодійство) відбувається, з одного боку, заради збереження держави як політико-владного інституту, з іншого, через усвідомлення сили, яку має традиційний уклад народного життя. Тобто, в разі його збереження, цілісність поліетнічної держави завжди буде під сумнівом. Тому, не випадково ідеологія марксизму-ленінізму базувалась на запереченні традиції як консервативної сили, що завадить компартії побудувати комуністичне суспільство як світову спільноту. Як і те, що закономірним є розпад СРСР як єдиної держави, адже традиція є духовним фундаментом, що забезпечує цілісність народного організму. Без традицій немає суспільства. Це розумів Ленін, тому настійливо радив формувати нові – радянські – традиції замість тих, що формувались століттями, а то й тисячоліттями. Тому закликав творців нової держави: «жити в гущавині. Знати настрої. Знати *все*. Розуміти масу. Вміти підійти. Завоювати її абсолютну довіру» [108, 497]. Адже в питаннях якісної оцінки того, чи утвердився новий устрій, слід виходити лише з того, що міцно закріпилось в побуті, звичках, повсякденному житті [107, 46].

Народ як усталена цілісність проявляє свою силу не тільки в традиціях і звичаях, властивих йому. Схильний до постійності, він здатний йти за тими, в кому бачить силу характеру, силу волі. Якщо ця воля розумна, він може змінити стереотипи своєї поведінки, свої звичні переконання, оскільки залишається, зберігається приємна і сприйнятна для нього визначеність. У цьому Н.Макіавеллі вбачав мудрість народу, його здатність йти за порядною й розважливою людиною, для збереження власної визначеності. Це тому, що

народ більш постійний у своїх звичках та вподобаннях, а постійність – головна ознака закону.

Отже, відому тезу Н.Макіавеллі про те, що, заради збереження держави, государ, правитель може обрати будь-які засоби, оскільки мета є, так би мовити, святою- без держави людина, народ скочуються на шлях варварства й дикунства, можна вважати засадничою для III консерватизму, якщо брати державу як ядро політичного оформлення буття суспільства і людини.

Аналогічною є позиція Т.Гоббса, який вважав найголовнішим природним прагненням людини «турботу про самозбереження і при цьому про більш благополучне життя»[8, 337]. А такі бажання прийнятним для людей способом може задовольнити лише держава як політичний владний інститут, що знімає також природну схильність людини до панування над іншими. Тобто, держава знімає «війну всіх проти всіх», спричинену тим, що діє згадана схильність, яку природне право формулює у вигляді постулату «людина людині вовк». «Стан війни всіх проти всіх характеризується також тим, що за нього ніщо не може бути несправедливим. Поняття правильного і неправильного, справедливого й несправедливого не мають тут місця. Там, де немає спільної влади, немає закону, а там, де немає закону, немає справедливості» [8, 336].

Т.Гоббс називав державу «смертним богом» (Левіафаном) тому, що вона забирає у людей одну стійку властивість, а саме: природні пристрасті, які є незмінними, законсервованими. Тому люди час від часу схильні проявляти незгоду з нею як інститутом примусу. Такі періоди в історії держави як суспільно-політичного організму є переломними, які потрібно виправляти, але не засобами знищення, а певними III, які пропонують зміну форм правління. Ігнорування цього веде до незабезпеченості іншої фундаментальної природної властивості людини – інстинкту самозбереження. Тому він також стояв на позиціях того, що потрібно шукати всі можливості для збереження держави як гаранта справедливості, забезпечуваної дією законів. Тобто, мета – дотримання законів – виправдовує засоби. Звідси визначення «держави як

єдиної особи, відповідальною за дії якої зробила себе шляхом взаємної угоди велика кількість людей з тим, щоб ця особа могла використати силу і засоби їх усіх так, як вважатиме необхідним для їх миру та спільного захисту» [8, 338].

Це означає, що як самі люди зобов'язані розуміти сутність держави, так і державні особи. Тому в роботі постійно наголошується на тому, що ПП мають розробляти ідеологію, сутність якої не в обґрунтуванні засобів отримання влади а в обґрунтуванні засобів досягти головної мети – допомогти людині стати на шлях самопізнання як шлях відповідальний. Отже, потрібно оголосити війну своїй непорядкованості, щоб перемогти хаос і утвердити, зберегти, розвинути здатність до спокою як міри саморозвитку.

Тобто, позиція цих двох політичних філософів у співвідношенні права і закону полягає в тому, щоб зберегти статус цих взаємопов'язаних протилежностей в усталеній формі. Держава, як суб'єкт збереження дії законів, оберігає їх від порушення з боку тих, хто ставить свої індивідуальні права вище прав загального як спільного для всіх. Найкращим чином це може здійснити одна особа, тому Н.Макіавеллі говорить про право правителя на збереження цілого, а Т.Гоббс саму державу наділяє статусом особи, свідомої свого права на її збереження. Звичайно, їх думки є продуктом певного часу, тому не можна буквально, розробляючи сучасні ПП, тлумачити, що всі засоби для завоювання влади, яка нібито є головною метою діяльності ПП, мають правове виправдання. Насправді ж вони виходили з аксіоми Аристотеля, що ціле – держава – передує окремому праву індивіда. Із філософської точки зору ціле, яке передує окремому, це – природа людини, її психофізіологія. Саме вона, а не певні соціальні метафізичні ідеї, «держить» людину в певному врівноваженому стані. Ось чому на ній, з позицій ідеології консерватизму, потрібно утверджувати державу як суспільно-політичний інститут. «Отже, політика як наука можлива тільки у певному сенсі: її функція – продовжувати шлях до дії. Вона здійснює це двома способами; по-перше, засобами знищення всіх тих ідолів, які сприяють розумінню історії як певного процесу; по-друге, засобами уважного вивчення масової психіки, особливо властивого їй

інстинкту влади і його функціонування» [123, 612].

Таку позицію обґрунтував і, як вважається, засновник консервативної ідеології Е.Берк. Він виходив із міркувань, що держава створюється заради блага людини. Отже, благодатну силу в цивілізованому суспільстві має закон, а не права людини. «Один із перших законів цивілізованого суспільства, який потім переростає в один із основних, – це те, що жодна людина не може бути сама собі суддею. ... Але в той же час вона значною мірою відмовляється і від права на самооборону – найпершого закону природи. Люди не можуть користуватися правами цивілізованого й нецивілізованого суспільства одночасно. Для того, щоб можна було добитись справедливості, людина відмовляється від неї повністю» [16, 614]. Згідно цієї позиції влада у формі держави і право тотожні. Тому держава за своєю природою є орган благодіянь, який не можна руйнувати будь-якими проектами. Надто ж тими, в основі яких права окремих людей, оскільки вони не здатні діяти виключно в режимі розважливості, доброчинності. Саме тому «потрібне глибоке знання людської природи і всього того, що полегшує або ускладнює досягнення різних цілей за допомогою механізму громадянських інститутів» [16, 615]. Нехтування такого роду знанням призводить до нестабільності в суспільстві, породжуючи соціальні потрясіння. Враховуючи викладене, зазначимо, що політична наука не може базуватись на досвіді окремих людей, тим більше на апріорних засадах або радикальних настроях. Навпаки, вона «з надзвичайною обережністю підходить до питання руйнування системи поглядів, які більш-менш терпимо впродовж віків відповідали загальним цілям людства, не маючи перед собою моделей, схвалених громадськістю» [16, 615].

Проте втримати мир, спокій, злагоду й рівновагу в різних верствах населення досить складно, розвиток суспільства відбувається суперечливо, супроводжуючись змінами форм правління та функцій держави. За спокійного розвитку подій домінувала її первинна функція – управлінсько-регулятивна; за конфліктних, революційних, перехідних діяла функція примусова, звичайно ж, в інтересах тих верств, які втрачали владні повноваження.

Так, К.Мангейм виділяє два типи консервативної політико-ідеологічної доктрини: бюрократичний консерватизм та консервативний історизм. «Основною тенденцією будь-якого бюрократичного мислення є прагнення перетворити проблеми політики у проблеми теорії управління. ... Чиновник ототожнює позитивний порядок, передбачений конкретним законом, з порядком як таким, не розуміючи того, що всякий раціоналізований порядок є ніщо інше, як особливий вид порядку, компроміс між метараціональними силами, які борються в даному соціальному просторі» [123, 602]. Тому чиновництво є тією соціальною верствою, яка протидіє новаціям. А оскільки вона продовжує обіймати державні посади і в нових суспільно-історичних умовах, за інших принципів організації політичного життя, перед нею стоїть «парадоксальне завдання – включити в свою систему нові закони, які виникають із взаємодії сил, що перебувають поза рамками системи, тобто зробити вигляд, ніби продовжує розвиватись одна основоположна система» [123, 603]. Цим можна пояснити те, чому революційні плани реалізуються надто повільно – замінити бюрократію «новаторами» ніколи не вдається – їх надто мало. Натомість прошарок бюрократії має тенденцію до збільшення.

Що стосується історичного консерватизму, то «він розуміє значення ірраціонального середовища в житті держави і не прагне подолати його адміністративними засобами. Історичний консерватизм виразно бачить ту не організовану, не підлеглу точним розрахункам сферу, де вступає в дію політика. Можна навіть сказати, що він спрямовує всю свою увагу на підпорядковані вольовим імпульсам ірраціональні сфери життя, всередині яких, власне кажучи, і відбувається еволюція держави і суспільства» [123, 603]. Тобто, це сфера політичних ідеологій, різноманітних за своїм змістом, а тому не завжди доступна об'єктивному аналітичному осмисленню. Звідси й той негативізм, який несе на собі саме лише поняття «ідеологія». Зняти негативізм сьогодні має те, що, як зазначає В.Воронкова, «ідеологічна боротьба сьогодні полягає у пошуку істини, точок дотику та згоди у тлумаченні загальнолюдських цінностей» [38, 115].

Зважаючи на такі обставини, філософська і суспільно-політична думка впродовж всієї історії розвитку суспільства в своїх міркуваннях, попри свою головну тенденцію – розширення свободи мислення та обґрунтування необхідності вносити в цей процес зміни, була консервативною відносно незмінності існування держави як політичного інституту, а не форми правління чи суспільного укладу. Тому ці думки є основою формування ІІІ, а не ІІІ-й, які проявляють свій консерватизм саме в обґрунтуванні незмінних прав на владу тих партій, які, попри об'єктивні очевидні зміни, намагаються утриматись при владі засобами сили зброї, а не зброї розуму.

Третя. Попередні дві причини мали об'єктивне обґрунтування, оскільки спирались на силу традиції, об'єктивний дух історії різних народів. Але діють також консервативні риси характеру, властиві окремим людям, які або силою обставин, або силою їх характеру підняті на рівень правителів держави. Тобто, завдяки суб'єктивним властивостям отримали можливість визначати тип державного устрою і політичного правління, довільно обирати методи і засоби вирішення проблем, які постають перед суспільством. Проте характер є усталеним в своєму консерватизмі також і об'єктивно, адже сутнісно визначений певним архетипом і генотипом. Але все ж таки в суспільно-політичному вимірі усталеність характеру, що народжує непереборне бажання постійно бути на політичному олімпі, є проявом його консерватизму і підставою для обґрунтування консервативної ІІІ.

Якщо аналізувати історичний досвід розвитку суспільства під політичним кутом зору, можна виділити, принаймні, три підстави для розробки такого типу ідеології. Це консервація: а) авторитарно-деспотичних тоталітарних політичних режимів; б) ізоляваності держави і суспільства від зовнішніх впливів; в) реваншистських настроїв у свідомості політичних діячів та політичних партій, які втратили владу, але вважають це протиприродним явищем, в основі якого суб'єктивні інтриги своїх опонентів.

Спробуємо коротко проаналізувати наведені підстави.

А. Оскільки будь-яка природна система об'єктивно тяжіє до усталеності,

логічно, що психологія народів, які ведуть визначений природними циклами ритм і спосіб життя, сформувалась як щось усталене, увічнене у віках. При цьому все протиприродне сприймалось як чуже, не природне, а чужорідне. Авторитет звичного, свого, народного мав всезагально-обов'язкову тотально-деспотичну силу впливу на кожного народного індивіда, який сприймав його як норму. Той, хто відхилявся від норми, піддавався остракізму – вигнанню з роду. Ті ж народи, які мали інші, хоча також авторитарні тоталітарно-деспотичні норми поведінки, сприймалися як чужі, небезпечні для власного існування, тому їх можна і потрібно було знищити, або ж перетворити у рабство і позбавити будь-яких політичних прав у разі їх підкорення.

Зрозуміло, що на тлі такої закам'янілої у своїх мотиваціях свідомості людської спільноти людина, яка відверто демонструвала силу близького їм по духу характеру, сприймалась як уособлення народної цілості, отже, мала природне право на владу над нею. На такій основі якраз і формується ПІ консерватизму, не схильна до різких змін у соціальній структурі суспільства, тим більше зміни форм правління. Народ вбачає у таких правителях свою родову сутність, до того ж героїчну: те, на що він здібний і здатний колективно, правитель здійснює один. Це викликає захоплення його силою і виправдовує власну покірливість. Тож закономірно, що в умовах моноетнічних землеробських народів (а це фактично народи, оскільки поліси – лише вкраплення в загальний соціум, який йому демонструє силу правителів-героїв: ті підкорили іногородців і перетворили їх в рабів, «говірливе знаряддя праці» й розваги для вільних людей) об'єктивно й органічно склались монархічні політичні режими як носії авторитаризму, тоталітаризму, деспотичної тиранії. Подібні паралелі можна провести і з СРСР.

Проблеми, перед якими вже понад 15 років стоїть Україна, значною мірою зумовлені еклектичною свідомістю як народу, так і його провідників, яка складалась понад тисячоліття. Причин цьому достатньо, але головна, з огляду на даний контекст, полягає, на нашу думку, у відсутності почуття самоідентичності, яке дає будь-якому народу держава як громадянський

суспільно-політичний інститут. В.Липинський, аналізуючи драматизм нашої історії доби УНР, зазначав: «Орієнтацією серед політиків на Україні називається спосіб знайти собі поза межами України союзника, запевнити його в своїй безмежній відданості і, одержавши в такий спосіб його ласкаву допомогу, захопити з цією допомогою владу над своїми земляками» [111, 68]. Між тим: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо і ніхто не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» [111, 69].

Можна констатувати, що майже аналогічною є ситуація в сучасній Україні. Л.Кравчук як Президент з самого початку проголосив необхідність розбудови держави, але Президент Л.Кучма, замість поступового продовження цього процесу, заявив про те, що українська національна ідея не спрацювала, зрозумівши лише на 10 році керування країною, що «Україна не Росія». Це пояснює те, що значна частина народу ідентифікувала на виборах Президента у 2004 р. В.Ющенка як націоналіста і фашиста (?!), хоча він чітко проголошував необхідність будувати українську Україну, а не Україну для українців (етнічних, вірніше – етносоціокультурних). Зазначене свідчить про те, що, на превеликий жаль, українська політична еліта не має в своїй свідомості ідеології здорового консерватизму. Хоча соціальна й політична філософія пропонує громадськості, в першу чергу інтелектуальній еліті, глибокі історико-аналітичні дослідження. Серед них праця «Українська державність у ХХ столітті» [199], твори Д.Донцова [60; 61; 62], В.Жаботинського [66], Ю.Липи [110], І.Лисяка-Рудницького [112], М.Шлемкевича [223] та багатьох інших. Всі вони змістовно віднесені до розробки ідеології національної держави.

Б. Консерватизм III є об'єктивним в тому разі, коли держава свідомо ізолює себе від інших народів, суспільств, держав. Завдяки цьому якраз і створюється так званий національний характер як основа політичної єдності народу, основа державності. Звичайно, ізоляція не може тривати надто довго в часовому вимірі, інакше III консерватизму здатна, і це підтверджує досвід Європи ХХ ст., трансформуватись в ідеологію нацистську, фашистську. Проте

талант ідеологів якраз і має проявитись у тому, щоб, зберігши субстанційно первинне, визначальне, основне, запобігти прояву негативних моментів, які завжди породжує ізоляціонізм, тим паче як фактор свідомої партійно-державної ідеології. Як вже зазначалось вище, Н.Макіавеллі позитивно оцінив дух німецького народу. Але через декілька століть Маркс, який, як відомо, стояв на космополітичних ідеологічних засадах, властивих, проте, особам єврейської національності, досить консервативної в своїй вірі в богообраність, відзначав кретинізм німців як наслідок тривалої, очевидно, надмірної ізольованості від історії загальноєвропейських народів. Це стало причиною їх відсталості, якої, на його думку, потрібно соромитись. «Правда, в Німеччині не відчувають ще навіть сорому; навпаки, ці жалюгідні люди все ще патріоти. ... Комедія, яку розігрує над нами деспотизм, ... небезпечна ... Держава – надто серйозна річ, щоб можна було перетворити її в якусь арлекініаду» [127, 372]. Йдеться про недолугість політичних реформ тодішнього пруського монарха Фрідріха-Вільгельма IV. З одного боку, така оцінка досить суб'єктивна, з іншого, є момент, який, безумовно, потрібно враховувати розробникам різних типів П, особливо консервативної. Говорячи про необхідність перемін, Маркс застерігав: «Це вірно – старий світ належить філістеру. Але не варто відноситись до філістера як до пугала, від якого з острахом відвертаються. Навпроти, ми повинні уважно до нього приглянутись. Варто вивчити цього господаря світу» [127, 372].

Якщо ж брати позицію іншого видатного німця, безумовного патріота, Гегеля, то він силу німецького духу пов'язував не тільки і не стільки з ізоляцією від інших народів, скільки з тим, що дух централізму, дух єдності німців, дух політичної уніфікації не переміг духу федерально-земельної специфічності, завдяки чому цей дух став історичним – третім, на його думку, після іудейського та греко-римського модусом об'єктивного духу історії. Тобто, вони – німці, об'єднані своєю земельно-історичною різноманітністю, маючи яку вони дали світу «універсальний образ світового духу». Ось чому «кожен народ зобов'язаний пройти всі визначені для нього ступені світової

культури, перш ніж він втрутиться в хід історії; а принцип, що піднімає його до універсального панування, виникає лише мірою того, як його власний принцип розповсюджується на інший, позбавлений опори, світ» [42, 132]. А це принцип єдності різноманітного. Тому, до речі, закономірно, що саме така якість німецького духу стала опорою для того, щоб вважати його філософським духом, духом науки, адже мислення і є здатність об'єднувати різноманітне. Саме так була створена діалектика як системно-цілісне знання про саморозвиток світового об'єктивного духу, який, проте, знайшов у ній своє завершення. Звідси закритість систем Гегеля і Маркса.

Але слід відзначити, що закритість проявляється не стільки через авторство систем, скільки через те, що їх перетворюють на закриті ПІ люди з партійним баченням, обмеженим специфічними особливостями власної свідомості і характеру. Позицію Маркса щодо «марксистів» ми вже наводили. Аналогічною вона була у Гегеля. У праці «Конституція Німеччини» він зазначав: «У тих випадках, коли суспільна природа людей не знаходить свого вираження і вимушена шукати вихід в особливостях, вона настільки викривляється, що спрямовує всю свою силу на відокремлення від інших, і в утвердженні своєї особистості (особливості) доходить до безумства; а безумство і є ніщо інше, як повна відосібненість індивідуума від свого роду» [42, 176].

Тут містяться такі глибокі думки щодо єдності усталено-традиційного, сформованого як відокремлена самість, і загального як суспільного, що їх потрібно виділити для кращого «розуміння». Для ПІ це надзавдання.

1. Безумство – відділяти особливе, індивідуальне від загального, адже воно є породженням останнього. Тому узагальнення від індивідуального, яке домінує в практичній політології і яким послуговуються ПП, не піднімаються до рівня ПІ. **2.** Безумство – відділяти цілий народ як особливий модус людства загалом і розробляти на цій основі ППІ. Тоді вона стає шкідливою і для цього народу, і для людства. Нащадки Гегеля цього не зрозуміли, тому перетворили дух німецького народу на політику нацизму. Але згодом, переосмисливши, і ставши на шлях пізнання, досить швидко, а за мірками історії – революційно,

піднялись на цивілізований рівень розвитку, ставши для всіх європейських народів зразком єдності національного і загальнолюдського.

В. Кожна людина від природи схильна до панування над іншими, хоча б і засобами уяви та уявлення, як це має місце в міфологічній свідомості, проходження через понятійно-категоріальний простір якої не оминає жоден індивід. Тим більше це властиве усім, хто мав будь-яку владу, особливо політичну. Відомий афоризм: «Влада розбещує. Абсолютна влада розбещує абсолютно» має, таким чином, статус стійкого мотиваційно-спонукального закону поведінки, протидіяти якому, очевидно, протиприродно для зазначеної категорії людей. Звідси нестримне бажання повернутись до владного олімпу, а, перебуваючи на ньому, встигнути закріпити таке бажання законодавчо.

Прикладів з історії політичного життя різних країн і народів безліч. Тому доводити подібну аксіому консерватизму немає потреби. Інша справа, що ПП зобов'язана нагадувати і переконати ППП в тому, що час незворотний, що двічі в одну ріку життя не можна увійти, що друге повернення частіше за все обертається фарсом. Найскладніше ситуація складається у суспільствах, де тривалий час домінував монархічний авторитарно-тоталітарний державний устрій, на чолі з однією ПП, у якої законсервувалась традиція правити.

Якщо взяти демократично-республіканські суспільства, то в них це непереборне бажання викорінене також традицією. Але якісно іншою, а саме: законодавство є тривалим і незмінним щодо будь-яких винятків для політичних діячів, навіть найвидатніших, займати найвищі державні посади, як і партійні, більше заздалегідь визначеного терміну. Якщо ж проаналізувати хоча й коротку, але достатню для певних висновків, історію української незалежності, то помітимо протилежне.

До сучасних українських ПП, які стоять на засадах консервативної ідеології, не приховуючи цього в самих назвах, належать декілька партій. Причому, фактично всі вони в якості підвалин для обґрунтування власної ПП обрали національні чинники. Підстави для цього існують, хоча підтримки в суспільстві, особливо в другій половині української незалежності, вони не

знайшли. Причому, це стосується як партій, які відстоюють українську соціокультурну й етнополітичну ідентичність, так і російську, вірніше, російськомовну, або ж східнослов'янську (ПСПУ, ЗУБР, «Руський блок» й ін).

Отже, українське суспільство має недостатньо розвинені ідеологічні консервативні доміанти, щоб ця ПП визначала на даному етапі його розвиток. Ізолюваність держави в сучасних умовах глобалізації неможлива й шкідлива для неї, навіть на короткий час для відродження та закріплення певних традицій, за якими сучасний український народ міг би себе ідентифікувати. Наслідки такої ізоляції відомі як із світової, так і вітчизняної радянської історії, хоча деякі прошарки і ПП все ще сумують за радянськими традиціями, ідеологією і практикою, які, до речі, й деформували народну свідомість, те особливе, що властиве окремим народам. Крім того, тривале перебування України під владою інших держав та імперій, примусове переселення народів в радянські часи має наслідком еkleктичний характер національної культури та багатонаціональну країну. Об'єднати консервативною ПП таке суспільство, як до речі, й будь-якою іншою складно, навіть при наявності харизматичного лідера, який би розумів як психологію людей, так і сутність держави. Проте, враховуючи перманентну політичну нестабільність в країні, підвищений рівень конфліктності в останні роки, нівелювання закону як форми оборони спокійно-врівноваженого способу життя як суспільно-політичного, а тому й недбале ставлення до держави, сприйняття людини як засобу (виборця) для досягнення мети (влади), а не самої мети надає перспективності цій ПП.

3.3. Ідеологія національно-демократичних політичних партій та їх комуністична альтернатива

ПП національно-демократичного спрямування виникли в Європі також в добу Нової історії, коли на зміну статусу людини і народів як вірогідних монархів певних країн почав утверджуватися їх громадянсько-правовий

статус. Для здійснення таких змін потрібно було поєднання суб'єктності на рівні окремого індивіда та певної спільноти, яка б проявляла себе як колективний суб'єкт органічно, цілісно, злагоджено природним чином, а не штучно за допомогою якихось гасел і закликів. Виявилось, що історична необхідність створила такого суб'єкта, здатного до цілеспрямованих спільних дій, до сприйняття гасел, які відображали його внутрішню сутність, оскільки не були наслідком абстрагування від безпосередніх життєвих потреб кожного, хто належав до нього незалежно від багатьох відмінностей, які їх розділяли. Таким суб'єктом став народ, об'єднаний не в якості вірогідних, а в якості носія спільних прагнень до свободи, рівності та братерства.

Паралельно з такою об'єктивною появою в історії людства народу як «суб'єкта в собі», відбувались духовні процеси, суб'єктами яких були видатні філософи, теологи, вчені, суб'єктивний інтерес яких спрямовувався на усвідомлення внутрішніх процесів у понятійно-категоріальній формі різноманітних вчень і теорій. Всіх їх об'єднувало прагнення дати визначення змісту тих ідей, якими була просякнута індивідуальна свідомість, яка без будь-якого абстрагування зі всією очевидністю виявляла себе як об'єктивний дух народу. Йдеться про ідеї свободи, рівності, братерства як певні ідеали, але вже не ідоли, які активізували поведінку людей в суспільстві настільки, що створили народ як суб'єкт власне політичного життя.

Відзначені тенденції призвели до того, що, з одного боку, народ почав вивчати соціально-філософські й політико-правові аспекти не тільки повсякденного, але й історичного життя, з іншого, філософія відійшла від суто гносеологічної проблематики, спрямувавши свою увагу на дослідження за допомогою засобів методології пізнання світу саме цього життя як світ універсального духу народної свідомості. Так, у фундаментальній праці Дж.Локка, «Два трактати про правління» серед головних понять – народ і свобода, де народ - суб'єкт верховної влади, верховний суддя: «Хто буде суддею і вирішить, чи діє государ або законодавчий орган всупереч виявленій йому довірі?» ... я відповім: народ буде суддею; бо кому ж іще бути суддею і

визначати, чи правильно чинить його довірена особа або вповноважений, і чи діє він відповідно до виявленої йому довіри, як не тому, хто уповноважив цю особу і хто зобов'язаний, оскільки він її уповноважив, як і раніше володіти владою відкликати її, якщо вона не виправдала довіри? Якщо це розумно у випадках, що стосуються приватних осіб, то чому має бути інакше у випадках найбільшої важливості, коли мова йде про благо мільйонів і коли також і зло, якщо йому не перешкоджати, незрівнянно більше, а відновлення вкрай тяжке, коштовне й небезпечне?» [115, 403-404].

Зазначимо також, що Дж.Локк веде мову про те, що у всіх випадках, коли є кризові моменти в діях органів представницької влади, завжди «найбільш придатним третейським суддею повинен бути народ у цілому» [115, 404]. Передавши владу представницьким органам, народ не втрачає права на те, щоб у разі необхідності повернути її собі, включно із законодавчою. Якщо виконавча влада втрачає довіру «вся влада повертається до суспільства, і народ має право діяти в якості верховної влади та продовжувати бути законодавчим органом, або створити нову форму законодавчої влади, або, зберігаючи стару форму, передати цю владу в нові руки, як вважатиме за краще» [115, 405].

Подані думки дають право стверджувати, що в них відображена суть національно, або народно-демократичної ПП. Адже вона прагне: допомогти кожній людині усвідомити, що, ставши на шлях самопізнання, вона неодмінно прийде до самоствердження себе в якості політичної істоти. Таким чином слова про те, що вона, як і народ в цілому, є сувереном, піднімуться на принципово інший змістовний щабель – понятійно-категоріальний, духовно-практичний, громадянсько-правовий, отже – політичний.

Ми вже підкреслювали ту обставину, що має сенс досліджувати обрану тему у контексті співставлення з суспільною ситуацією, яка мала місце у Європі в добу Нового часу та Нової історії. Але, звичайно, з урахуванням специфічних особливостей українського суспільства – історичних, ментальних, соціокультурні, економічні, політичні тощо. Це обумовлено тим,

що об'єктивні процеси періоду Відродження, Гуманізму, Реформації та Просвітництва – нами як цілісним суспільством, як «Українським народом – громадянами всіх національностей», не пройдений в його духовно і душевно осмисленому й пережитому вигляді. Тому в нас домінує «духовно-інтелектуальне багатство», але суттєво відстає «моральна чистота». В першу чергу це стосується політичної і державної еліти, в способі життя якої вся інша спільнота бажає бачити втілення змісту тієї ІІІ загалом, ІІІІ зокрема, яку вона проголошує як слова.

Потрібно відзначити, що література, в якій висловлюються проблеми етнополітики як в загальнолюдському, так і власне українському суспільно-історичному контексті, досить обширна. Це праці І.Варзара [26], М.Вівчарика [175; 176], В.Ігнатова [74], М.Кармазіної [78], О.Картунова [80; 175; 176; 177], В.Кафарського [83; 84], П.Кононенка [89], І.Кресіної [100; 101; 143; 144; 175; 176], С.Ленкавського [109], М.Обушного [148], І.Оніщенко [149], В.Панібудьласка [143; 144], Ю.Римаренка [175; 176; 177], Ф.Турченка [198], Л.Шкляра [220; 221], а також Р.Брюбейкера [25], Е.Гелнера [46] та ін. Але, оскільки ми не досліджуємо виключно національно-демократичну ІІІ, як і комуністичну, нашою метою в цьому підрозділі буде спроба показати всю складність національно-політичного і національно-культурного процесу самоідентифікації українського народу в історично-ретроспективному, сучасному та майбутньому соціально-духовному та соціально-політичному вимірі. Ця проблема властива всім народам, які «відстали» від провідної, тому найпотужнішої, тенденції суспільного розвитку, яка готувалась майже 2-х тисячолітнім розвитком спочатку античної, а потім і середньовічної філософії, щоб максимально проявити себе в Новій історії та Новому часі – історії людини-громадянина і часі народів як суб'єктів республіканських форм політичного устрою. Складність і теоретичних досліджень, і тим більше їх практичних втілень пояснюється тим, що науковий підхід плідний там, де об'єкт еволюційним шляхом досягнув своїх класичних форм, а не там, де всі форми еkleктично перемішані, конвертовані, переплутані, незрілі, навіть

мутовані. Тому апеляція до європейського досвіду виправдана, проте не може дати повної відповіді і, відповідно, ради цим народам, що підвищує відповідальність їх політичних провідників. Відповіді потрібно шукати в духовних надбаннях дослідників цих проблем, як минулих часів, так і сучасників, яких ПП залучили як професійних партійних діячів.

При цьому, щоб здійснити розрив «слова і діла», ідеології та практичної політики потрібно виходити з визначення змісту поняття *народ* в його чіткій структурованості за мотиваційними ознаками. Спробуємо розкрити змістовну сутність «народу», порівнявши при цьому енциклопедичні визначення радянського періоду та періоду вже незалежної України з тим, яке наводить Е.Сміт у книзі «Національна ідентичність» [188]. Зауважимо, що досвід Англії, в якій національно-демократична ідеологія впроваджувалась еволюційно, збігається з народним українським духом, також не схильним до революційних суспільно-політичних потрясінь.

«Философский энциклопедический словарь» наводить таке визначення: «*Народ*, 1) у широкому сенсі все населення певної країни; 2) термін, що вживається для позначення різних форм етнічних спільностей (плем'я, народність, нація). В процесі розвитку соціалістичного суспільства в СРСР склалась нова історична спільність – радянський народ; 3) в історичному матеріалізмі народ, народні маси – соціальна спільність, яка включає на різних етапах історії ті верстви і класи, які за своїм об'єктивним положенням здатні брати участь у вирішенні завдань прогресивного розвитку суспільства; творець історії, провідна сила корінних, суспільних перетворень. Народ – справжній суб'єкт історії ... Місце і роль народу в історії вперше розкрив марксизм-ленінізм. В антагоністичних формаціях до складу народу не входять панівні експлуататорські групи, які ведуть антинародну реакційну політику. Тільки з ліквідацією експлуататорських класів при соціалізмі поняття «народ» охоплює всі соціальні групи суспільства» [204, 395]. Фактично немає визначення «народу» і в «Політичному енциклопедичному словнику», в якому лише зазначається, що «соціально-політичний зміст терміна народ не є

сталим, характер народу, його класова структура змінюються залежно від якісних ознак історичного періоду» [162, 212].

Таке визначення нічого не визначає – в ньому немає ознак, за якими можна народну спільноту віднести до народу як якісного утворення. Тому й з і не дивно, що радянський народ, як виявилось, не став історичним, бо не був суб'єктом створення соціалістичного суспільства. Як, до речі, ним не стала і КПРС, ідеологія якої виявилась антинародною, оскільки, крім власної суб'єктності, фактично ж суб'єктивістської зарозумілості, розраховувала на робітничий клас як на провідну силу суспільно-історичного прогресу. Рецидиви такого підходу маємо і в політичних доктринах сучасної КПУ – її лідери визнають в якості народу лише, як вони висловлюються, знедолену частину соціуму. Маючи таку позицію, може виявитись, що мірою того, як буде створюватись і зростати кількісно середній клас, як і більш багатий, їм ні до кого буде звертатись – адже народу в їхньому розумінні стає все менше.

Звичайно, поряд з наведеним визначенням існувало в радянській соціальній філософії визначення історичних форм спільності людей, таких як плем'я, народність і нація. Народ пропустили. Рисами ж наведених були ознаки спільної психології, культури, мови, території, кровної спорідненості, економічного життя.

На тлі наведених визначень суттєво вирізняється своєю змістовною історичною конкретністю визначення Е.Сміта. «Можна назвати шість головних атрибутів етнічної спільноти (або, вдавшись до французького терміна, *ethnie*): 1. групова власна назва; 2. міф про спільних предків; 3. спільна історична пам'ять; 4. один або більше диференційних елементів спільної культури; 5. зв'язок з конкретним «рідним краєм»; 6. чуття солідарності у значної частини населення. Що більшою мірою даному населенню властиві ці атрибути (і що більше цих атрибутів властиві тому населенню), то ближче воно підступає до ідеального типу етнічної спільноти, або *ethnie*. Де є такий комплекс елементів, перед нами вочевидь постає спільнота з історичною культурою і чуттям спільної ідентичності» [188, 30].

Причому автор зазначає два суттєвих моменти: 1. Етнічна спільнота, або народ, є історико-культурною спільнотою; 2. Головним атрибутом є «міф про спільних предків» [188, 31].

Враховуючи, що атрибут означає суттєву й невід'ємну ознаку об'єкта, у даному визначенні всі вони, отже, мають суттєве значення. Саме тому на них орієнтуються в своїх ПІ національно-демократичні ПП. Оскільки партія, як свідомий суб'єкт суспільно-політичного життя, відчуває свою органічну внутрішню причетність до певної незаперечної історико-культурної спільноти, вона намагається долучити до своїх лав всіх прихильників, хто номінує себе в якості тотожного з нею народу. Проте, це не означає автоматичний успіх, надто ж в умовах пострадянського існування України та українського народу в його етносоціокультурному статусі. Причини цього в тій ПІ, яка протягом існування СРСР безроздільно і безальтернативно панувала в усіх сферах суспільного життя, особливо ж у політичній.

Проаналізуємо тепер атрибутивні ознаки народу з метою визначення причин через які національно-демократична ПІ та партії, що їх сповідують, не мають належної підтримки в незалежній Україні, в якій українське не належить громадянам такою мірою, яка б дозволяла їй бути сучасною національною державою європейського зразка.

1. *Групова власна назва.* На початок створення СРСР її мали понад двісті народностей та етнічних груп. Але через 50 років КПРС урочисто повідомила їм про те, що вони вже є радянським народом як новою історичною ідейно-політичною спільністю. Проте вона не «згуртувала навіки», як співалось у гімні, хоча цілеспрямовані ідеологічні зусилля докладались неймовірні. Причина цього, очевидно, в тому, що потужність об'єктивно-історичного народного духу не може не переважати духу класової солідарності, який, до того ж, був фактично духом всього лише партійним. А якщо брати саму партію, то, можливо, лише її ідеологічної частини, яка, як відомо, не мала у своїй більшості класового походження, бо рекрутувалась, як правило, з інтелігенції. На користь переваг народного духу над ППІ і той факт, що попри

відсутність у груповій власній назві всієї держави назв народів, які її склали, він став чи не найголовнішим чинником її розпаду. А чинники політичні – радянські соціалістичні республіки – не спрацювали – фактично жодна з пострадянських країн не проголошує у своїх політичних деклараціях тієї мети, до якої всі вони, але насамперед їх лідери, йшли в попередній період, коли належали до найвищого союзного та республіканського партійно-державного керівництва. Навпаки, деякі з них своїми указами заборонили діяльність компартій, в тому числі Росія, Україна, Узбекистан та інші.

Відзначений факт не є таким, що має відношення тільки до колишнього СРСР. Навпаки, він властивий всім державам, народи яких не мають можливості ідентифікувати себе саме з власною народною, а не тільки державно-політичною назвою. Так розпались Югославія, в якій політика Союзу комуністів хоча й була досить ліберальною, розпад супроводжувався війнами і навіть геноцидом і етноцидом. Не допомогло й те, що визнавалось її слов'янство. Досить мирно, шляхом «оксамитової революції», розійшлися Чехія і Словаччина, народи яких мали власну назву у спільній державі, але й тут народний дух переважив деформовану ПП. Значні проблеми має Іспанія з країною басків і каталонців; Канада з франкомовною провінцією Квебек. Проте, це закономірно, адже кожен народ, який повною мірою містить у своїй свідомості всі атрибути, які визначають його самоідентичність, не може змиритись із тим, що наявна форма політичного устрою держави не дозволяє йому зробити це на рівні міжнародному. Якщо брати Україну, то однією з причин її певної ізоляції є те, що її мало хто, попри членство в ООН з 1945 р., зі світових держав знав саме як Україну, хоча має власну групову назву. І навпаки, партійне керівництво СРСР ніяким чином не заперечувало проти ідентифікації країни з радянською (політичний момент був важливим) Росією. Тому досить часто Україну ототожнюють з Росією. Звідси й певні труднощі, іноді суттєві, у відносинах між ПП як в Україні, особливо між КПУ та НРУ, УНП, з приводу того, що таке націоналізм, так і між Україною і Росією як державами. Звідси й важливість і актуальність об'єктивного аналізу того, яким

чином ПП, що обстоюють у своїх ідеологічних засадах необхідність відродження народного духу на етносоціокультурній основі, здатні це зробити без того, щоб не спровокувати в суспільстві ксенофобію. Як і аналізу ППІ їх опонентів, які, бажаючи говорити про «народ України», а не «Український народ», фактично ігнорують народне начало саме в етнічних українців.

2. *Міф про спільних предків.* Аналізуючи цей атрибут потрібно відзначити декілька моментів. 1. Міфологія не визнавалась як серйозний чинник впливу на будь-які суспільні проблеми, оскільки не відповідала жодному з критеріїв науковості як у природознавстві, так і суспільнознавстві, яке ґрунтувалось на марксистсько-ленінській філософії як науковому світогляду. 2. Міфи допускались певною мірою в систему освіти й сферу мистецтва, але не як народотворчий чинник, форма загальнонародної психології, прояв специфіки художньо-естетичного способу сприйняття дійсності кожним народом, героїзація народного духу, констатація незаперечного факту об'єктивної наявності народної душі. 3. Але розроблявся й насаджувався політичний за своєю спрямованістю міф про Київську Русь як спільну «колиску» трьох братніх народів, хоча на час її існування таких форм спільності не існувало навіть у Європі. Як і назв цих народів.

Заперечуючи міфологію загалом як антинауковий світогляд, радянська компартійна історична наука фактично була просякнута суцільними ідеологемами в статусі міфологем. Щоб мати підстави для такого твердження, наведемо визначення міфу, дане видатним філософом і культурологом О.Лосєвим. «Міф є слово про особистість, слово, приналежне особистості, яке виражає та виявляє особистість. Міф є таке слово, яке належить саме цій особистості, спеціально для неї, невід'ємне від неї. Якщо особистість є дійсно особистість, вона не може бути зведеною до чогось іншого, вона – абсолютний самородок, оригінал. Не було й не буде ніколи іншої точно такої ж особистості. Це означає, що і специфічне слово її також абсолютно оригінальне, неповторне, незрівняне ні з чим і не зведене ні до чого. Воно є власне слово особистості і власне слово про особистість. Воно є ім'я. ... Ім'я

особистості і є те, що ми, власне кажучи, маємо в міфіві. Ім'я є те, що виражене в особистості, що виявлено в ній, те, чим вона явлена собі й усьому іншому. Отже, міф є ім'я. ... Ми будемо праві, якщо назвемо його магічним іменем. ... міф є розгорнуте магічне ім'я» [118, 579].

Маємо ситуацію, коли, попри офіційне, начебто наукове, заперечення значення міфології, компартійна ПП міфологізувала всю історію, в тому числі царського періоду, подаючи її як історію особистостей, причому російського етнокультурного походження. Що можна інтерпретувати таким чином. З одного боку, лукавство й лицемірство відносно визнання нібито народу, народних мас як суб'єктів історії, з іншого, подання її як «галереї лиць», на російській історико-культурній основі. При чому, будь-який іноходець, який зробив славу Російській імперії чи СРСР, з часом подавався як російський діяч. А це і є обхідне визнання суб'єктності народу, але не на класовій основі. Отже героїзм представників усіх народів Росії та СРСР подавався в моноетнічному шовіністичному вигляді: російський патріотизм, але особливо неприйнятний український націоналізм, який має чомусь буржуазний характер. Наслідком маємо відірваність сучасної української дійсності від тієї історії України і тих історичних осіб, які її творили понад тисячоліття, а прояв подолання цієї відірваності сприймається переважно, можливо за інерцією радянського свідомості, як неприйнятний націоналізм

На це потрібно звертати більш серйозну увагу, розглядаючи та вирішуючи проблему становлення ПП в умовах молоді української державності. Включно до філософського розуміння міфу. Адже будь-який народ увічнюється через імена своїх достойників. Поняття й категорії науки, філософії персоніфікуються не в особистостях смертних фізичних осіб, а у вічності народів: перші суб'єкти власного життя, власної біографії, другі – історичного часу. Тому «міф є розгорнуте магічне ім'я» народу, а не штучна героїзація емпіричних особистостей, будь-то Ленін чи Петлюра. До того ж міф про трьох богатирів єднає українців, білорусів і росіян більше, ніж суперечки про більшу чи меншу геніальність історичних осіб в історії цих народів,

наприклад, О.Пушкіна і Т.Шевченка.

Міфологія важлива в політико-ідеологічному сенсі ще й тому, що, крім героїзації власної назви (власного імені) народу, вона розгортає історію народу в іменах засобами мови. Mythos із грецької якраз і означає розповідь, переказ, тобто слово, мова загалом, засобами якої відбувається спілкування між людьми зі *спільною* долею, створюється народ як суб'єкт своєї рідної і водночас своєї історії, створюється су-спільство. Тому будь-яка мовна асиміляція означає, з одного боку, фактичне духовно-культурне знищення історичного народного духу і перетворення його в населення, яке є всього лише суб'єктом споживання, з іншого, обездуховнення народу-асимілятора, оскільки він демонструє цим нерозуміння самої сутності мови як єдиного засобу збереження історико-культурної спадщини всіх народів. Як і того, що духовне багатство досягається багатомовністю, адже лексичний склад будь-якої мови оновлюється засобами запозичень. Як і нерозуміння того, що мова – голос народної душі.

У контексті завдань дисертаційного дослідження є сенс навести глибокі думки В.Леніна про національну політику в СРСР. Занепокоєний тим, що без його відома та участі створювався цей союз, він писав, ще перш, ніж створити його, оскільки «вся ця задумка «автономізації» була в корені невірна і несвоєчасна» [106, 15], потрібно відповідною партійно-ідеологічною та організаційною роботою зняти недовіру іногородців до «істинно російської людини, великороса-шовініста, по суті, падлюгу й гвалтівника, яким є типовий російський бюрократ», потрібно прийняти «з достатньою турботливістю заходи, щоб дійсно захистити іногородців від істинно російського держиморди» [106, 16]. Характеризуючи суть інтернаціоналізму, він заповідав розрізняти його «з боку нації-гнобителя або так званої «великої» нації (хоча великої тільки своїми насильствами, великої так, як великий держиморда) повинен полягати не лише в дотриманні формальної рівності нації, але і в такій нерівності, яка б компенсувала з боку гнобительної нації, нації великої, ту нерівність, яка складається фактично в житті» [106, 18].

На жаль, ці справді інтернаціональні ідеї не стали основою практичної політико-ідеологічної діяльності ні ВКП(б), Політбюро якого приховало і від партійців, і від народів рекомендації свого, як вони вважали, але лише на словах, вождя. Вони були опубліковані лише у 1957 році, але вже КПРС також зігнувала їх зміст. І даремно. Адже в цій статті В.Ленін радив створити «союз соціалістичних республік» (як бачимо, він не вважав його назвою держави, бо писав з прописної літери) «тільки у відношенні військовому й дипломатичному, а у всіх інших відношеннях відновити повну самостійність окремих наркоматів» [106, 20]. Тобто, пропонувався союз незалежних держав (СНД!), керівництво яких з позицій ППІ духовно споріднене, але з позицій національно-культурної ідентичності своєрідне. Якщо б історія розвивалась саме так, а вона може так розвиватись, (коли за справу беруться люди, свідомість яких перебуває в тих визначеннях-значеннях, які наведені у 2.2), світ міг би побачити прообраз нинішнього Європейського Союзу народів як суб'єктів етносоціокультурного та політичного розвитку.

3. *Спільна історична пам'ять.* Фактично пам'ять усіх радянських людей збагачувалась не духовними багатствами, виробленими народами СРСР за час свого існування, а запам'ятовуванням історії Росії та КПРС. Вкраплення з історії народів-братів були мінімальні, до того ж тільки в контексті зв'язків зі старшим (?) братнім російським народом. Навіть не стільки з ним, скільки з правителями, які нібито піклувались про всебічний розвиток національних культур. Останнім дозволялось мати лише національну форму, а зміст мав бути радянсько-компартійним і соціалістичним.

Роль історичної пам'яті для становлення певної спільноти як духовно-культурної суб'єктної творчої одиниці в тому, що сучасники надихаються духом попередніх поколінь, який і є тим, що в релігійному світогляді називають Святим Духом, є духовним фундаментом для розвитку наступних поколінь. Якщо цей процес проходить свідомо, у кожного народу, суспільства з'являється можливість прискорити розвиток наявної дійсності взявши урок в історії, адже мудрі люди й народи не вчаться на власних помилках.

Потрібно відмітити, що В.Ленін не закликав до утвердження принципу тотальної пролетарської культури. Проте КПРС переконувала всіх радянських людей і всі народи, які його складали, в тому, що всі ми «родом с Октябрю», а також у тому, що «земля починається с Кремля». Наслідки безпам'ятства з особливою силою позначаються на пострадянській ментальності українців – їх обізнаність відносно властивої їм історичної пам'яті вкрай незадовільна. Звичайно, це має свої причини – адже курс історії України, по-перше, викладається лише декілька десятиліть, а в суто українському контексті лише дещо більше одного десятиліття; по-друге, відсутні уніфіковані підручники для всіх регіонів України, тому домінує регіональне висвітлення історії, яке вже далось взнаки; по-третє, більшість викладачів із навчальних дисциплін історико-культурного спрямування отримували освіту в радянський період, а ідеологічні стереотипи змінити дуже складно; по-четверте, лише з 1993 року історія України отримала науковий статус, тобто з'явилась можливість мати кандидатів і докторів наук з вітчизняної історії (серед науковців-істориків понад 90% у свій час спеціалізувались на дослідженні історії КПРС, до того ж у вузько-регіональній проблематиці); по-п'яте, 90,32% громадян УРСР підтримали на референдумі 1-го грудня 1991р. державну незалежність України, але домінувала в той час не національно-демократична, а економічна складова мотиваційної свідомості; по-шосте, значна частина ЗМІ замість того, щоб працювати на об'єднання народу засобами інформування про його історію та духовні надбання, більше опікується сучасною проблематикою, яка є конфліктною, провокуючою і дезінтеграційною, переймаючись тільки своїм рейтингом; по-сьоме, існують ПП, які розробляють ідеології, згідно яких український народ або не має власної історії, або ж вона існує лише як частина загальноросійської історії, або ж він взагалі не здатний на самостійне історико-культурне й державно-політичне існування. Причому, такі ПП дозволені Мінюстом, а тому легально інформують суспільство про його історичне небуття й відсутність перспектив на майбуття.

Таким чином, історична пам'ять українського народу, як і інших народів

колишнього СРСР окрім російського, дуже деформована, тому виправити її за певних умов тільки час. Ті розробки і дослідження, які проводяться науковцями в цьому напрямку, не мають масового поширення, тому не можуть суттєво впливати на свідомість народу, а з іншого, якщо і поширюються, сприймаються знов таки як націоналізм в негативних формах.

4. *Диференційовані елементи спільної культури.* В умовах СРСР діяв принцип повної підпорядкованості індивідуального й особливого загальносуспільному. Тому ознаками диференційованості були принципи П, яку сповідувала КПРС. Це – класовість, партійність, народність. Але не та, яку витворила історія, а та, яку творила партія. Щодо ознак диференціації елементів спільної культури українців, то до них можна віднести, як це доводить І.Бичко, кордоцентризм, антеїзм і космізм [206, 229-230]. Але це швидше загальна риса, в основі якої сенсуалістичний міфопоетичний спосіб світосприймання та світопояснення. При диференціюванні за релігією, мовою, звичаями, інституціями виявляється досить суперечлива душевна й духовна структура спільної культури, яка, безумовно, позначається і на розробці П, і на побудові суспільства, об'єднаного у межах єдиної держави.

Так, прийнявши християнство вже понад 1000 років тому, не можна сказати, що воно об'єднало різноманітні земляцтва. Дух героїзму, що йде від язичництва, в основі якого міфологічні сюжети, супроводжував всю цю тисячолітню історію і продовжує визначати народну долю в героїко-драматичному контексті. Християнство фактично роз'єднує українські землі, тому що всі його течії досить потужно представлені в Україні. Більше того, в межах самого православ'я немає єдності. Тобто, маємо в якості диференційованого елемента культури релігійний плюралізм, більше схильний до взаємного поборювання, ніж до єдності. В цьому якраз і можна (потрібно) вбачати потужну міфопоетичну, але об'єктивну своєю історичністю, духовну складову народної свідомості, яка створила такий витвір соціальної спільноти, як козацтво. А разом із цим і дух земельно-князівського (гетьмансько-отаманського) поділу історичних етнічних

українських земель. Позитивний момент в тому, що історія народу досить цікава своєю різнобарвністю у всіх напрямках, які характеризують його соціокультурне життя. Негативний – не всі землі, як це має місце в духовній культурі німецького народу, впізнають і визнають свою історико-культурну спорідненість в якості власне української загальнонародної ідентичності. З особливою силою це проявилось у 2004р., коли певні політичні сили в якості своїх ідеологічних гасел взяли якраз досить слабку духовно-світоглядну єдність різних географічно-територіальних частин України.

Зазначимо, що ця різноманітність духовного життя склалась від самого народження української спільноти ще в якості народності. І. Огієнко (митрополит Іларіон), досліджуючи дохристиянські вірування українського народу, відзначив такі його визначальні властивості: слабкість державного життя, незгода, гостинність. «Дохристиянський наш світогляд культивував особисту волю, і тим відкидав можливість сильного проводу. Християнство несло покору своїм провідникам, але це власне мало прививалося серед нашого народу, а тому наше перше об'єднання легко розлетілося при першому сильнішому ударі, - в I-й половині XIII-го віку татари заволоділи Україною, і з того часу спинилося вироблення державницького світогляду в нас, бо татар змінили литовці, поляки, москвини, і стародавня воля, духовна прикмета українського народу, розкладалася на сваволю» [75, 343-344].

Досить легко помітити, що стародавня воля продовжує діяти як сваволя й до цього часу. Причому, особливо свавільною вона стає тоді, коли український народ отримує власну державність. Партії національно-демократичного спрямування ставлять своїм головним завданням розбудову сильної держави, але й самі діють не завжди розумно-вольовим чином. Президент В.Ющенко своїм лібералізмом досить швидко дав можливість проявитись свавілля місцевих регіональних керівників, які руйнують ту «вертикаль влади», яку будував Президент Л.Кучма. Ще більш прикметно: під час президентських виборів 1994 року багато місцевих керівників, призначених Л.Кравчуком, публічно підтримували Л.Кучму.

Слабкість України як незалежної держави саме в тому і полягає, що, український народ, тяжіючи духовно до свободи волі, не вбачає в державі політичну інституцію, яка захищає його духовні й матеріальні прагнення. Це історична об'єктивна реальність, яку потрібно виправляти. Політики, які мають історичні знання, зобов'язані допомогти народові виробити цей державницький світогляд та умонастрій. Апелюючи до народу, потрібно розуміти, в якій саме якості він перебуває: народу-державотворця чи народонаселення. Як і те, що українському народу будь-який націоналізм, тим більше у формі ксенофобії, не властивий від його зародження. Йому не вистачає якраз етносоціокультурної спільної історичної пам'яті.

Потрібно повністю погодитись із твердженням Х.Арендт відносно сутності національної держави, в якій втілена відповідна національно-демократична П. Вона пише: «З усіх видів управління людьми та їх організації національна держава найменш пристосована до необмеженого зростання, оскільки справжня згода в її підмурівку не може ширитися невизначено. І лише зрідка, не без труднощів, її вдається домогтися від переможених народів. Жодна національна держава не може з чистим сумлінням навіть спробувати завоювати чужі народи, оскільки така чистота сумління зберігається лише за переконання нації-завойовника, що вона підпорядковує варварів вищому закону. Нація, однак, сприймає свої закони як породження особливої національної субстанції, що не має сили поза власним народом і межами його власної території» [7, 169-170]. Для українського народу (нації) це також властиво: адже, існуючи понад тисячоліття без власної держави, його «національна субстанція» все ж збереглася, хоча асиміляторів за цей час було вдосталь. І навпаки, імперським народам, вочевидь, не вистачає якраз вихідної народотворчої субстанції...

Інші диференційні елементи пов'язані з релігійним чинником, накладеним на територіально-географічний фактор історичного буття народу. Адже саме релігія народжує звичаї, традиції, систему культової обрядовості, створює спільну культуру, оскільки за своїм визначенням є способом зв'язку

минулого й сучасного, засобом освячення вихідного начала як незмінного у своїй визначальній значимості всього, що з нього вийшло. Звідси, якщо брати український народ, релігійний, але швидше язичницький, міфо-поетичний, аніж християнсько-православний, консерватизм його вдачі, схильність до традиційного способу життя, недовіра до всього того, що створюється з порушенням норм звичаєвого права. Саме тому ПП національно-демократичної орієнтації мають також релігійно-консервативне змістовне й формальне спрямування, не завжди адекватне тій об'єктивній ситуації, яка склалась в атеїстичному порадянщеному українському суспільстві. Так, лідер Української Народної партії Ю.Костенко перед виборами до ВР України навесні 2006 року публічно заявив про намір партії взяти не менше 10% голосів виборців, інакше, на його думку, ми живемо не в Україні. Реально партія взяла в межах двох відсотків, що більше кількості її членів, але завдання кожного партійця загітувати по 20 чоловік не виконано. Ще менше голосів набрала Українська народно-консервативна партія, хоча серед її лідерів академіки, професори. Але неуспіх був наперед визначений – українському народу, навіть у статусі народонаселення, історично не властива ксенофобія, як і етнокультурна згуртованість.

5. *Зв'язок із конкретним рідним краєм.* Із цим атрибутом також виникають проблеми. З одного боку, саме за часів СРСР до складу сурогатної держави увійшла найбільша кількість етнічних українських земель. З іншого, комуністична ПП не сприяла, як зазначалось, прояву, тим більше розвитку, народної форми патріотизму – він міг бути лише радянським і водночас інтернаціональним. Причому, й географічно, до чого закликала все мистецтво як найефективніший засіб ідеологічного впливу на свідомість. Якщо «широка страна моя родная», то і зв'язок із нею як «рідним» краєм досягався всіма можливими монокультурними й моноідеологічними засобами. Краєзнавство допускалось лише в межах РРФСР, а «Любіть Україну» В.Сосюри вважався неприпустимим проявом буржуазного націоналізму. Заохочувалась любов до безмежного «рідного» краю як країни з державними програмами переселення

населення під приводом чи то освоєння земель, чи необхідності промислових новобудов. Наслідки такої маргіналізації народної свідомості стали очевидними вже в останні десятиліття існування СРСР. Але це також проблема для незалежних пострадянських держав – кількість співвітчизників інших вітчизн у багатьох із них досить значна, отже, потребує свого політико-ідеологічного вивчення і практичного вирішення, до чого не всі ППІ готові.

Якщо брати найпотужнішу нині в Україні партію регіонів, то, закликаючи до федералізму, вона розуміє його в духовному сенсі лише як право на регіональний статус російської мови, а в економічному, який для неї є головним, як право залишити в себе прибутки від промислової чи сільськогосподарської діяльності і не дотувати інші регіони, оскільки вони для них не «рідні». І, навпаки, західні регіони з самого початку перебудови, а потім упродовж всього часу незалежності намагаються робити всілякі соціокультурні заходи по залученню мешканців інших регіонів, які вони іменують Великою Україною, як до своєї регіональної духовної спадщини, так і до загальноукраїнської. Проте загальнодержавної ПІ, яка б формувала почуття любові до України як рідної країни, немає. Парадоксально, але в умовах тяжкої історичної спадщини, коли загальноукраїнська пам'ять не є власне історичною в сенсі історії України, Конституція України у ст.15 проголошує: «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватись державною як обов'язкова»[91].

Ми якраз і визначали ПІ як різновид соціально-філософського вчення, маючи яке, ППІ, насамперед їх ідеологічні лідери, змогли б розробляти ППІ із визнання загального, суспільного як необхідно сутнісного об'єктивного принципу, якому мають підпорядковуватись всі часткові програмні партійні завдання. Без цього часткове буде демагогічно вимагати для себе статусу всезагального, тобто замість ПІ буде утверджуватись, що, фактично, відбувається у багатьох випадках у всіх сферах сучасного українського життя, суб'єктивний ідеалізм і волюнтаризм. Слід погодитись із думкою Тарана В.О.:

«Державну ідеологію ... можна розглядати як феномен народного духу, бо вона сприяє духовно-культурній ідентичності народу. В цьому феномені відображається соціально-культурна історія цілісного народу, що передбачає абсолютну відокремленість від духу частковості й корпоративності, духу партійної політики. Тобто державна ідеологія тут виступає змістом соціалізації сучасного та наступних поколінь і створює стійкий механізм збереження духовно-культурної і політичної цілісності народу» [194, 237]. Додамо, що державну ідеологію тільки й можна розглядати, потрібно розглядати як феномен явлення специфічного духу загальнолюдської історії. Ті народи, які не являють його людству, зникають з арени історії. І провина за це – на його провідниках. Адже вони, якщо брати Україну, будучи у своїй більшості виховані й освічені псевдоінтернаціональною ПП, не маючи історичної пам'яті та знань про історію власного (-их) народу (-ів), не сприяють виробленню такої ідеології, пропагуючи федералізм або сепаратизм.

6. *Чуття солідарності у значній частини населення.* Виходячи з аналізу попередніх атрибутів, можемо констатувати, що його бракувало як у радянські часи, так ще більшою мірою в сучасному українському суспільстві. Про те, що воно не було властиве радянському народові, свідчить та легкість, з якою він зрікся СРСР. Ностальгія за ним, як правило, характерна росіянам і російськомовному населенню інших республік. А це підкреслює об'єктивний статус народного духу, народної психології, народної мови як засобу суспільство- і державотворення, а не лише засобу буденного спілкування.

Отже, для здійснення ефективної державотворчої діяльності потрібно, щоб дві потужні П, якими є національно-демократична й комуністична, знайшли своє адекватне відображення в партійних програмах усіх ПП, насамперед у тих, лідери яких вважають себе своєрідним втіленням змісту цих ідеологій. Тобто, вони повинні й зобов'язані являти не себе і свої партії народу, а об'єктивний дух народу, сприймаючи який, він би відчував його в собі самому як свою власну внутрішню сутність. Народ, безумовно, мудрий, але мудрістю своїх мудреців і умінням розрізняти тих, хто говорить від розуму

народного, тому рідного йому духу, а хто від власного суб'єктивного духу, а також умінням судити про діяльність своїх провідників, в тому числі ПП, не за словами, а за справами. Слід також розуміти, що народ мудрий своєю духовною соборністю, а не церковною.

ПП національно-демократичного й комуністичного спрямування не є, таким чином, партійними. Тому ПП, які створюються на них, мають виходити з того, що вони органічно поєднують одні інших, не дозволяючи порушити єдність протилежностей як об'єктивну основу їх взаємодії і засіб прогресивно-гуманістичного розвитку окремих суспільств і людства загалом. Ніхто не може складати хулу на Святого Духа, адже це дух кожного народу, отже, дух усіх народів як загальнолюдська єдність протилежностей. Цього немає, але не тому, що це неможливо, а тому, що партійне керівництво у майже всіх ПП сучасної України ментально вийшло не лише з радянської системи освіти, але також із комсомольсько-компартійного вишколу. Взятє разом, воно породжує суб'єктивні підходи до попередньої соціокультурної дійсності, які й переносяться на сучасність. Одні не можуть вибачити національного приниження в умовах СРСР, тому не зобов'язують себе до об'єктивного вивчення історико-філософської суспільно-політичної духовної спадщини, віднесеної (всі класифікації умовні, довільні, суб'єктивні, допоміжні) до комуністичної ідеології. Інші, навпаки, не можуть змиритись із тим, що, будучи українцями, вони в радянський період проводили антиукраїнську компартійну політику, тому зі впертістю, властивою ще давнім південним слов'янам, продовжують «не зраджувати принципам».

У контексті ролі сучасної освіти у формуванні народної, національної свідомості у молоді слід зазначити, що викликає певний подив позиція авторів «підручника для вищої школи» «Політологія: наука про політику» [163], які в розділі «Політика та ідеологія» зовсім не розглядають національно-демократичну ідеологію в тому позитивному аспекті, як вона формувалась в добу Нової історії. Націоналізм визначається як протилежна народові ПП, який «веде до національної ворожнечі та відчуження», натомість «національна

самосвідомість шукає і знаходить шляхи зближення та співробітництва тому, що національна свідомість підноситься над індивідуальними та груповими інтересами, формується з потреб національного прогресу» [163, 361]. Позиція дещо плутана. З одного боку, має бути право на свободу висловлювання позицій, в тому числі політичних, але з іншого, така позиція містить в собі радянсько-комуністичний стереотип. Тим більше це насторожує, тому що, по-перше, йдеться про підручник для студентів, які вже не носії комуністичної ідеології як єдино вірної; по-друге, це «четверте виправлене та доповнене видання», де фактично ігнорується об'єктивна оцінка національно-демократичної ідеології; по-третє, у виданні 2002р. (!) література до розділу виключно радянського періоду. Таке визначення національно-демократичної ПІ властиве й деяким іншим підручникам, в деяких вона повністю відсутня [158; 159]. Хоча всім вченим-суспільнознавцям відомо, що однією з головних причиною розпаду СРСР якраз і було ігнорування комуністичною ідеологією національної (=народної) ідентичності громадян (див. пророче застереження Г.Гачева у книзі «Национальные образы мира» [39]).

Таким чином, дослідження національно-демократичної та комуністичної ПІ ґрунтується на їх порівняльному аналізі, де головна увага зосереджена на розкритті засадничих ідей національної демократії як прояву субстанційності народної волі. Відмінність принципів націонал-демократії та комунізму як політико-ідеологічних духовних утворень у тому, що для першої народ є історична соціокультурна спільність, яка усвідомлює себе в такій якості і творить суспільство та правову державу як гарант самозбереження власної ідентичності. Для другої суб'єктом політичного процесу є клас в суто економічній визначеності, яка заперечує будь-яку важливу суттєвість і значимість чинників, що утворюють народ, тому апелює до всесвітньої класової солідарності заради знищення держави як також, з її точки зору, інститут економічного гноблення. Тому ці ПІ в пострадянській Україні є полярно протилежними, а в партійно-політичному сенсі антагоністичними.

Виходячи з атрибутів народу, запропонованих Е.Смітом, очевидно, що

для успіху національно-демократичної ППІ мало підстав – українському народові не вистачає «чуття єдиної родини». З іншого боку, компартійна ідеологія, фактично ігноруючи власне народні почуття та безпідставно апелюючи до «почуття» колективних власників засобів виробництва, показала хибність існування партійного варіанту комуністичної ПІ, хоча й мала абсолютну монополію у всіх сферах життя суспільства. Але непродуктивність експериментів прискореного розвитку, на жаль, не вчить КПУ, що зайвий раз це підкреслює і свідчить про її консерватизм.

Враховуючи те, що класична доба формування народу вже пройшла і історична пам'ять народу несформована, а нині час формування політичної нації, як і час економічно-правового визначення соціальних структур суспільства, які значно більш універсальні як у суб'єктивних, так і суб'єктивних проявах, є всі підстави вважати розробників цього напрямку ідеологами консерватизму. Загалом же це продуктивні ПІ, але без партійного варіанту – вони також мають бути ідеологічно-просвітницькими.

3.4. Ідеологічні засади політичної діяльності соціал-демократії

Соціал-демократію як специфічну форму ПІ потрібно розглядати, як всі інші ідеологічні модифікації, під кутом зору суто теоретичного змісту і можливостей його втілення в практику суспільно-політичної діяльності. Це потрібно для того, щоб перехід ідеологічних доктрин у сферу безпосередньої життєдіяльності суспільства був органічним насамперед тій частині людей, для якої зміст ПІ не є чимось абстрагованим від мотиваційної сфери свідомості, не є лише здобутком фізіологічно здорової пам'яті. Різні аспекти втілення соціалістичної та соціал-демократичної ПІ в суспільно-політичну практику досліджують такі українські вчені: Т.Бевз [13], І.Бегей [14], В.Головченко [49], В.Гошовська [51], В.Гур [52], О.Жерноклеєв [69], В.Медведчук [130; 131], С.Остюченко [152], В.Федорченко [200],

О.Чувардинський [212], О.Швець [218; 219] та ін.

Головне для людини як розумно-вольової істоти полягає в тому, що вона здатна в собі самій розвинути і проявити єдність мислення і буття, ставши при цьому прикладом не стільки індивідуально-особистісного вдосконалення, скільки демонстрацією всьому суспільству істинності прадавнього і постійно актуального принципу світобудови про єдність макрокосму і мікркосму. Цілком очевидно, що саме такий глибокий філософський рівень світорозуміння дає підстави вважати І.Канта, вірніше, розроблений ним соціально-політичний розум ідеологічною основою для розробки ПІ соціал-демократичного спрямування. Адже, запропонована ним методологія аналізу на засадах апіоризму справді очищає свідомість від некритичного надання суб'єктивним думкам статусу об'єктивних ідей чистого розуму, тобто позбавленого суб'єктивності, яка для політико-партійної діяльності завжди небезпечна тим, що майже обов'язково переходить у практику суб'єктивізму й волюнтаризму.

За вихідний принцип кантівської філософії як основи для розробки соціал-демократичної ПІ потрібно брати, ми в цьому переконані, його міркування відносно сутності чистого розуму. Ним є «здатність, яка дає нам принципи апіорного знання» [77, 44]. Причому, вони мають бути непорушними за будь-яких емпіричних умов. А це можливо, коли умови диктує розум, а тому не він відповідає змісту людських уявлень, а навпаки – вони мають узгоджуватись із принципами розуму, оскільки він ще не знає речей і не залежить від них і від їх вражень у свідомості суб'єкта. Визначальними для чистого розуму є міркування щодо сутності змісту метафізичних (трансцендентних) об'єктів, якими є для кожної людини Бог, свобода, індивідуальне безсмертя. Внаслідок цього «всі інтереси мого розуму (йдеться про чистий розум – А.П.) (і спекулятивні, і практичні) поєднуються в наступних трьох питаннях: «1. Що я можу знати? 2. Що я зобов'язаний робити? 3. На що я можу сподіватись?» [77, 471].

Як вже зазначалось, ПІ і ППІ не збігаються саме через фактичну

псевдооб'єктивність змістовно-аналітичної частини останньої. Видаючи своє особливе розуміння суспільної проблематики за загальне, партійна ідеологія утверджує суб'єктивізм як принцип практичної діяльності, хоча суб'єктивно самі ідеологи цього не бажають. Отже, продовжуючи наголошувати на об'єктивності свого аналізу, на загальносуспільному статусі висунутих ними ідей, вони об'єктивно погіршують ситуацію. Справа в тому, що методологія індуктивізму не може дати систему об'єктивного знання, *бо узагальнене* від часткового, а ППІ переважно аналізують емпіричне сьогодення, розширене лише на той період в історії, в який конкретна ПП не являла собою владну силу, а якщо мала причетність до влади, то їй заважали (вона в цьому переконана і переконує суспільство в цьому), *не є загальним* об'єктивно. Щоб його отримати, Гегель пропонував об'єктом аналізу робити об'єктивний історичний дух народу, людства. І.Кант пропонував об'єктивність, тобто загально необхідний статус аналітичних ідей, виводити з безумовно загальних для всіх людей об'єктів, але не сприйняття, а віри. Адже кожна людина має інтерес, з одного боку, до себе самої, до свого життя, з іншого, до Бога, віра в існування якого підштовхує її до пошуку відповідей на зазначені ним питання, особливо на те, як можна мати індивідуальне безсмертя. Це налаштовує людину на пізнавальну діяльність. А те, що у всіх трьох питаннях людина представлена індивідуально, суб'єктно – іменником «я» означає, що, міркуючи над метафізичними об'єктами чистого розуму, вона стає на шлях пізнання і самих цих об'єктивних сутностей, бо вони не мають фізичної форми, і себе самої. Тобто, самопізнання дозволяє людині бачити і розуміти світ об'єктивних сутностей і мати можливість діяти особисто так, як знає, а не так, як уявляє. Мотивація свідомості згідно образів уяви та уявлень – це шлях суб'єктивності, шлях, яким розвивається мистецтво. Але для суспільного життя він хибний. Про це чітко говорить Кант: «Без критики (йдеться про самокритику – про критику розумом змісту власних уявлень і тих спокус, які вони породжують в людині – А.П.) розум перебуває немовби в природному стані, тому може відстояти свої твердження і претензії, або ж забезпечити їх

не інакше, як засобом війни. Навпаки, критика, запозичуючи всі рішення з основних правил його власного самоствердження, створює нам спокій правового стану, за якого наші суперечки належить вести не інакше, як у вигляді процесу. В природному стані кінець суперечці кладе перемога, якою похваляються обидві сторони і за якою в більшості випадків йде лише хиткий мир ...; у правовому стані закінчується присудом, який, проникаючи в саме джерело суперечок, повинен забезпечити вічний мир» [77, 443].

Таким чином, немає потреби більш докладно доводити необхідність для ППІ проникати в саму суть проблеми для того, щоб завершити вирішення проблем, яких безліч у будь-якому суспільстві, миром у процесі переговорів, а не перемогою у війні. Якщо ж брати сучасну українську суспільно-політичну ситуацію, то вона не вирішується якраз, вірніше – в тому числі, через відсутність належного філософського і соціально-політичного рівня культури у основних суб'єктів партійної політики. Всі вони пов'язують загальне благо народу винятково з певними партійними персонами так, начебто ті є втіленням чистого розуму та взірцем мімезису.

Наведених положень І.Канта, очевидно, достатньо, щоб вважати його філософію духовним підґрунтям для формування соціал-демократичної ПІ, в основі якої головними є «базові цінності... - свобода, справедливість, рівність і солідарність». Саме вони активно розроблялись різними представниками соціально-філософської і суспільно-політичної думки, перш ніж у кінці ХІХ ст. почали набувати статусу програмних цілей партій соціалістичного та соціал-демократичного спрямування.

Так, Е.Бернштейн вніс суттєву аргументацію відносно того, що нібито ПІ соціалізму може мати науковий статус. А саме так розглядав соціалістичну ідеологію Ф.Енгельс, а потім і марксизм у формі лєнінізму. Він визначав соціалізм як певну теорію, науковість якої може бути лише логічна, оскільки теорія (будь-яка) є певною формою пізнавального процесу, яка не обов'язково може піднятися до рівня науки. Особливо коли йдеться про суспільство. «Соціалізм як наука посилається на пізнання, соціалізм як рух має своїм

головним мотивом інтерес, при цьому варто, проте, обмовитись, що тут інтерес не розуміється як винятково особистий, вузькоекономічний інтерес. Існує також і моральний (соціального характеру) ідеалістичний інтерес. Але без інтересу немає соціальної діяльності» [19, 85].

Е.Бернштейн чітко розрізняє об'єктивні цілі історії, які визначаються засобами глибокої філософської аналітики впродовж тривалого розвитку людського суспільства і цілі вузькопартійні, суб'єктивні, корисливі. Об'єктивні цілі, на що неодноразово зверталась увага в цьому дослідженні, не визначаються якоюсь однією теорією. Оскільки тоді це «намічена мета, за здійснення якої борються» [19, 86]. Якщо такі цілі ставить ПП, вона неодмінно буде фальшувати об'єктивно-історичний процес, підганяючи його під своє розуміння, аби виправдати своє існування. Це дуже чітко простежується в історії КППРС, яка, постійно займаючись приписками в сфері економіки та ідеалізацією людини, так і не визнала своїх помилок, тому постійно «боролась» із зовнішніми ворогами, які заважали їй у досягненні кінцевої мети. Критика Е.Бернштейна за формулу «рух – все, кінцева мета – ніщо», яку видавали за суть ревізіонізму, реформізму й опортунізму водночас, не була об'єктивно проаналізована якраз тому, що невірною її вважав В.Ленін. Будуючи партію, а до листопада 1917 року це була соціал-демократична робітничка партія, на засадах демократичного централізму, він заклав початок авторитарного стилю керівництва нею, що звужувало, а за керівництва Й.Сталіним виключало, будь-яку можливість прояву свободи мислення в сфері теоретико-ідеологічних пошуків та обґрунтувань.

Розуміючи можливість виникнення суперечностей стосовно розуміння мети, а тому і засобів (реформістських або революційних) ПП-ми, Е.Бернштейн, посилаючись на Ф.Бекона, застерігав: «Значно більшою мірою, ніж у сучасній державі, авторитарний, якщо так можна висловитись, характер проявляється в партіях. ... Ми давно стали вище цього. Тепер не може бути мови про примус волі або совісті. Мова йде тільки про визнання рішень партії обов'язковим для її членів у їх політичній поведінці та про сприяння

здійсненню основних вимог і принципів – це дві умови, без яких неможливе тривале існування сильної партії» [19, 88].

Якщо порівняти наведені програмно-статутні цілі та вимоги до членів партії з історією найвпливовішої серед усіх ПП соціал-демократичної орієнтації (так вони вважають) – СДПУ(о), то застереження Е.Бернштейна стосовно неї виявляється пророчим, а партія та її керівництво дуже далеке від розуміння сутності ПП взагалі, соціал-демократичної зокрема. Адже вона витіснила лідера СДПУ В.Онопенка зі своїх лав, авторитарними методами включила в свої лави майже всіх правників, адміністративними методами діяла, коли її лідер отримав сильну владу, очоливши адміністрацію Президента. Наслідки застосування таких методів партійної діяльності СДПУ(о) також збігаються з тими, які передбачав Е.Бернштейн. Навіть об'єднавшись (!) ще з трьома партіями (блок «Не так!»), ледь набрали на останніх виборах 1,01%. Намічена на з'їзді партії у 2001 р. мета, – понад 100 народних депутатів ВР у 2002 р. (обрано 19 партійців), «похоронила» необхідність повсякденної роботи, насамперед серед партійців, якраз в сенсі розуміння ними ідеологічних засад політичного життя. Не було, над цим не працюють фактично всі ПП в Україні, розуміння того, що основне – не ціль, тим паче кінцева (тоді кінець партії), а основа, субстанція, підвалини буття, знаючи які, можна сприяти дії властивих їм внутрішніх тенденцій розвитку, а не протидіяти свавіллям невігластва. «Соціалізм... є, правда, певною мірою, справою волі, але ніяк не справою свавілля. Щоб досягти бажаної (не наміченої! – А.П.) мети, соціалізм має потребу в науці про суспільство як теоретичний дороговказ. ... Цій подвійній потребі ... найкраще відповідає назва «критичний соціалізм», причому слово «критика» слід розуміти в сенсі кантівського наукового критицизму» [19, 91].

Ще одне положення, про яке постійно йдеться в дисертації, знаходить підтвердження в теорії соціалізму Е.Бернштейна. Йдеться про ПП як органічну сутність соціальної філософії, яка втрачає у своїй об'єктивності від партійно-політичного використання і тлумачення. «Наука вільна від тенденційності; як

процес пізнання фактів вона не належить жодній партії, жодному класу. Напроти, соціалізм є тенденція, і як доктрина партії, що бореться за новий порядок, вона не може пов'язати себе виключно зі вже встановленим. Але у зв'язку з тим, що мета, до якої прагне соціалізм, лежить на лінії суспільного розвитку, як свідчать про це рушійні сили суспільного розвитку, соціалістичне вчення можливо більше, ніж будь-яке інше, відповідає вимогам науковості, партія соціалізму, соціал-демократія, здатна більше, ніж будь-яка інша, узгоджувати свої цілі та вимоги зі вченнями й вимогами соціальних наук» [20, 92]. Історія побудови соціалістичного суспільства в СРСР, інших країнах показала безпідставність партійних, хоча й комуністичних (адже ВКП(б) суто революційним шляхом трансформувалась із РСДРП(б), у зв'язку з чим соціал-демократи стали більшими ворогами для неї, ніж відверто фашистські й нацистські ПП) уявлень про «бажаний» суспільний устрій. Справа в тому, що для теоретико-ідеологічного рівня свідомості об'єкт дослідження не є щось статичне, чітко визначене в матеріально-предметних формах свого буття. Тут об'єктом є тенденція його розвитку в історичній тяглоті у сутнісно-змістовному статусі об'єктивного, закономірного, розтягнутого й розчиненого у віках, тому вічного. Революційно змінити можна об'єкт, наприклад, знищити куркулів як клас, розстріляти десятки мільйонів «ворогів» народу, але об'єктивне у вигляді закону, який визначає напрямок розвитку будь-якого суспільного процесу, від цього не зникає. «Його шлях, зазвичай, шлях компромісів, не ліквідації прав, а компенсація за відторгнуті. Але він сильніший за революцію там, де забобон, обмежений кругозір має перешкоджає соціальному успіху і виявляє значні переваги там, де справа йде про створення більш довговічних економічних установ, іншими словами, його сила в позитивній соціально-політичній роботі» [20, 95]. Це означає, що головне завдання ПП не в тому, щоб мати владу, а в тому, щоб проводити в суспільстві соціально-політичну роботу, мета якої полягає в максимально можливому піднятті буденно-емпіричної предметно визначеної свідомості народних мас, або, принаймні, тих соціальних верств населення країни, які

вона вважає об'єктом свого впливу, до рівня розуміння ними об'єктивних тенденцій розвитку суспільства. Таке розуміння, звичайно, не може повністю зняти суб'єктивізм поведінки. Цього й не потрібно робити, інакше це буде тоталітарно-деспотичне суспільство. Але воно є таким способом зняття суб'єктивності, при якому вона не переростає в суб'єктивізм, не протидіє прояву економічних законів, а допомагає їх дії якраз своїм невтручанням, або ж втручанням, але таким, яке допомагає утвердженню законності. Тобто розширенням прав і свобод особистості в позаекономічній сфері, де немає жорсткої лінійно визначеної необхідності, а тому індивідуальні відхилення від односпрямованої лінійності розвитку людини допомагають їй збагнути сутність соціально-духовної та суспільно-політичної творчості. Такого розуміння, очевидно не було у комуністичних лідерів, тому партійно-політичне тлумачення й використання ПП соціалізму відповідно до їх розуміння, модифікувало її до невпізнанності.

Отже, партійний суб'єктивізм в ідеології можна зняти тим, що, по-перше, ПП розглядається як органічна складова соціально-філософського знання; по-друге, суб'єктами політико-ідеологічного впливу на суспільну свідомість мають морально-етичне право бути і зобов'язані це робити ті люди, для яких об'єктивне світорозуміння є, так би мовити, вродженою рисою характеру. Вони не обов'язково мають бути членами будь-яких ПП, адже, входячи до них, вони неодмінно попадають під вплив програмних цілей і статутних норм поведінки партійця, тому їх свідомість піддається конвергенції. Враховуючи те, що не всі люди високого об'єктивного інтелекту здатні витримати такий тиск, вони або виходять із ПП, або входять в інші, втрачаючи свій авторитет в суспільстві, або ж намагаються створити власні партії, декларуючи при цьому відданість вимозі об'єктивного аналізу суспільного життя. Подібна практика досить поширена в сучасній Україні, особливо серед народних депутатів ВР.

Таку позицію для соціал-демократії пропонував і Е.Бернштейн. Він не вважав рівень свідомості робітничого класу таким, який би давав останньому

підстави вважати себе «достатньо розвиненим, щоб прийняти в свої руки політичну владу. Лише вчені, які ніколи не входять в більш тісне спілкування з дійсним робітничим рухом, міркують інакше» [20, 96]. Тобто - об'єктивно. Тому ідеологізувати робітничий чи будь-який інший рух означає не стільки піднімати його свідомість до об'єктивних самооцінок, скільки суб'єктивізувати в негативному сенсі. Тобто, певні суб'єкти суспільного життя можуть вважати себе провідниками, не будучи такими об'єктивно, адже їх внутрішнє переконання не ґрунтується на тривалій і кропіткій «позитивній соціально-політичній роботі» пізнавального мислення, а є таким, оскільки охоче вірять на слово ППП, за що їх і ставлять на провідні ролі.

Досвід побудови соціалізму в СРСР показав, що ні партія, ні робітничий клас не були свідомими суб'єктами об'єктивного суспільного розвитку. Одна з головних причин цього – хибна підпорядкованість III класовому інтересу без справді позитивної роботи, якою мала бути не та робота, яку проводили з ним партійні пропагандисти з низьким рівнем філософсько-світоглядної культури, а його власна робота над собою згідно цілі – бути всебічно й гармонійно розвиненою духовно багатою особистістю. Реалізація такої мети обумовлюється демократизацією суспільства, наданням кожному не лише права на свободу слова, але й формування в ньому прагнення до постійного перебування в стані свободи духу. Пропагування ж впродовж 70-ти років панування КПРС партійно-комуністичних цілей та цінностей, замість соціал-демократичних, не сприяло цьому, а запізніле усвідомлення і створення «демократичної платформи» не врятувало ні СРСР ні КПРС від розпаду.

Для розуміння сутності соціал-демократії важливо усвідомлювати, що означає «соціальне» і що «демократія». Буквального перекладу «демократії» як «влади народу» недостатньо, щоб пізнати дух демократії, її сутність, об'єктивність, отже, необхідність створення такої форми суспільного життя як життя політичного. Аналогічно й зі словом «соціальне», яке ототожнюється на звичайному рівні повсякденної свідомості як суспільне, сумісне, разом з іншими проживання на певній території, певному місці. Важливість такого

розуміння підсилюється, коли в суспільстві діють впливові національно-демократичні і соціал-демократичні ПП та їх ППП. Зло від перебування біля керма державної влади у Німеччині та СРСР націонал-соціалістичної та комуністичної партій, обидві з яких виростили на ідеології соціал-демократії, свідчить про свідоме розуміння ПП та їх ідеологами змісту соціального і демократичного не на лексичному, а понятійно-пізнавальному рівні.

Хоча на це звертав увагу і Е.Бернштейн, говорячи про соціалізм як «товариський устрій», на нашу думку, сутність соціалізму і, відповідно, соціального, адекватну його суспільно-політичному змісту, найбільш влучно виразив Л.Фейєрбах, філософію якого й нинішні німецькі соціал-демократи вважають за основу власної ПП. «В практичному відношенні індивідуалізм є соціалізм, але соціалізм не в сенсі французького соціалізму, що знищує індивідуальність, або – що одне і те ж, і що є лише її абстрактним вираженням - свободу» [202, 892]. Це означає, що, по-перше, свобода тотожна розвитку людської індивідуальності, по-друге, соціалізм як форма і спосіб організації людського життя створюється від людини до іншої людини, а не навпаки, по-третє, соціальний зв'язок в самій людині – це вся сукупність душевних і духовних потенцій, які, проявляючись назовні, шукають споріднені до свого змісту способи об'єднання. Тому суспільне не тотожне сумісному, але є проявом духу всезагального як духу соціалізації, єдності, гармонії; це суспільне соціальне або ж соціальне як духовно споріднене, тому спільне.

Соціалізм як соціалізація індивідуального душевного простору кожної людини не має нічого спільного з індивідуалізмом як егоцентризмом та егоїзмом. Навпаки, він є розвитком вихідного принципу світобудови «подібне творить подібне», а не щось чуже й вороже. Якщо людина – мікрокосм, то в ній діє закон природи як її загальнородова сутність. «Я висуваю лише один пункт, але це кардинальний пункт, навколо якого все крутиться. Це поняття індивідуума. ... Я ототожнюю рід з індивідуумом, індивідуалізую загальне (спільне), але тому узагальнюю (усуспільнюю) індивідуума, тобто розширюю

поняття індивідуума, саме через це індивідуум є для мене істина, абсолютна істота» [202, 883]. Уточнюючи, Л.Фейєрбах зазначає «індивідуальність охоплює всю людину, сутність людини – одна, загальна(спільна) сутність сама є сутність індивідуальна» [202, 883].

Проаналізувавши наведені думки, можна відзначити, що в них чітко витриманий принцип монізму в побудові світу, але відносно кожного індивіда. Тобто, при співвідношенні індивідуального й суспільного, природного та соціально-духовного, можуть виникати, і часто виникають дуалістичні колізії, пов'язані з протиставленням одного іншому, оскільки пов'язані діалектичним понятійним мисленням протилежності як «своє-інше» в матеріальній, особливо ж суспільній, дійсності мають схильність до заперечення «іншого як свого». Так, власне, відбувається в тоталітарних суспільствах, де загальне поглинає індивідуальне. Л.Фейєрбах засуджує такий «демократизм» цілого як всього лише сукупного й сумісного суспільного. Він вважає, що такий спосіб пояснення прав родового над індивідуальним, народного над особистісним обумовлений проявом духу казарми, яка нібито захищає об'єктивне загальне від свавілля суб'єктивності, яке йде від індивідуальних прагнень людської волі. «Людина казарми ... не повинна, як вона хоче і як їй належить відповідно до її індивідуальності, їсти, ходити, спати, не повинна відповідно діяти, відчувати, мислити; ні! Будь-яка індивідуальна воля знищена, тобто знищене будь-яке мислення, будь-яке відчуження, всіляке хотіння; адже той, хто забирає в мене мою власну, або індивідуальну, волю, той не залишає ніякої волі, і хто не визнає за мною права на мій індивідуальний розум, той і взагалі заперечує за мною право на думки і розум, бо не існує спільного розуму, як немає спільного шлунку, хоча кожен точно так же має шлунок, як і орган мислення або здатність до мислення» [202, 887-888]. В цих думках міститься обґрунтування тих цінностей, які є програмовими для соціал-демократичної ПП. Це, насамперед, право на свободу волі, думки, мислення, на рівність у правах і солідарність поміж рівноправних, на соціальну справедливість, оскільки право є її мірою.

Виходячи з наведеного, можемо стверджувати, що соціальне і демократичне поєднане між собою спільністю свого душевно-духовного змісту в свідомості кожної людини. Соціальне – це родове, загальне в будь-чому індивідуальному, завдяки наявності якого існує моністична єдність всього суцього як безкінечного в своєму універсалізмі і навпаки – універсального у всіх його безкінечних проявах. Родове – це і є народне, те, що об'єктивно зобов'язане виконувати, здійснювати родове, оскільки йому, так би мовити, на роду визначено діяти таким народним способом. Демократія, таким чином, полягає не в тому, що народ чи його більшість диктує свою волю всім іншим в якості закону на тій підставі, що сила на боці більшості. Вона в тому, що в людині діє загальносвітовий об'єктивний закон. Тільки шляхом пізнавальної діяльності, людина здатна відкрити його в собі і скоригувати власну суб'єктивну (а без пізнання – свавільну, афективну, асоціальну й антиродову (антинародну водночас) волю в напрямку дії закону. Це і є відкриття в собі об'єктивного розуму, якому людина в такому разі підпорядковує суб'єктивну індивідуальну волю, діючи розумно-вольовим чином, тобто демократично. Отже, як вище зазначалось, не слід у пізнавально-методологічному плані ототожнювати, як це властиво вульгарному, наївному матеріалізму (реалізму), об'єктно-речове з об'єктивним, сутнісно спорідненим із законом. Сукупно-сумісно живуть також і тварини, але це не підстава вважати їх спосіб життя соціально-духовним.

Виходячи з наведеного, стає зрозумілим, чому III соціал-демократії пов'язується не тільки з моральними нормами, а, головним чином, із правовими. Це обумовлюється тим, що моральне, яким воно є у вченні І.Канта, це сфера можливого, належного, врешті, загального, яке, за умов ігнорування людиною самопізнавального способу життєдіяльності примусово накидається на неї суспільством, державою тощо. Оскільки людей з таким способом життя досить небагато у всій історії людства, їх дії сприймаються як неадекватні. Вони, відповідно, не можуть діяти виключно на засадах моральної мотивації поведінки, що, з одного боку, дискредитує моральні

норми, а це ідеали, оскільки, з іншого – їх жорстко карають за нібито аморальний спосіб життя. Саме так вчиняла християнська церква, коли діяла як державна, отже, партійна (теократична) сила; як і КПРС, яка намагалась будувати комуністичне суспільство на моральному кодексі.

Щодо взаємозв'язку моралі та права, Л.Фейербах у праці «Евдемонізм», критикуючи багатьох німецьких мислителів, включно з Кантом, за абстрактні роздуми про моральність людини відзначав, що люди дійдуть у своєму суспільному розвитку до того, що «довірять захист свого добра і життя не обеззброєній добрій волі моралі, а озброєному до зубів праву. Хоча мораль, відокремлена від права, і обіцяє нам занадто багато, значно більше, ніж право, але її дії залишаються у більшості випадків безкінечно далекі, часто навіть зовсім позаду її обіцянок. Право, навпаки, обіцяє нам мало, проте суворим чином дотримується того, що воно обіцяє. Ми зовсім не ставимо тобі, невинуватий егоїсте, надлюдських вимог, ми навіть визнаємо твій егоїзм; проте ми вимагаємо від тебе тільки того, щоб ти визнавав і наш егоїзм» [203, 620]. Ця думка містить вимогу, яку соціал-демократи мають усвідомлювати як цінність, враховувати в ППІ та виконувати в партійній практичній діяльності.

Ідеологія в негативному сенсі (див.Р.1) зумовлена тим, що особливій за змістом думці надається статус загальної та безумовно істинної. Отже, таким способом егоїзм одного мислителя, а в політико-партійному сенсі – одного партійного вождя, визнається правомірним, тому він залишається поза критикою. Аналогічно відносноПП: взявши за основу власної ідеології концепцію одного мислителя і нав'язуючи її партійцям, всьому суспільству як єдино вірну, вона чинить егоїстично, асоціально й недемократично. Така практика була характерна КПРС, яка будучи родом з соціал-демократії, але, не зрозумівши її змісту, першою ж ревізувала всі її положення, ставши її антагоністом. Такою ж була СДПУ(о) періоду керівництва в ній В.Медведчука – всі рішення приймалися одногосно, без дискусій і обговорень. Це протиприродно для ідеології взагалі, соціал-демократичної

тим більше, адже складні суспільні процеси вимагають глибокої аналітичної роботи мислення та обговорення, а не повідомлень доповідачів і взяття їх до відома і виконання. Останнього, тобто «позитивної соціально-політичної роботи» мислення в таких випадках якраз і немає, але саме воно, заглиблюючись у розуміння об'єктивних сутнісних процесів, піднімає його до найвищого рівня розуміння, яким є мотиваційно-практичний, - рівня ідеї як способу життя.

Отже, як розробка ППІ, так і вся практична діяльність ППІ має ґрунтуватись на глибокій аналітичній роботі мислення різних ідеологів та науковців, що означає плюралізм думок, толерантне ставлення до них та об'єктивність прийняття на їх основі рішень.

Досліджуючи ідеологічні засади діяльності соціал-демократії, потрібно відмітити її традицію реагувати на історичні зміни, що простежується і в практичній діяльності протягом всієї її історії, і у вченнях її теоретиків. Так, твердження, яке вище вже розглядалось, стосовно хибності положення про нібито головну мету діяльності ППІ – завоювання влади в державі, знаходить підтвердження у вченні К. Каутського. Проте він, визнавав для Росії можливість революційного приходу до влади соціал-демократів, зважаючи на не надто високий рівень економічного розвитку і, з іншого боку, високу напругу класової боротьби, яка знайшла своє відображення у подіях 1905-1907 рр. В таких умовах, на його думку, «Соціаліст не може розділяти ілюзій про примирення класів і соціальний мир. Саме те, що він не розділяє цієї ілюзії, робить його соціалістом. Він знає, що не химеричне примирення класів, а лише знищення класів може встановити мир у суспільстві. Але, якщо він втратив віру в революцію, то йому залишається тільки чекати мирного і неполітичного знищення класів у результаті економічного розвитку і зростання і посилення робітничого класу, який поступово вбирає в себе інші класи. Це і є теорія вростання в соціалістичне суспільство» [81, 42].

В такому погляді простежується певний, згідно з ленінською класифікацією, яка домінувала в добу СРСР, певний «опортунізм», адже

припускається мирне еволюційне вродання капіталізму в соціалізм. Об'єктивно, а не з партійних позицій, це є традиція соціал-демократії – реагувати на історичні зміни, а не діяти згідно догм П певного «класика». Тому К.Каутський не сприйняв факту взяття влади більшовиками, які знехтували народним вибором до Установчих Зборів та здійснили жовтневий переворот заради влади, яка стала для них самоціллю. «Щоб прийти до влади, вони викинули за борт свої демократичні принципи. І щоб утримати за собою владу, вони свої соціалістичні принципи відправили вслід за демократичними. Вони відстояли себе персонально, але принесли в жертву принципи і цим проявили себе в якості істинних опортуністів. Більшовизм перемиг у Росії, але соціалізм отримав поразку» [82, 102]. Це насправді так і є, адже зміна РСДРП на ВКП(б) вже є як опортунізм, так і ревізіонізм, оскільки соціал-демократична П полярно, а не діалектично, протилежна комуністичній. Це підтвердив і час – понад 70 років побудови соціалізму призвели до того, що був побудований державно-партократичний капіталізм. Сприйняття народом демагогії про соціалізм і демократію за істинний соціалізм, має наслідком упереджене ставлення до європейської моделі справжнього демократичного соціалізму. В цьому сенсі думки, висловлені К.Каутським влітку 1919 р., є пророчими для кінця ХХ ст. «Завдання європейського соціалізму по відношенню до «комунізму» цілком інше: турбуватись про те, щоб моральна катастрофа одного, певного методу соціалізму не стала катастрофою соціалізму взагалі; щоб була проведена різка розмежувальна грань між цим і марксистським методом і щоб масова свідомість сприйняла цю відмінність» [82, 106-107]. Це одна з причин того, що в дослідженні не ігнорується Марксова методологія та його бачення сутності П загалом, ПП зокрема.

Так, певна частина партійців утворила в Україні Соціалістичну партію (О.Мороз), яку у 2006р. прийняли у Соцінтерн. В практично-політичному сенсі СПУ все ж ближче до соціал-демократії, ніж СДПУ(о), проте вважати її ПП соціал-демократичною навряд чи можна, оскільки досить часто з принципових питань її незмінний (!?) лідер проявляє себе як лідер

комуністичний, авторитарний. Але і в такому реформованому вигляді, соціал-демократизм неприйнятний для КПУ (П.Симоненко) – вони не вважають соціалістів своїми союзниками. Головна причина полягає в тому, що всі партії народного типу виступають захисниками народних інтересів за звичкою лише на словах, ігноруючи позитивну ідеологічну роботу і, таким чином, не піднімаючи свідомість народу на рівень необхідності зайнятись самопізнанням, продовжують мислити за нього, чим порушують свою спорідненість з соціал-демократією.

При цьому потрібно розуміти, що працювати з масовою свідомістю не слід через ЗМІ. Адже інформація не тотожна знанню, яке, за Гегелем, є способом існування самосвідомості. Для цього потрібна робота, так би мовити, у діалоговому режимі, від людини до людини. Це дасть успіх, як мав успіх Г.Сковорода, ходячи впродовж 25 років «від села до села» і наставляючи людей на необхідність бути мислячими істотами. Тому його можна вважати творцем українського народу, адже він виходив з концепції самопізнання, пробуджуючи в природній натурі людини її соціально-духовну суть. На цьому стоїть і соціал-демократія: «Людина за своєю природою не тільки соціальна, але й демократична істота, або, правильно кажучи, прагнення до демократичної діяльності є однією зі сторін її соціальної природи, яку вона успадкувала від своїх тваринних пращурів» [82, 107]. Допомогти їй відкрити в собі соціальне і демократичне – в цьому, а не в завоюванні влади, сенс діяльності ПП, найперше соціал-демократичних. Тому «Орієнтовна програма 85» СДПН визначає необхідність такої роботи, пояснюючи, що саме вона є тим шляхом, який через самопізнавальну діяльність всіх членів суспільства веде до демократичного соціалізму. Адже «знання - сила» тоді, коли вони трансформовані в спосіб життєдіяльності кожного, хто володіє цим продуктом самопізнання – тоді вони набувають статусу ідеї. До цього слід додати зауваження В.Воронкової, яке затверджує місце людини в сучасному світі: «в контексті нової метафізики історії, яка має багато векторів своєї направленості (соціальна, культурологічна, психологічна) політика і влада, політика і

держава виходять з людського виміру всіх процесів, які відбуваються в певному соціальному контексті. Політика як творчість широких мас народу яскраво узагальнює процеси переходу родового, загальнолюдського, гуманістичного в особистісно людську детермінованість, функціонування всезагального як індивідуального і навпаки. В центрі людського виміру політики принцип: «людина як міра всіх речей», на якій наголошував ще античний філософ Протагор. Гуманістичний вимір політики продукує такий вимір держави, в якій все зумовлюється гуманізмом, направлено на людину в самому адекватному розумінні цього слова» [37, 155].

Можна стверджувати, що традиційний індивідуалізм, властивий, як відзначає більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників, українцям, робить їх свідомість потенційно близькою до III соціал-демократизму. Що зовсім не означає, що вони схильні до того, щоб ними «правили» соціал-демократичні ПП. Йдеться про те, що свобода, справедливість і солідарність мають саме індивідуальний вимір, адже водночас і принципи, і цінності індивідуального буття людини як безумовно сенсуалістичної в своїх міркуваннях істоти. Адже для звичайної людини істотним є те, що вона дедукує і продукує від себе самої, від свого самопочуття, беручи такі міркувальні витвори в якості основи «відчуття» всіх інших, отже, основи почуттєвого спілкування. Суспільство – це люди, які хочуть, щоб їх почули, щоб на основі почуттів творилась солідарність – тоді це буде свобода для справедливості.

Вище вже йшлося (див.3.3) про таку ознаку народної спільноти як «почуття солідарності у значної кількості людей». Якщо воно є, це означає, що є народ як підсвідомий, отже, об'єктивний носій соціальної солідарності та соціал-демократії. На користь того, що український народ є таким носієм авторитетна думка М.Поповича: «З точки зору соціал-демократичних цінностей немає місця ваганням: Україна має обрати гуманітарні, політичні й економічні цінності Європи, тим більше, що вони вкорінені в нашій традиції більше, ніж ми це усвідомлюємо» [166, 98]. Під «ми» слід розуміти, насамперед, тих, кого соціаліст за переконаннями Х.Ортега-і-Гассет, відносив

до меншини, або еліти суспільства кваліфікованої до творчості і творіння [150, 17]. До еліти він зараховував у першу чергу митців, але й політичних діячів. Завдання останніх щодо сучасної української суспільно-політичної дійсності, якраз полягає в тому, щоб усвідомити для самих себе соціальний дух власного народу і допомогти йому в його свідомій соціалізації. Тоді це буде його – народу – власна ідеологія, яка матиме над ними владу, але від якої він не буде втікати, якої не буде соромитись і яку не буде соромити сам. Адже буде усвідомлення того, що владу мають не люди як фізичні особи, а об'єктивний дух у них як дух загальнонародного та загальнолюдського соціуму.

Отже, основу ПІ соціал-демократії складають соціокультурні і водночас соціально-політичні й морально-етичні категорії духовно-практичного життя людей - свобода, справедливість, солідарність, які знайшли обґрунтування у філософії І.Канта в громадянсько-правовому статусі. Виходячи з його ідей, сутність соціал-демократичної ПІІІ декларується в таких позиціях: а) підпорядкованість людини дії моральних імперативів, які зобов'язують до певного способу дій на рівні свідомо виробленої морально-правової волі; б) суспільство формується на шляху утвердження моральних складових свідомості, тобто людина не може бути засобом, а тільки метою; в) світ ідей належить до сфери моральної свідомості, тому соціал-демократія полягає в ідеологічній самовдосконаленості людини самопізнанням, найвищою формою якого є ідея морального зобов'язання, тому, за Л.Фейєрбахом «індивідуалізм – це соціалізм»; г) ідея має об'єктивне значення у формі індивідуального санкціонованого закону суспільної поведінки; натомість ідея як відображення об'єктно-предметного формує спосіб поведінки, залежний від зовнішніх обставин, а тому сумнівний щодо реалізації зазначених цінностей. Глибинні вимоги до ПІІІ зумовлюють те, що ПІІІ соціал-демократії формує ПІІІ високого рівня елітарності і має успіх завдяки прикладу моральності. Але, враховуючи історію вітчизняного соціал-демократичного руху та історію діяльності КПРС, сучасні українські соціал-демократичні партії не є такими за суттю, тому, не маючи адекватного розуміння про мету і засоби, не мають успіху. Завдання

ПП-й, як їх розуміє ПІ соціал-демократії, не в завоюванні влади, а в тому, щоб проводити в суспільстві соціально-політичну ідеологічну роботу, мета якої в максимально можливому піднятті буденно-емпіричної свідомості народних мас до рівня розуміння об'єктивних тенденцій розвитку суспільства. Така робота не позбавить людину суб'єктивності, але вбереже суспільство від суб'єктивістського свавілля в міжособистісних стосунках, від свавілля влади, від владного свавілля ПП. Партиїний суб'єктивізм в ідеології можна зняти розглядом ПІ як органічної складової соціально-філософського знання. Але суб'єктами просвітницького політико-ідеологічного впливу на масову свідомість повинні бути ті, для кого об'єктивне світорозуміння є, так би мовити, вродженою рисою соціального характеру.

Висновки до третього розділу

1. Не можна говорити, що проаналізовані типи ПІ існують в чистому вигляді. Така еkleктичність зумовлює складність ідентифікації конкретної ПП з певною ПІ, тим більше враховуючи кількість ПП в Україні, а визначення ПП себе як представників певного типу ПІ у більшості випадків виявляється суто декларативним, адже їх практична діяльність розходиться з тими ідеями, які є сутнісними для неї. Більше того, у програмах деяких ПП містяться ідеї протилежної ПІ. Тому дослідження не конкретних проявів тієї чи іншої ПІ в діяльності конкретних сучасних українських ПП, а тих відхилень від сутнісного змісту їх класичної форми, які наявні в українському суспільстві в умовах демократизації, і які знаходять місце у ПП як власному баченні ПП-ми шляхів удосконалення конкретного суспільства, сприятимуть зменшенню цього розриву, а отже й структуруванню ідей та інтересів народу та виробленню державницької ідеології.

2. Всі основні типи ПІ підпорядковані одній меті – розкрити сутність розумно-вольової дії, яка робить кожну людину суб'єктом власної вільної, а не

свавільної волі. Що закономірно, адже вони стали результатом діалектично впорядкованого способу мислення їх розробників, свідомих того, що мислення – це уміння об'єднати різноманітне, знайти для нього спільний знаменник як духовний базис суспільства. Таким знаменником для всіх П є свобода, але різняться вони її обґрунтуванням та методами її досягнення, отже мають свої специфічні доміанти. Так, основу ліберальної П складає принцип єдності політичних і громадянських свобод. Це означає, що в основі лібералізму свобода, яку забезпечує рівність людей на, так би мовити, рівні самосвідомості й відповідальності за успіх тієї політичної спільноти, яку вони створюють для забезпечення особистого успіху. Отже, ліберальна П ґрунтується на розвиненій правосвідомості громадян, на розумінні ними того, що права на свободи є зобов'язувальними для них самих як політичних істот. П консерватизму ґрунтується на таких усталених доміантах: онтологічна - всесвітній закон рівноважного стану систем; гносеологічна – знання закону як усталеної та врівноваженої в спокої міри руху; аксіологічна – незмінне синонім вічного, отже, не нагадує людині про кінцевість її буття, а тому виступає як цінність; психофізіологічною і соціопсихічною – зміна динамічного стереотипу, виводячи зі звичного стану, спричиняє як тілесні хвороби, так і душевні переживання – втрату суспільних орієнтацій. Саме тому в політико-правовому сенсі консервативна П обстоює інститут держави як гарант законності. Націонал-демократична П та комуністична за основу мають ідеї національної демократії як прояву субстанційності народної волі. Але для націонал-демократії народ є історична соціокультурна спільність, яка усвідомлює себе в такій якості і творить суспільство та правову державу як гарант самозбереження власної ідентичності, а для комуністичної П суб'єктом політичного процесу є клас в суто економічній визначеності, яка заперечує будь-яку важливу суттєвість і значимість чинників, що утворюють народ, тому апелює до всесвітньої класової солідарності заради знищення держави як також, з її точки зору, інститут економічного гноблення. Базисом соціал-демократичної П є виведені з найвищих духовних цінностей людини

ідеї свободи, солідарності і справедливості: конституюючи себе в якості політично соціалізованої істоти, вона створює навколо себе духовно-споріднений простір свободи як справедливої та солідарної для інших. Функціонування соціал-демократичної ПП має найповнішу соціально-філософську основу, оскільки висновує з неї визначальний принцип – «пізнай самого себе». А це шлях до свободи, жорстко не прив'язаної до дій відповідно вимог природного закону необхідності.

3. Модифікації ПП в сучасній українській дійсності обумовлені, перш за все, деформованим сприйняттям змісту ідеології через духовно-ідеологічну спадщину радянського періоду, коли поняття ідеології використовувалось у вузько-партійному та вузько-класовому розумінні, а не як системно-цілісне вчення про ідеї як образи об'єктивного світового – природного й суспільного – розуму; коли ідеологія ототожнювалась з ідеалізмом як виключно хибним антинауковим і реакційним філософським світоглядом. Таке викривлення спричинило ігнорування ідеологічної роботи ПП в її просвітницькому сенсі як у власному середовищі, так і серед народних мас, замінивши її на продукування ідеологічних гасел. Наслідком маємо постійне зростання суб'єктивізму і волюнтаризму в діяльності ПП всіх ідеологічних спрямувань та політичних лідерів, який за «сприятливих» умов веде до конфліктів, політичної нестабільності і кризи. Зняти такий суб'єктивізм можливо тільки шляхом просвітницької роботи, в основі якої пізнання об'єктивних сутностей, а отже – самопізнання. Отже, виправлення деформацій можливе, якщо одним із завдань ПП-й стане, проведення, а не лише декларація в програмі, в суспільстві соціально-політичної ідеологічної роботи, мета якої в максимально можливому піднятті буденно-емпіричної, вузько-утилітарно вмотивованої свідомості народних мас, або ж певних суспільно-значимих соціальних верств до рівня розуміння об'єктивних тенденцій розвитку суспільства.

4. Важливість дослідження ПП та їх модифікацій полягає, в удосконаленні форм і методів ідеологічної роботи, яка зможе дати новий поштовх для вироблення національної ідеї, державницької ідеології і спрямує суспільство в

напрямок громадянського. Щодо форм і методів слід зауважити: 1) ідеологічна робота серед партійців та з народними масами має проводитись незаангажованими людьми з високим рівнем соціально-філософської і соціально-культурної свідомості; 2) ідеологічна робота має проводитись не через ЗМІ, а переважно в діалоговому режимі, що спонукає мислення до роботи, розпочинаючи процес пізнання, а врешті і самопізнання як основу розумно-вольових дій людини; така взаємодія на суб'єкт-суб'єктному рівні породжує у людини почуття причетності до вирішення важливих питань, до долі держави, а, отже, сприяє становленню її як політичної істоти; 3) розробляючи ППІ та програми, ППІ повинні враховувати, що ідеї всіх змістовних складових мають торкатись ідей та інтересів конкретної людини, тоді вони будуть мотивуючими ідеями, а не ідеями «в-собі-і-для-себе».

Отже, враховуючи те, що, як зазначалось, мета всіх основних типів ППІ в розкритті сутності розумно-вольових дій людей, на наше переконання, домінантним напрямком розвитку політичної системи українського суспільства і її ядра, має бути департизація, тобто наближення ППІ за якістю діяльності до просвітницької громадської роботи. На жаль, ми спостерігаємо протилежне, адже партійно-пропорційна система виборів позбавляє людину можливості впливати на важливі для неї рішення, зводячи її роль до права виборця, отже перешкоджаючи становленню її як політичної істоти. Крім того, така партизація, як ми бачимо, розколює суспільство, попри декларації намірів об'єднати його. А це стане можливим, якщо політична свідомість буде розвиватись у ричищі правових координат, які передбачають плюралізм і толерантність в якості основного закону, основної ідеологічної домінанти розвитку суспільства як політичного організму.

ВИСНОВКИ

Розділ політології, пов'язаний з аналізом політичної культури та ПП, передбачає аналіз діяльності ПП як суб'єктів суспільно-політичного життя в сучасній Україні, яка не зводиться до їх участі у виборчому процесі. Діяльність, в цьому контексті, є категорією, яка поглинає різні види безпосередньої партійної роботи, тому що це постійний процес, підпорядкований завданню демократизації суспільного життя в усіх його повсякчасних, а не одномоментних, проявах. Тому ми обрали предметом дослідження саме ідеологічні домінанти, адже власне людський спосіб життя є той, в підвалинах, підмурівках якого постійно пульсуюча думка, ідея, а не мертва нерухома догма. Якщо в діяльності будь-якого суб'єкта суспільного життя, тим паче ПП, відсутня домінуюча ідея, яка кличе до самовдосконалення, це буде не діяльність, а робота згідно певних інструкцій. Ідея – це духовна домінанта, постійна лише в постійності виходу за межі досягнутого. Тобто, йдеться про ідею становлення, а не ідею чогось усталеного, зупиненого, закам'янілого.

Виходячи з цих міркувань, можемо говорити про формулювання тих ідеологічних домінант, які проявляють себе відповідно до обраних змістовних завдань дисертаційного дослідження і, взяті разом, можуть скласти певну новаторську концепцію діяльності ПП, адекватну завданням демократизації сучасного українського суспільства.

1. Провідною ідеєю в діяльності ПП має бути ідея формування людини як суспільно-громадської істоти, для якої партійність означає не стільки обмеженість, частковість, скільки можливість, не будучи сукупно, сумісно тотожним цілому, адекватно виражати ідею цілісності як суспільствотворчу, а не владну. Це ідеологічна домінанта елітарності, вищості духу, яка нікого не принижує, але яка спрямовує дух приземленості до духу небесного. Якщо б у лідерів ПП України, обраних до Верховної Ради, була така провідна ідейна домінанта, неможливо було б прийняти виборчий закон на суто партійно-

пропорційній основі, оскільки він принижує, фактично, ігнорує людину як політичну істоту.

2. Ідея вищості, елітарності означає методологічну оформленість свідомості суб'єктів суспільно-політичного життя, їх здатність до цілеспрямованих цілераціональних і цінніснораціональних (за М.Вебером) дій без того, щоб такі дії мали якесь зовнішнє (наприклад, правова) оформлення. Ідея як категорія духовного життя не знає просторово-часових меж, тому домінує над матеріальним світом як світотворча та людинотворча.

3. Елітарність носіїв методологічної свідомості в суспільному вимірі робить їх членами певних політико-партійних об'єднань, що в практично-діяльній площині породжує в якості домінантної ідею їх суб'єкт-суб'єктної взаємодії як між собою, так і в плані партійно-політичної діяльності, спрямованої на процес перетворення властивої народній свідомості суб'єктивності в цільову суб'єктність. Обіцянки щось зробити для народу не мають місця в такій методології. Провідна ідея – запропонувати суспільству методи трансформації суб'єктивності в суб'єктність.

4. У співвідношенні ІІ та ІІІ домінуючою ідеєю є та, яка підпорядковує розробку програмних цілей і завдань ІІІ інтелектуальній творчій дедукції із загального. Але не до часткового, як це звично робиться, не до конкретно-емпіричного, втіленого в продукти матеріального споживання, а до такого ж загального в максимально можливій кількості носіїв індивідуальної свідомості, піднятої таким чином до ідеї осмисленого життя, до життя як цінності, а не життя споживацького, в якому ціну має продукт споживання і сама людина як суб'єкт цінової, а не ціннісної, вартості.

5. Ідеологічна домінанта, змістом якої повинна бути просякнута духовна атмосфера, фактично – ноосфера, в суспільстві, полягає в тому, щоб зняти неадекватні ідеї, як категорії духовного життя, предметно-речові форми існування. Носіями такого розуміння ідеї життя може бути ІІІ, якщо вона являє собою об'єднання розумно-вольових у своїх цілеспрямованих діях людей, свідомих того, що обраний ними життєвий шлях відповідає основним

тенденціям розвитку суспільства, а також задоволенню інтересів і потреб його громадян. Якщо таке розуміння відсутнє, це породжує хибний, деформований шлях, але не розвитку, а деградації суспільства, оскільки воно йде, втікає від сутності як основи буття до небуття. Звідси додаткова ідеологічна домінанта діяльності ПП – наявність постійного почуття відповідальності перед суспільством.

6. Якщо брати основні типи ПП – ліберальну, консервативну, національно-демократичну, соціал-демократичну та комуністичну, виявиться, що над їх змістом домінує одна провідна ідея. А саме: ідея свободи волі кожної людини. Для лібералізму вона є аксіоматичною цінністю; для консерватизму «головний біль» полягає в пошуку засобів її збереження; для націонал-демократизму принциповим є її народна визначеність; для соціал-демократизму вона означає основу солідарного типу суспільства; для комунізму важливим є її інтегральна сутність, можлива, відповідно, лише на загальнолюдському рівні.

Відмінності виникають від того, що різне розуміння свободи волі різними людьми призводить до створення партійних структур, які пропонують різні засоби її досягнення та форми суспільного устрою, в яких би вона мала найширші умови для гуманістичного прояву. Для ліберальних ПП головний засіб у свободі самопізнавальної волі, простір для якої дає громадянсько-правове суспільство; для консерватизму важливим чинником постає наявність правової держави як гаранта забезпечення свободи волі, оскільки вона розглядається як іманентна сутність самої природи, тому має бути забезпечена свобода як вірність об'єктивному закону буття як гаранту від суб'єктивістського свавілля; для національно-демократичних ПП свобода пізнавальної волі повинна мати народне підґрунтя, підкріплене національним типом держави; для соціал-демократичних партій важливо, щоб правова держава була інструментом громадянського суспільства, яке забезпечує соціалізацію на шляху від людини до людини; для комуністичних партій свобода волі досягається засобами створення істинних форм колективності, в

яких вільний розвиток всіх є умовою вільного розвитку кожного.

Звичайно, що ПП, які беруть собі відповідні назви, не завжди, часто досить рідко, втілюють наведені ідеології в життя. Тут важливою є ідея домінування самокритики власних дій, а не критика діяльності інших партій. Найменш самокритичними є комуністичні партії, особливо в тому випадку, коли отримують монопольну владу в державі. Як і консервативні та національно-демократичні в тому випадку, коли до своїх програмних цілей і статутних вимог додають релігійно-конфесійні ідеї.

Як заключний висновок, можемо констатувати: для демократизації суспільного життя в сучасній Україні вкрай необхідно, щоб домінантною ідеєю, в першу чергу провідних ПП, стала ідея просвітницької діяльності, втілення якої в сферу свідомості найширшого загалу конституювала б її як ідею правову. Адже побудувати громадянський тип суспільства як демократичний, так би мовити, «зверху» неможливо. ПП не повинні виходити з того, що головна їх політична функція – владно-управлінська. Таке розуміння не просуває суспільство до більш широкого демократизму, який передбачає шлях до самоврядування, а не до розширення представницьких форм демократії. Навпаки, ідея самоврядування як домінантна, постійно підтверджувана діями ПП не в електоральному, а суспільно-громадському просторі, викличе довіру до них. Тим паче в пострадянському та посткомуністичному соціумі, десятиліттями виховуваному на засадах жертвовності заради інтересів народу комуністичної партії, а також століттями жертвовності царської влади, яка нібито йде від все милостивого насамперед до православного люду Бога. Хоча ні церква, ні лідери КПРС не демонстрували народу прикладів такої діяльності, все ж віра в таку місію провідної еліти в народній свідомості досить міцна. Необхідним кроком до її підкріплення став би приклад не владної діяльності ПП як головної, а саме просвітницької. Крім усього іншого, такий підхід зняв би вибір народу за особистісною харизмою, на якій він багато разів обпикався, а за змістом тих ідей, які вони здатні популяризувати, не опускаючись при цьому до популізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алексєєнко І.В.* Національні держави в умовах глобалізації світу (політичні і правові аспекти): Монографія. – К.: Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2006. – 360 с.
2. *Андрущенко В., Михальченко М.* Сучасна соціальна філософія. – К.: Видавництво «Генеза», 1998. – 317 с.
3. *Андрущенко В.П.* Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. – К.: ТОВ “Атлант ЮЕмСі”, 2005. – 498 с.
4. *Антология* мировой политической мысли. В 5 т. – М.: Мысль, 1997. – Т.П. – 830 с.
5. *Антология* мировой философии. В 4-х томах. – М.: Мысль, 1969. – Т.1. – Ч.1, Ч.2. – 936 с.
6. *Антология* мировой философии. В 4-х томах. – М.: Мысль, 1970. – Т.2. – 776 с.
7. *Арендт Х.* Джерела тоталітаризму. – К.: Дух і Літера, 2002. – 539 с.
8. *Аристотель.* Сочинения: В 4-х т. – М.: Мысль, 1983. – Т.4. – 830 с.
9. *Аристотель.* Сочинения: в четырех томах. – М.: Мысль, 1976. – Т.1. – 550 с.
10. *Бабій С. І.* Формування багатопартійної системи в Україні: порівняльний аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду: Автореф. дис.... канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська державна юридична академія. – Одеса, 1999. – 16 с.
11. *Бабкина О.В.* Неоконсервативные политические теории Запада: сущность, проблемы, тенденции развития: Автореф. дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.03 / АН Украины, Институт государства и права им. В.М.Корецкого. – К., 1992. – 44 с.

12. *Базів В. А.* Партії в політичній системі перехідного періоду: українська практика і світовий досвід: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Львівський державний університет ім. Івана Франка. – Львів, 1999. – 18 с.
13. *Бевз Т. А.* Українська державність: ідеологія, політика, практика: Система народоправства у теоретичних концепціях Н.Григорієва / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К.: ІПіЕНД, 2004. – 247 с.
14. *Бегей І. І.* Українська соціал-демократія (лівиця): історія, теорія, особи / Національний банк України; Львівський банківський інститут. – Львів: ЛБІ НБУ, 2005. – 350 с.
15. *Бекон Ф.* Сочинения в двух томах. – М.: Мысль, 1972. – Т.2.- 582 с.
16. *Бёрк Э.* Размышления о революции во Франции // Политология: хрестоматия. – М.: Гардарики, 2000. – С. 613-617.
17. *Беркли Д.* Сочинения. – М.: Мысль, 1978. – 556 с.
18. *Берлін І.* Дві концепції свободи // Сучасна політична філософія. – К.: Основи, 1998. – С.56-113.
19. *Бернштейн Э.* Возможен ли научный социализм? // Антология мировой политической мысли. В 5 т. – М.: Мысль, 1997. – Т.II. – С.81-92.
20. *Бернштейн Э.* Проблемы социализма и задачи социал-демократии // Антология мировой политической мысли. В 5 т. – М.: Мысль, 1997. – Т.II. – С.92-97.
21. *Бех В.П.* Генезис соціального організму країни. – 2-е вид. доп. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 288 с.
22. *Бех В.П.* Человек и Вселенная. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 148 с.
23. *Бойко О.Ю.* Особливості трансформації партійної системи України за роки незалежності: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с.
24. *Боэций.* «Утешение философией» и другие трактаты. – М.: Наука,

1990. – 415 с.
25. *Брюбейкер Роджерз.* Переобрамлений націоналізм: Статус нації та національне питання у новій Європі / Олександр Рябов (пер.з англ.). – Львів: Кальварія, 2006. – 280 с.
 26. *Будда.* – Мн.: «Современное слово», 1998. – 320 с.
 27. *Варзар І.М.* Політична етнологія як наука: теоретико-методологічні і наукознавчо-праксеологічні аспекти: Автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.03/ НАН України, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень. – К., 1995. – 52 с.
 28. *Вебер М.* Город // Избранное. Образ общества. – М.: «Юрист», 1994. – С.309-446.
 29. *Вебер М.* О некоторых категориях понимающей социологии // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С.495-546.
 30. *Вебер М.* Объективность социально-научного и социально-политического познания // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С.345-415.
 31. *Вебер М.* Основные социологические понятия // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С.602-643.
 32. *Вебер М.* Политика как призвание и профессия // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С.644-706.
 33. *Вівчарик М.М., Падалка С.С.* Україна в етнонаціональному вимірі. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 1999. – 136 с.
 34. *Волдрон Д.* Теоретичні засади лібералізму // Лібералізм: Антологія. – К.: Смолоскип, 2002. – С.64-83.
 35. *Волинський А.* Ідеологічна структуризація суспільних політичних інтересів // Політичний менеджмент. – 2004. – № 5 (8). – С.71-81.
 36. *Воловик В.И.* Философия политического сознания: Монографія. – Запорожье: Просвіта, 2006. – 204 с.
 37. *Воронкова В.Г.* Метафізичні виміри людського буття (проблеми людини на зламі тисячоліть). – Запоріжжя: Павел, 1999. – 178 с.

38. *Воронкова В.Г.* Современный французский консерватизм. – К.: «Лыбидь», 1990. – 132 с.
39. *Гачев Г.* Национальные образы мира. Евразия – космос кочевника, земледельца и горца. – М.: ДИ-ДИК, 1999. – 368 с.
40. *Гегель Г.В.Ф.* Наука логики. В 3-х т. – М.: Мысль, 1970. – Т.1. – 501 с.
41. *Гегель Г.В.Ф.* Наука логики. В 3-х т. – М.: Мысль, 1972. – Т.3. – 371 с.
42. *Гегель Г.В.Ф.* Политические произведения. – М.: Наука, 1978. – 439 с.
43. *Гегель Г.В.Ф.* Сочинения. – М.: Наука, 1959. – Т. IV. – 440 с.
44. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
45. *Гегель Г.В.Ф.* Энциклопедия философских наук. Т.3. Философия духа. – М.: Мысль, 1977. – 471 с.
46. *Гелнер Ернест.* Нації та націоналізм; Націоналізм: Пер. з англ.. — К. : Таксон, 2003. — 300 с.
47. *Глушкова С.И.* Проблема правового идеала в русском либерализме: Автореф. дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.01 / Институт философии и права Уральского отделения РАН. – Екатеринбург, 2002. – 66 с.
48. *Голобуцький О., Кулик В.* Консерватизм - ідеологія порядку, стабільності і добробуту. – К.: УРП, 1995. – 43 с.
49. *Головченко В.І.* Ідейне становлення української соціал-демократії та еволюція її поглядів на шляхи і перспективи визвольної боротьби (кінець ХІХ- початок ХХ ст.) : Автореф. дис... д- ра політ. наук (23.00.01) / НАН України; Інститут політичних та етнонаціональних досліджень. – К., 1998. – 32 с.
50. *Горбатенко В.П.* Стратегія модернізації суспільства. Україна і світ на зламі тисячоліть. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 240 с.
51. *Гошовська В.А.* Становлення української соціал-демократичної думки кінця ХІХ - початку ХХ століття: Проблема світогляду, національних особливостей, теоретичного осмислення на сторінках преси. – Харків: Основа, 1997. – 420 с.
52. *Гур В. И.* Этическая концепция германской социал-демократии

- (историко-философский анализ: Бад-Годесберг, 1959-Берлин, 1989). – К.: Центр социальных исследований им. В.Старосольского, 1997. – 256 с.
53. *Дашутін Г.П.* Гуманістичні виміри політичного ідеалу сучасної України // Трибуна. – 2006. – №11-12. – С.36-38.
54. *Дашутін Г.* Політичний ідеал: світовий досвід і сучасна Україна. – К.: Академ-Прес, 2006. – 304 с.
55. *Дворкін Р.* Свобода, рівність, спільнота Сучасна політична філософія. – К.: Основи, 1998. – С.313-343.
56. *Декарт Р.* Сочинения в 2 т. – М.: Мысль, 1989. – Т.1. – 654 с.
57. *Дмитренко М.А.* Ідеологія та її вплив на суспільство // Трибуна. – 2005. – №11-12. – С.12-14.
58. *Додонов Р.А.* Ментальность нации и социальные реформы // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – 1999. – Випуск 5. – С.228-241.
59. *Додонов Р.А.* Этническая ментальность: опыт социально-философского исследования. – Запорожье: РА «Тандем – У», 1998. – 192 с.
60. *Донцов Д.* Історія розвитку української національної ідеї. – К.: Знання, 1991. – 48 с.
61. *Донцов Д.* Націоналізм. – Лондон; Торонто: Українська видавнича спілка, 1966. – 363 с.
62. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. – Дрогобич: Відродження, 1991. – 341 с.
63. *Древнекитайская философия.* Собрание текстов в двух томах. – М.: Мысль, 1972. – Т.1. – 363 с.
64. *Дунаєва Л.М.* Партійна система в умовах модернізації суспільства: світовий досвід і Україна: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2001. – 16 с.
65. *Євангеліє від Йоана.* – Мтф. 18:20. – Вид-во «GBV» – 1990. – 52 с.
66. *Жаботинський В.* Вибрані статті з національного питання. – К.: РАУ,

1991. – 136 с.
67. *Жацько В.* Соціально-духовні виміри світоглядної свідомості. – Запоріжжя: ЗДІА, 1997. – 166 с.
 68. *Жацько В.А.* Філософсько-правові аспекти Конституції України. – Запоріжжя: Дике поле, 2001. – 116 с.
 69. *Жерноклеєв О.* Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 - 1918). – Вид. 2-е, доп. – К.: Основні цінності, 2000. – 168 с.
 70. *Заблоцький В.П.* Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія. – Донецьк: Янтра, 2001. – 366 с.
 71. *Заблоцький В.П.* Сучасний лібералізм: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2002. – 35 с.
 72. *Заздравнова О. І.* Ідеологія в еволюціонуючому соціумі: Автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Харківський військовий університет. – Харків, 2002. – 37 с.
 73. *Зиммель Г.* Общение. Пример чистой, или формальной, социологии // Избранное. – Т.2. – М., 1996. – С.486-500.
 74. *Ігнатов В. О.* Національна держава: національний і наднаціональний виміри: Автореф. дис... д-ра політ. наук (23.00.02) / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 1996. – 44 с.
 75. *Іларіон*, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 424 с.
 76. *Калініченко М.* Влада громадянського суспільства: Монографія. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2006. – 175 с.
 77. *Кант І.* Критика чистого розуму. – М.: Мысль, 1994. – 591 с.
 78. *Кармазіна М. С.* Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ- початок ХХ століття): Автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.01 / НАН України, Ін-т політичних та етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 1999. – 36 с.
 79. *Картунов О.* Вступ до етнополітології: Науково-навчальний посібник /

- Ин-т економіки, управління та господарського права. – К.: “Фірма“КРОК”, 1999. – 300 с.
80. *Картунов О.* Концепції прав людини та етнонаціональних меншин: від конфлікту до компромісу // Політичний менеджмент. – 2005. – №2(11). – С. 3-23.
 81. *Каутский К.* Путь к власти. – М.: Политиздат, 1959. – 151 с.
 82. *Каутский К.* Терроризм и коммунизм // Антология мировой политической мысли. В 5 т. – М.: Мысль, 1997. – Т. II. – С.102-107.
 83. *Кафарський В. І.* Комунізм і український національно-визвольний рух. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 831 с.
 84. *Кафарський В.* Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 336 с.
 85. *Кіш Я.* Вступ // Сучасна політична філософія. – К.: Основи, 1998. – С.9-55.
 86. *Ковтун В. М.* Політичні партії сучасної України: аналіз ідеологічних орієнтацій: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України. – К., 1996. – 28 с.
 87. *Козак Н.А.* Український консерватизм: історія і сучасність: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2001. – 18 с.
 88. *Коллинз А.* Философское исследование человеческой свободы // Английские материалисты XVIII в. Собрание произведений. В 3-х т. – М.: Мысль, 1967. – Т.2. – С.5-70.
 89. *Кононенко П. П.* Національна ідея, нація, націоналізм / НДІ українознавства. – К.: Міленіум, 2005. – 358 с.
 90. *Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик.* – М.: Политиздат, 1978. – 62 с.
 91. *Конституція України.* – Донецьк: ВКФ «БАО», 1997. – 160 с.
 92. *Конт О.* Дух и курс позитивной философии. // Антология мировой философии. В 4 т. – М.: Мысль, 1971. – Т.3. – С.550-586.

93. *Копнин П.В.* Гносеологические и логические основы науки. – М.: Мысль, 1974. – 568 с.
94. *Корені* трави – 2: участь громадянськості у формуванні політики / Упоряд. І.Підсульська та ін. У 2 ч. – К.: Фонд “Європа ХХІ”, 2004. – Ч.1. – 196 с.
95. *Корнієнко В.О.* Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності. – Вінниця: Універсум, 1999. – 430 с.
96. *Корнієнко В.О.* Політичний ідеал як проблема вибору // Людина і політика: Український соціально-гуманітарний журнал. – 2001. – №2. – С. 139-150.
97. *Корнієнко В.О.* Політичний ідеал як відбиток соціальних відносин в Україні // Політологічний вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2001. – Випуск 9. – С.63-72.
98. *Крегул Ю.В., Ладиченко В.В., Орленко В.І.* Права і свободи людини: Навч. посіб. – К.: Книга, 2004. – 288 с.
99. *Кремень В., Ткаченко В.* Україна: Шлях до себе. – К.: Видавн. центр “ДрУк”, 1998. – 446 с.
100. *Кресіна І. О.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітологічний аналіз. – К.: Вища школа, 1998. – 391 с.
101. *Кресіна І.О.* Майбутнє національної держави // Правова держава: Щорічник наук. пр. – 2001. – Випуск 12. – С. 161-174.
102. *Культура. Ідеологія. Особистість: Методологічно-світоглядний аналіз /* Л.В. Губерський, В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т соціол. НАН України, Ін-т вищ. освіти АПН України. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
103. *Лага В. А.* Ідеологічний фактор сучасного політичного та партійного розвитку України: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2006. – 17 с.
104. *Лейбниц Г.* Монадологія // Сочинения в 4-х т. – М.: Мысль, 1982. – Т.1. – 636 с.

105. *Лейбниц Г.* Новые опыты о человеческом разумении автора системы предустановленной гармонии // Сочинения в 4-х т. – 1983. – Т.2. – 686 с.
106. *Ленин В.И.* К вопросу о национальностях или об «автономизации» // Последние письма и статьи. – М.: Политиздат, 1981. – С.15-21.
107. *Ленин В.И.* Лучше меньше да лучше // Последние письма и статьи. – 1981. – С.45-61.
108. *Ленин В.И.* Планы тезисов «О роли и задачах профсоюзов в условиях новой экономической политики» // Полное собрание сочинений. – М.: Плполитиздат, 1963. – Т. 44. – С.494-500.
109. *Ленкавський С.* Український націоналізм: Твори / О.Сич (ред.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – 600 с.
110. *Липа Ю.* Призначення України. – Львів: Просвіта, 1992. – 271 с.
111. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / Ред. Я.Пеленський. – К.: Київ-Філадельфія, 1995. – 470 с.
112. *Лисяк-Рудницький. І.* Між історією і політикою: статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. – Торонто: Сучасність, 1997. – 443 с.
113. *Лібералізм:* Антологія. – К.: Смолоскип, 2002. – 1126 с.
114. *Лісовий В. С.* Культура – ідеологія – політика. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 352 с.
115. *Локк Д.* Два трактата о правлении // Сочинения: В 3-х т. – М.: Мысль, 1988. – Т.3. – С.135-405.
116. *Локк Д.* Опыт о человеческом разумении // Сочинения в 3-х т. – М.: Мысль, 1985. – Т.1. – 621 с.
117. *Лоренц К.* Агрессия (так называемое Зло) // Вопросы философии. – 1992. – №3. – С.5-38.
118. *Лосев А.Ф.* Из ранних произведений. – М.: Правда, 1990. – 656 с.
119. *Майоров Г.Г.* Формирование средневековой философии (Латинская патристика). – М.: Мысль, 1979. – 431 с.

120. *Макиавелли Н.* Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве. – М.: Мысль, 1997. – 639 с.
121. *Максимець Б.* Політична ідеологія сучасного українського суспільства та системні чинники її формування // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України – 2005. – №1. – С.319-326.
122. *Малярчук В.А.* Міжнародна діяльність політичних партій України: Автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2005. – 32 с.
123. *Мангейм К.* Идеология и утопия // Политология: хрестоматия. – М.: Гардарики, 2000. – С.600-613.
124. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии. – М.: Политиздат, 1973. – Т.1. – Кн.1. – 907 с.
125. *Маркс К.* Коммунизм и Аугсбургская «Allgemeine Zeitung» // Сочинения. – М.: Политиздат, 1955. – Т.1. – С.114-118.
126. *Маркс К., Энгельс Ф.* К критике гегелевской философии права. Введение. // Сочинения. – М.: Политиздат, 1955. – Т.1. – С.414-429.
127. *Маркс К., Энгельс Ф.* Письма из «Deutsch-Französische Jahrbücher» // Сочинения. – М.: Политиздат, 1955. – Т.1. – С.371-381.
128. *Маркс К., Энгельс Ф.* Фейербах. Противоположность материалистического и идеалистического воззрения (1 глава «Немецкой идеологии») // Избранные произведения. В 3-х т. – М.: Политиздат, 1979. – Т.1. – С.4-74.
129. *Материалы XXV съезда КПСС.* – М.: Политиздат, 1976. – 256 с.
130. *Медведчук В.* Новий вимір демократії. – К.: Основні цінності, 2001. – 144 с.
131. *Медведчук В.В.* Соціал-демократичний вибір – історичний шанс для незалежної України // Політологічний вісник. – К., 2001. – Випуск 8. – С.8-22.
132. *Мейтус В., Мейтус В.* Политическая партия: стратегия и управление. –

- К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 404 с.
133. *Михальченко М.І* Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2004. – 488 с.
134. *Міхельс Р.* До соціології партійності в сучасній демократії // Політологія. Хрестоматія. Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2004. – С.345-356.
135. *Мойсієнко В.* Рецепція ідей лібералізму в суспільно-політичній думці України другої половини ХІХ - початку ХХ ст.ст. // Людина і політика. - 1999. – №4. – С.53-56.
136. *Мойсієнко В.М.* Ліберально-демократичний (опозиційний) рух в Україні (середина 60-х - 80- ті роки ХІХ століття): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський держ. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 1999. – 210 с.
137. *Монтень.* Опыт. Избранные главы. – М.: Правда, 1991. – 656 с.
138. *Морен Е.* Втрачена парадигма: природа людини // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5-6. – С.90-109.
139. *Морен Э.* Утраченная парадигма: природа человека. – К.: КАРМЭ-СИНТО, 1995. – 240 с.
140. *Моренець М.Є.* Вітчизняні партії в системі владних відносин // Трибуна. – 2006. – №9-10. – С.34-35.
141. *Моренець М.Є.* Вплив малих партій на характер владних відносин в сучасному суспільстві // Трибуна. – 2006. – №5-6. – С.34-35.
142. *Нарвесон Я.* Рівність проти свободи: переваги свободи // Сучасна політична філософія. – К.: Основи. 1998. – С.277-312.
143. *Національні процеси в Україні: історія і сучасність: Документи і матеріали: Довідник: У 2 ч. / В. Ф. Панібудьласка (ред.), І. О. Кресіна (упоряд.).* – К.: Вища школа, 1997. – Ч.1. – 583 с.
144. *Національні процеси в Україні: історія і сучасність: Документи і матеріали: Довідник: У 2 ч. / В. Ф. Панібудьласка (ред.), І. О. Кресіна (упоряд.).* – К.: Вища школа, 1997. – Ч.2. – 704 с.

145. *Нація і держава. Теоретико-методологічний та концептуальний аналіз. Книга 1 / За ред. Ю.Римаренка. – Київ-Донецьк: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України – Донецький ін-т внутрішніх справ України при Донецькому державному ун-ті, 1998. – 392 с.*
146. *Недюха М., Михайлич О. Ідеологія як критерій класифікації політичних партій // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2 (17). – С.45-53.*
147. *Недюха М.П. Системний аналіз історичних типів європейської ідеології. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 195 с.*
148. *Обушний М. І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування української нації: Автореф. дис... д-ра політ. наук (23.00.05) / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 1999. – 34 с.*
149. *Оніщенко І. Г. Етнополітологічна парадигма українського націогенезу : Автореф. дис... д-ра політ. наук (23.00.05) / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 1998. – 36 с.*
150. *Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас // Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – С.15-149.*
151. *Острогорський М. Демократія і організація політичних партій // Політологія. Хрестоматія. Навч. посіб. – К.: Альтерпрес, 2004. – С.330-344.*
152. *Остюченко С. М. Модернізація соціал-демократичної парадигми в контексті конвергенції ідеологій: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2003. – 16 с.*
153. *Павленко І. Ідеологія лівих партій та організацій в Україні // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С.79-87.*
154. *Парето В. Компендиум по общей социологии // Антология мировой политической мысли. В 5 т. – М.: Мысль, 1997. – Т.II. – С.59-78.*
155. *Паскаль Б. Письма к провинциалу. – Симферополь: «Реноме». 1998. – С.208-408.*

156. *Перегуда Є.В.* Політичні доктрини лівих партій України в сучасний період: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2002. – 16 с.
157. *Плотин. Эннеады.* – К.: «УЦНММ-ПРЕССС», 1995. – 394 с.
158. *Политология.* Учебн. пособие для техн. вузов / М.А.Василик, И.П.Вишнякова-Вишневецкая, Ю.Г.Вилунас и др.; Под. ред. М.А.Василика. – 4-е изд., перераб. и доп. – Спб.: ООО «Издательство «Пионер»; М.: ООО «Издательство Астрель»; «Издательство АСТ», 2002. – 400 с.
159. *Политология: Хрестоматия* / Сост. Б.А.Исаев, А.С.Тургаев, А.Е.Хренов. – Спб.: Питер, 2006. – 464 с.
160. *Політичний енциклопедичний словник.* – К.: Генеза, 2004. – 735 с.
161. *Політичні партії в Україні: В 3 т.* / Уклад.: Ю.Шайгородський – К.: Український центр політичного менеджменту, 2005. – Т.1. – 870 с., Т.2. – 896 с., Т.3. – 892 с.
162. *Політологічний енциклопедичний словник.* – К.: «Генеза», 1997. – 400 с.
163. *Політологія: наука про політику. Підручник* // За заг. ред. проф. Кременя В.Г. – Харків: «Єдинорог». – 2002. – 640 с.
164. *Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів* / За ред. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с.
165. *Поліщук І.* Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу // Політичний менеджмент. – 2005. – № 6 (15). – С.42-48.
166. *Попович М.В.* Європа-Україна – праві і ліві. – К.: Центр громадянської просвіти «Київське братство», 1997. – 108 с.
167. *Поппер К.* Відкрите суспільство і його вороги. У 2-х т. – К.: «Основи», 1994. – Т.1. – 444 с.
168. *Поппер К.* Відкрите суспільство і його вороги. У 2-х т. – К.: «Основи», 1994. – Т.2. – 494 с.
169. *Примуш М.В.* Ідеологія й утопія // Трибуна. – 2005. – №1-2. – С.20-21.

170. *Примуш М. В.* Політичні партії: механізми інституалізації і структурної трансформації: Автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2003. – 35 с.
171. *Пристли Д.* Очерк об основных принципах государственного правления и о природе политической, гражданской и религиозной свободе // Английские материалисты XVIII в. Собрание произведений. В 3-х т. – М.: Мысль, 1968. – Т.3. – С.5-46.
172. *Програма партії «Ліберальна Україна».* // <http://www.politicians.com.ua/images/PPLUKR.gif>.
173. *Программа Коммунистической партии Советского Союза.* – М.: Политиздат, 1979. – 137 с.
174. *Пуфлер Е. Ф.* Партійна система сучасної України: сутність, тенденції подальшої трансформації: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Київський університет ім. Тараса Шевченка. Філософський факультет. – К., 1998. – 18с.
175. *Римаренко Ю. І., Вівчарик М. М., Картунов О. В., Кресіна І. О., Римаренко С. Ю.* Етнос. Нація. Держава: Україна у контексті світового етнодержавницького досвіду / Ю. І. Римаренко (ред.). - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – 516 с.
176. *Римаренко Ю.І., Вівчарик М., Іванченко І., Картунов О., Кресіна І.* Україна: етнонаціональна палітра суспільного розвитку: Словник-довідник / Українська академія державного управління при Президентіві України. – К.: УАДУ, 1997. – 271 с.
177. *Римаренко Ю.І., Курас І.Ф., Шемшученко Ю.С., Картунов О.В., Шкляр Л.Є.* Національно-державне будівництво: Концептуальні підходи, сучасна наукова література / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького / Ю.І.Римаренко (ред.). – К.: Довіра, 1999. – 559 с.
178. *Ролз Джон.* Політичний лібералізм. – К.: «Основи», 2000. – 382 с.
179. *Ротар Н.* Форми участі населення у політичних процесах: Навч. посіб. –

- Чернівці: Рута, 2004. – 77 с.
180. *Роулз Д.* Політичний лібералізм // Сучасна політична філософія. – К.: Основи, 1998. – С.192-238.
 181. *Руссо Ж.-Ж.* Трактати. – М.: Наука, 1969. – 704 с.
 182. *Самчук З.* Соціальний портрет ліберала. // <http://www.Liberal-ua.org>.
 183. *Сенченко М.І.* Український консерватизм: світогляд, ідеологія, націоналізм / Міжрегіональна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2006. – 96 с.
 184. *Ситник О.І.* Консерватизм: генеза ідей / Волинський ін-т економіки та менеджменту. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 62 с.
 185. *Скиба В.Й., Горбатенко В.П., Туренко В.В.* Вступ до політології. Екскурс в історію правничо-політичної думки. – К.: Основи, 1996. – 719 с.
 186. *Скотна Н.* Особа у розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. – Львів: Українські технології, 2005. – 384 с.
 187. *Словник іншомовних слів.* – К.: Наукова думка. 2000. – 680 с.
 188. *Сміт Е.* Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 224 с.
 189. *Сорокин П.* Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
 190. *Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору / М.І.Михальченко, В.С.Журавський, В.В.Танчер.* – К.: Логос, 1997. – 180 с.
 191. *Спенсер Г.* Опыты научные, политические и философские. – Мн.: Современный литератор, 1999. – 1408 с.
 192. *Стаценко О. С.* Партії і партійні системи у сучасному демократичному процесі: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського. – Сімферополь, 2004. – 17 с.
 193. *Сучасна політична філософія: Антологія.* – К.: Основи, 1998. – 575 с.
 194. *Таран В.О.* Ідеологія перехідного суспільства: (соціально-філософський

- аналіз ідеологічного процесу в пострадянській Україні). – Запоріжжя: Запорізький юридичний ін-т, 2000. – 316 с.
195. *Тойнбі А.* Дослідження історії. Том 1. – К.: Основи, 1995. – 614 с.
196. *Тойнбі А.* Дослідження історії. Том 2. – К.: Основи, 1995. – 406 с.
197. *Топалова С.О.* Політичні партії як суб'єкти державної влади: компаративістський аналіз: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2004. – 20 с.
198. *Турченко Ф.* Микола Міхновський: Життя і Слово. – К.: «Генеза», 2006. – 320 с.
199. *Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз.* – К.: Політична думка, 1996. – 448 с.
200. *Федорченко В. М.* Ренесанс бернштейніанства в сучасній соціал-демократії (причини, сутність, еволюція): Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2001. – 20 с.
201. *Фейербах Л.* К критике философии Гегеля // Избранные философские произведения. – М.: Политиздат, 1955. – Т.1. – С.53-96.
202. *Фейербах Л.* Лекции о сущности религии // Избранные философские произведения. – М.: Политиздат, 1955. – Т.2. – С.490-894.
203. *Фейербах Л.* Эвдемонизм // Избранные философские произведения. – М.: Политиздат, 1955. – Т.1. – С.578-641.
204. *Философский энциклопедический словарь.* – М.: «Советская энциклопедия», 1983. – 840 с.
205. *Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / НАН України; Академія педагогічних наук України; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Л.В. Губерський (ред.), В.П. Андрущенко (авт.-упоряд.).* – К.: Знання України, 2002. – 669 с.
206. *Філософія.* Курс лекцій. – К.: Либідь. – 1993. – 576 с.
207. *Фромм Э.* Иметь или быть? – М.: Прогресс, 1990. – 336с.

208. *Хрестоматия по философии: Учебное пособие для высших учебных заведений.* – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1997. – 544 с.
209. *Цветков В.В, Горбатенко В.П.* Демократія. – Управління. – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. – 248 с.
210. *Ципко А.* Социализм: жизнь общества и человека. – М.: Молодая гвардия. – 1980. – 287 с.
211. *Чабанна М.* Цензурна політика тоталітарної держави та ідеологічний монізм // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4 (13). – С.99-106.
212. *Чувардинський О. Г.* Становлення і розвиток новітньої соціал-демократії в Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2002. – 17 с.
213. *Шайгородський Ю., Меркотан К.* Багатопартійність і проблеми ідеологічної ідентифікації // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1 (16). – С.176-182.
214. *Шаталін Е.А.* Либерализм: ценностные основания и идеология: Автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.01 / Институт философии и права Уральского отделения РАН. – Екатеринбург, 1997. – 22 с.
215. *Шведа Ю.* Теорія політичних партій та партійних систем. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с.
216. *Шведа Ю.Р.* Політичні партії: Енциклопедичний словник. – Львів: Астролябія, 2005. – 488 с.
217. *Шведа Ю.Р.* Формування багатопартійної системи в Україні: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Львівський державний університет ім. І.Франка. – Львів, 1996 – 28 с.
218. *Швець О. Є.* Ідейні та політико-практичні засади діяльності соціал-демократії: Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Запорізька державна інженерна академія. – Запоріжжя, 2003. – 230 с.
219. *Швець О.Є.* Людина як головний чинник соціал-демократії // Політологічний вісник. – 2001. – Випуск 8. – С.250-258.

220. *Шкляр Л.* Духовне життя етносу та нації // Життя етносу: соціокультурні нариси: Навч. посібник / Б.Попов (керівн. авт. колективу), В.Ігнатов, М.Степико та ін. – К.: Либідь, 1997. – 240 с.
221. *Шкляр Л.* Інтеграційний потенціал національної ідеї в полі етнічному просторі України // Наукові записки ІПіЕНД НАН України. – К., 2000. – Випуск 12. – С.60-62.
222. *Шлейермахер Ф.* Речи о религии Монологи. – М.-К.: «REFL-book» – НСА», 1994. – 432 с.
223. *Шлемкевич М.* Загублена українська людина. – К.: МП «Фенікс», 1992. – 168 с.
224. *Шпенглер О.* Закат Европы. – М.: Мысль, 1993. – Т.1. – 663 с.
225. *Энгельс Ф.* Диалектика природы. – М.: Политиздат, 1982. – 359 с.
226. *Якубовський О.П., Бутирська Т.О.* Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії: Монографія. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. – 196 с.
227. *Ямчук П. М.* Християнський консерватизм: дух, епоха, людина. – Луцьк: Терен, 2005. – 319 с.
228. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.